

EMLÉKKÖNYV
MIZSER LAJOS TISZTELETÉRE

* * *

EMLÉKKÖNYV MIZSER LAJOS TISZTELETÉRE

EMLÉKKÖNYV
MIZSER LAJOS TISZTELETÉRE

NYÍREGYHÁZI EGYETEM
NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET
NYÍREGYHÁZA

2021

A KÖTET MEGJELENÉSÉT A NYÍREGYHÁZI EGYETEM
TUDOMÁNYOS TANÁCSA TÁMOGATTA

SZERKESZTŐK:

SEBESTYÉN ZSOLT
MINYA KÁROLY

© A SZERZŐK ÉS A SZERKESZTŐK, 2021

ISBN: 978-615-6032-46-1

TARTALOM

PETHŐ JÓZSEF: Mizser tanár úr és a jelentéstan. Emlékek kedves tanáromtól/ról.....	7
ZELLIGER ERZSÉBET: A fiatal nyelvészek és a pályakezdő Mizser Lajos. Egy kis tudománytörténet.....	12
T. KÁROLYI MARGIT–P. LAKATOS ILONA: Szövegrészletek a hármashatár menti közös gyűjtésből.....	18
MINYA KÁROLY: Az <i>oltakozik</i> ige grammatikai elemzése.....	25
SEBESTYÉN ZSOLT: Mizser Lajos, a kárpátaljai hely- és személynevek kutatója.....	30
CS. JÓNÁS ERZSÉBET: „Beszélő” nevek a fordításban (Vaszilij Akszonov: Moszkva kva-kva).....	35
KIS TAMÁS: Adalékok a 18. századi zsványok neveihez.....	46
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Az olasz személynevek gyakorisága és változási tendenciái az ezredfordulón.....	53
N. FODOR JÁNOS: Keleti szlávokra utaló etnonimák a Kárpát-medence történeti családnévanyagában.....	67
ZÉKÁNY KRISZTINA: Nevedben a történelmed. Keresztnévadási szokások egy üldözött egyház multinacionális közösségében az elmúlt száz évben Ungváron.....	85
ZOPUS ANDRÁS: Csíkszentmárton XVII. századi családnéveinek funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai elemzése és etimológiai szótára.....	96
SEBESTYÉN ZSOLT: A Felső-Tisza-vidék 16. századi térképeken.....	113
Mizser Lajos tudományos publikációinak jegyzéke.....	127

PETHŐ JÓZSEF

MIZSER TANÁR ÚR ÉS A JELENTÉSTAN

EMLÉKEK KEDVES TANÁROMTÓL/RÓL

Mizser Lajos tanár úr egyik fő tantárgya nyíregyházi főiskolai oktatói pályája során a jelentéstan volt. Ezt a tárgyat a kétezres évek elején én örököltem tőle, pontosabban szólva nekem adta át ezt a tárgyat. Köztudomású, hogy őt leginkább a névtan, a nyelvtörténet és a nyelvművelés vonzotta, ezek voltak a fő kutatási területei. Szerette a jelentéstant is, de nemigen tévedek, ha azt gondolom, szerette azt is, hogy „megszabadult” tőle. Ráadásul akkoriban ebből a tárgyból évfolyamelőadás volt, így annak, aki ezt a tárgyat tanította, évente – ma ez talán már szinte hihetetlennek tűnik – nagyjából 150–170 magyar szakos hallgatót kellett kollokváltatnia az adott évfolyamon, ami bizony legalább 10–15 vizsganapot jelentett, és hát neki mint vezető oktatónak már ezen kívül is számos vizsgája, szigorlata és egyéb teendője volt, nem beszélve igen aktív kutatói, publikációs tevékenységéről. Jómagam viszont szívesen vettem át ezt a tárgyat, egyrészt azért, mert a fent említett okok folytán így jó szolgálatot tehettem egykori kedves tanáromnak, akkor már kollégámnak, másrészt nagy megtiszteltetésnek is éreztem, hogy adjunktusként máris évfolyamelőadást tarthatok (ráadásul az én fő területem már akkor is a stilisztika volt, és a jelentéstan és a stilisztika, mondhatni, ikertudomány).

Nos, amikor bizonyossá vált, hogy én fogom tanítani a jelentéstant, Mizser tanár úr szokásos kedves közvetlenségével beinvitált az oktatói szobájába, és kezembe nyomott egy jó adag papírt, amelyen a jelentéstani jegyzetei voltak – így szó szerint is kézzelfogható jelét adva közismert és határtalan segítőkészségének. Ezekre a most is kedves emlékként őrzött jegyzetekre támaszkodva néhány olyan példát és szakmai vonatkozást szeretnék felidézni, amelyekről úgy gondolom, hogy jól illusztrálják azt, hogy Mizser tanár úr hogyan is tanította a jelentéstant, és persze reményeim szerint ezen túl valamennyire képet adnak arról is, hogy általában hogyan, milyen szellemben, milyen módszertannal is tanított. Írásom alcímével egyrészt az írásos jegyzetekre kívántam utalni: ezek az *emlékek kedves tanáromtól*; másrészt az általam és persze még sokak által oly sokszor személyesen megtapasztalt kedvességre, segítőkészségre, nagy szakmai tudásra, amely annyira jellemzője volt Mizser tanár úrnak: ezek az *emlékek kedves tanáromról*.

Mindenekelőtt szeretném kiemelni azt a tényt, hogy Tanár úr tudása minden általa tanított vagy akár nem tanított nyelvtudományi diszciplína területén rendkívül alapos és széles körű volt. Ő még a régi

iskola szerint képzett, igazi filológus volt, sőt, mondhatnám, a tréfásan „két lábon járó lexikon”-nak nevezett típusú tudós. Ugyanakkor mi sem állt távolabb tőle, mint a száraz, elvont tudományosság, így mindig élvezetes, a hallgatók érdeklődését – és gyakran derűjét is felkeltő – órákat tartott. Fontosak voltak módszertanában az életszerű, könnyen megjegyezhető példák, és éppen ezért, no és persze derűs alaptermészete miatt is, különösen kedvelte a humoros példákat. A jelentéstanból például a homonímia témája erre igen jó lehetőségeket kínál, számos szójáték, nyelvi alapú vicc is az azonos alakúságra épül. Nézzünk először Tanár úr jelentéstani jegyzetei közül ezért néhány ilyen jellegű példát. A szótári homonimák között tárgyalt ige-határozószópárokra ezt a nemigen felejtethető példát hozta:

(1) *Mit bütyköl ez megint? A szomszéd majd megint!*

Ehhez valószínűleg nem is kellett az órán bővebb magyarázat... Az ilyen példákra mondják, hogy „magáért beszél”. Emellett – azaz a könnyen érthetőség, a nyelvi humor és a könnyű megjegyezhetőség mellett – szeretnék még egy fontos aspektusra rámutatni. Mizser tanár úrnak ez a példája és persze a többi hasonló **tanárképző** főiskolai előadás példája volt, azaz tudatosan vagy esetleg „csak” kiváló pedagógiai érzékkel, ösztönösen olyan nyelvi példákat választott, amelyeket aztán a hallgatók az általuk tartott órákon a gyakorlóiskolában, majd pedig később gyakorló tanárként is kiválóan felhasználhattak. Az ilyen példaanyag, szakmódszertani terminussal szólva: nyelvi tényanyag az általános iskolai korú gyerekek számára is kiváló, pontosan azoknak a követelményeknek felel meg, amelyeket az anyanyelv-pedagógia is hangsúlyoz, azaz tiszta, egyértelmű példák ezek, és életkorban is közel állnak a gyerekekhez (persze a Mézga család című rajzfilmsorozat nemcsak a gyerekek, hanem sok felnőtt kedvence is volt akkoriban).

Ennek kapcsán – némi kitérével – érdemes néhány szót arról is szólni, hogy Mizser tanár úr mennyire jól értett a kisebb, általános iskolás korú gyerekek nyelvén is. A 80-as évek közepén, a 90-es évek elején gyakorlóiskolai tanárként többször is meghívtam őt a magyar nyelv hete alkalmából 5–8. osztályos tanulóimhoz ismeretterjesztő előadást tartani. Ezekon olyan természetes, közvetlen módon tudott szólni a kisdiakokhoz, hogy azok mindvégig őszinte érdeklődéssel, teljes figyelemmel követték az előadást. Tanár úr itt is bizonyította azt, hogy a tudományról is lehet egyszerűen, közérthetően és élvezetes módon beszélni. Ezek az előadásai egyébként annyira megfogták a gyerekeket, hogy még napokkal később is visszatértek egy-egy ott elhangzott gondolatra, példájára, és nem egy gyerek kérdezgette tőlem még jó ideig, hogy „mikor jön megint az a kedves bácsi órát tartani?”

Visszatérve Tanár úr főiskolai jelentéstani jegyzeteire, hadd idézzek

még néhány jellemzőt a homonímia ottani példái közül:

- (2) *Körötte ég földszint az ég...* (Arany János: A walesi bárdok)
- (3) *Mint hulla a hulla...* (Arany János: Szondi két apródja)
- (4) *Bár maradtam volna benne végig!* (Petőfi Sándor: Távolból) – *bár* ('éjszakai mulatóhely')

Az (1)-hez hasonlóan a (2) és a (3) is szójátékot tartalmaz, a (2) a belső rímet is alkotó két *ég*, azaz az ige ('hőt és fényt bocsát ki, és közben pusztul, fogy, ill. vegyileg átalakul') és a főnév ('a föld felett, a magasban boltozatnak látszó térség'), a (3) a múlt idejű ige és az 'emberi holttest jelentésű' főnév összekapcsolásával. Én a magam részéről finom, implicit vagy talán pontosabban szólva allúziószerű szójátéknak tekintem a *bár*-példát is: ***Bár: bár maradtam volna benne végig*** (azaz 'bár maradtam volna a bárban'). Mint azt a (2)–(4) is bizonyítja Tanár úr kedvelte és gyakran alkalmazta óráin az irodalmi példákat. Ennek legalább két szempontból is különös jelentősége volt: egyrészt ezzel is nevelte Tanár úr a hallgatókat a pedagógiai-módszertani szempontból kívánatos tantárgyi koncentrációra, másrészt az ilyen jellegű példák kiválóan alkalmasak a stilisztikai megközelítésre, elemzésre is, ez pedig már egy más jellegű koncentrációra, nevezetesen a nyelvi szerkezetek interdiszciplináris megközelítésére adott lehetőséget.

Tanár úr előadására, tanítási módszerére jellemzőek voltak a nagyon tömör, világos magyarázatok is. Ezek a homonímia esetében hol a jelentés leegyszerűsített, a lényegét kiemelő megadásával (l. pl. (4)–(6)), hol kontextusba illesztésével (l. pl. (7)) valósultak meg:

- (5) *hó¹, hó²* : 'téli csapadék'; 'hónap'
- (6) *hold¹, hold²* : 'égitest' 'területegység'
- (7) *ár¹, ár², ár³* : 'cipésszorszám', 'ellenérték', 'a folyó sodra'
- (8) *fő¹, fő²* : *Az a lényeg, ami a fazékban fő...*; *a fő szempont az, hogy...*

Az ember nem tagadhatja meg önmagát – tartja a mondás, és igaz ez a nyelvészre is. Mízsér tanár úr, mint erre fent is utaltam, kutatóként mindenekelőtt névtanos és nyelvtörténész volt. Így természetesen a jelentéstani előadásában is megjelent az onomasztika, illetve a nyelvtörténet, ahogyan ezt jegyzeteinek alábbi példái is igazolják:

- (9) *Tök* (község Pest megyében) – *tök*, *Rum* (község Vas megyében) – *rum*; tulajdonnév és köznévi homonim párok, homofónia
- (10) *Vág* – *vág*, *Várna* – *várna*; tulajdonnév és ige homonim párok, homofónia
- (11) *Betegh* – *beteg*, *Joó* – *jó*, *Tompa* – *tompa*; tulajdonnév és

melléknév homonim párok, homofónia:

(12) *haj– haj* (régebben: *hajh*), *vaj – vaj* (régebben: *vajh*)

Az ún. álhomonimákra hozott, szójátékos, verses példája is tartalmaz tulajdonnevet:

(13) *Ez a város itt Poroszló,
Benne vágtat egy porosz ló,
A hátán ül egy poroszló,
Nézz utána: a por oszló.*

A (13) a nyelvi játék kitűnő példája. Hasonlókkal bizonyára igen gyakran élt Tanár úr óráin, mert számos további fordul elő a nekem átadott jegyzeteiben is. Íme, még néhány hasonló:

(14) *Bálik Anna – báli kanna, Futaki Bátor – fut, aki bátor,
Mitka Pál – mit kapál?; személynév és mondattani egység homonim viszonya*

A hasonló alaki egyezések illusztrálására „némi pihent aggyal egész mondatokat állíthatunk össze” – írta Tanár úr. Az ő példája erre a következő:

(15) *Uraságod beretválják.*

A (15)-ben a következő településnevek fordulnak elő: *Ura, Ságod* (Zalaegerszeg településrésze, 1969-ig önálló község), *Beret* (község Borsod-Abaúj-Zemplén megye Encsi járásában), *Vál, Ják*.

A homonímia témáján kívül még a jelentésváltozás témakörét szeretném röviden érinteni itt, vagyis azt, hogy ezt a témakört milyen módon, milyen példákkal, milyen hangsúlyokkal tanította Tanár úr. Nyilvánvalóan ez számára az egyik különösen fontos és kedves anyagrész volt, hiszen a szemantikának ez a fejezete van a legközvetlenebb kapcsolatban a nyelvtörténettel. A szűkebben értett nyelvtörténeti tényeken túl jegyzetei tanúsága szerint Tanár úr óráin a művelődéstörténet és általában történettudomány vonatkozásai is fontos szerepet kaptak. Az anyag természetéből adódóan számos idegen nyelvű vonatkozást is érintett. Íme, néhány példa! A *ficsúr* szó jelentésének alakulását bemutatva a következőkre tért ki: „a román *ficsúr* [’legény’] szó későbbi jelentése ’piperkőc’, ’nyegle alak’ lett, noha az *úr* szóhoz semmi köze”. Az *ildomos* (’ildomról tanúskodó, illedelmes’ [magatartás, megnyilatkozás, személy]) jelentésének történetét tömören, nyilván a hallgatók számára is érdeklődést keltő módon így foglalta össze: „A török *ildem* (’ravasz’,

'álnok') szó szerepel a Müncheneri kódexben: »Legyetek azért ildomosok, miként kégyók«. Széchenyi István újította fel, de beleértette az *illik* szót, így alakult ki a mai jelentése: illedelmes.»

A történeti jellegű példák mellett modern nyelvi anyagot is felhasznált, idetartozik például a *disc jockey* (vö. a *jockey* 'lovas' jelentése), a névelős és a névelő nélküli *Ferencváros*, *Nyíregyháza* főnevek különbsége, ti. névelővel a sportegyesületet jelöli a szó.

Itt, a jelentésváltozásra vonatkozó jegyzetanyagban is megfigyelhetők azok a jellemzők, amelyeket a homonímia példáinál már említettem: a tudományos alaposág mellett a „hallgatóbarát” jelleg, a tömörség, az egyértelmű, világos példák használata, a funkcionális nyelvszemlélet jegyében a kontextusban, szövegkörnyezetben való elhelyezés. Mindezekről azonban részletesebben majd talán egy következő emlékezésben...

Befejezésül már csak annyit szeretnék itt mondani, hogy hálás vagyok a sorsnak, hogy tanítványa, majd kollégája lehettem Mizser tanár úrnak. Mindaz, amit tanított, mindaz, amire példát mutatott, remélem, az én jelentéstani – és egyéb – óráimon, és még sok-sok más egykori tanítvány óráin, munkájában, életében is megjelenik. Kedves lényének emléke, szakmai tudása, tudományos eredményei itt élnek most is bennünk, velünk.

ZELLIGER ERZSÉBET

A FIATAL NYELVÉSZEK ÉS A PÁLYAKEZDŐ MIZSER LAJOS

EGY KIS TUDOMÁNYTÖRTÉNET

A címből több minden következhetne: Mizser Lajos és tanítványai, hogyan segítette Mizser Lajos pályakezdő tanítványait és ehhez hasonlókat. Az emlékezés most azonban a pályakezdésnek egy olyan korszakába vezet el, amelynek Lajos is részese volt, és amelyet – lehet, hogy többen túlzónak tartják – legendásként szoktunk emlegetni. A BOKOR-ról van szó.

Még 1970 elején Hajdú Mihállal és Szende Tamással egy baráti beszélgetés során merült fel, hogy kellene egy olyan baráti kör, ahol fiatal, pályájuk elején levő nyelvészek rendszeresen összejöhethének, és szakmai kérdésekben segíthetnék egymást. A minta a Kruzsok volt, ahova azonban – bár nagy megtiszteltetés volt az oda való meghívás – szakmai és életkori különbségek miatt nemzedékünk csak feszengve merészkedett elmenni. Az ötlet szerencsés hátszelet kapott az ELTE BTK akkori KISZ bizottságának kezdeményezésével. A szervezés a Bölcsészkar akkori épületének „ama bizonyos” III. emeleti 10-es szobájában Hajdú Miska, Mátai Marika és e sorok írójának együttes munkájával vette kezdetét. A cél az volt, hogy – miként a BOKOR Emlékönyv bevezetőjében olvasható – olyan összejöveteleket szervezzünk, ahol nemcsak az egyetemen dolgozó, hanem az egész ország területén, sőt a határainkon túl élő fiatal és fiatalos nyelvészek, nyelvészettel foglalkozó tanárok is megismerkedhetnek egymással, elbeszélgethetnek, szórakozhatnak.” Természetesen reménykedtünk a Kruzsok tagjainak is az időnkénti látogatásában.

Az első körben negyven kolléga küldte vissza a válaszlevelet, és vált a BOKOR tagjává. Kik is voltak ők az alapítókön kívül? Csaknem mindnyájan beírták nevüket a nyelvtudomány egy vagy több területén is a tudomány történetébe: Domokos Péter, Fekete Péter, Gallasy Magda, Haader Lea, Honti László, Horgosi Ödön, Hosszú Ferenc, Hőnyi Ede, Király Lajos, Kiss Antal, Kollányi Teréz, Korompay Klára, Kovács Teréz, Kubinyi László, Mező András, A. Molnár Ferenc, Ördög Ferenc, Pásztor Emil, Pesti János, Posgay Ildikó, Pusztai Ferenc, Raisz Rózsa, Stephanides Éva, Szabó Géza, Szabó József, Szende Tamás, Zsilinszky Éva. És köztük volt a korai halála miatt csak nagy ígéretként számon tartható Korenchy Éva. Érdekes módon az első nevek között Mizser Lajoséval nem lehet találkozni (a későbbiekben talán erre is feleletet találunk).

Az első jelentkezők egyúttal az első névtani feladatot is teljesítették: mi legyen a neve a megalakult szakmai-baráti körnek. A felvető-

dött gazdag névválasztékból szavazattöbbséggel lett a BOKOR név a győztes, de több szavazatot kapott a *Kuckó*, a *Tanya* és a *Zug*, és még számos névlehetőség kerül elő egy-egy szavazattal. A *Bokor* név közszói jelentéséből kifolyólag sokféle értelmezést tett lehetővé, ami a későbbiek során több szójáték, humoros megjegyzés forrása is lett.

A BOKOR első éve az Eötvös Klubban (az egykori és mai Centrál Kávéházban) tartott hetenkénti találkozások során valóban baráti beszélgetésekkel telt a hagyományossá vált (és a tagok anyagi helyzetét is tükröző) szemelt rizling és sajtos tallér fogyasztásával. Voltak olyan alkalmak, amikor valamilyen céllal jött össze a társaság. Fogadtuk a Magyar Nyelvészeti Tudományos Diákkör tagjait, magnófelvételtől meghallgattuk Pais tanár úrnak a rádióban elhangzott visszaemlékezéseit, máskor meg az Erzsébet szálló – emléktáblával is megjelölt – Kruzsok asztalánál köszöntöttük születésnapján Pais tanár urat. De hogy az akkori nyelvész-társadalom mennyire komolyan vette ezt a zsenge kezdeményezést, mutatja Pais tanár úrnak és Bárczi tanár úrnak az Emlékkönyvnek a lapjain többször is előkerülő aláírása, biztató sora.

A BOKOR látogatói, a később részben tagjává vált kollégák neve is szívmengető. Most is megtisztelő azokat a már akkor is „nagy öregnek” számító kollégákat, egykori tanárainkat számba venni, akik megjelenésükkel is kifejezték, hogy fontosnak tartják a mi akkori szakmai és emberi törekvéseinket. Hogy kik? A már említett Pais Dezsőn és Bárczi Gézán kívül Benkő Loránd, Szathmári István, Lőrincze Lajos, Bereczki Gábor, Rédey Károly, Gulya János, Imre Samu, Papp László, B. Lőrinczy Éva, E. Abaffy Erzsébet, G. Varga Györgyi, Végh József nevével lehet találkozni a BOKOR Emlékkönyv lapjain. De egymás után jelentkeztek azok az egykori fiatalok is, akik különböző okokból lekéstek az első jelentkezésről: Kiss Jenő, Fodor Katalin, Molnár Ildikó, Matijevics Lajos, Kemény Gábor, Radics Katalin, Polonyi-Szűcs Szilárd, Szij Enikő, Schmidt Éva, Pusztay János, Balogh Lajos, Kassai Ilona, Mollay Erzsébet, Komlós András, Füredi Mihály, Huszár Ágnes, Kiss Gabriella, Keszler Borbála. Közülük többen rendszeres BOKOR-látogatók lettek, de voltak, akiket egy-egy program vonzott. Nagy örömünkre szolgált, hogy az első évben honoris causa BOKOR-tagnak tekintett Papp tanár úr, azaz Papp László rendszeres tagunk lett, és ugyanígy rendes tag lett Bereczki Gábor, Gulya János, Rédey Károly és Róna-Tas András is.

Az 1971/72-es tanév újításokat hozott a BOKOR életében. Az ösz-szejöveleteknek előre megadott programja lett, és ezek sokszor igen népes közönséget vonzottak. A legfőbb újítás az volt, hogy a BOKOR tagjai egy-egy őket foglalkoztató témát első megvitatásra a BOKOR közönsége elé tárnak. A cél az volt, hogy az ottani vita, további ötletek, megjegyzések a szerzőt a végső megfogalmazásban fogják segíteni. A viták eredményességét a BOKOR Levelek segítették. A szerzők elküldték az írásukat, amit a speciális stencil felületre gépeltünk, illetőleg gépelték a

diákkörös hallgatók. A korszak követelményeinek megfelelően engedélyeztetni kellett a sokszorosítást, majd az elkészült füzetek összerakása és postázása következett. Egy-egy Levél 100-120 példányban készült. Ezek a stencilezett füzetek összefoglalták az elmúlt időszak eseményeit és tájékoztattak az elkövetkező programokról. Megtalálhatók benne az előadások vitái.

Az első BOKOR Levelet Radics Katalin írta, és „Az igekötők rendszerezésének problémái” címet viselte. A vita lényegesen túlnőtt az előadás keretein: érintette az aspektus kérdését, a nyelvek bonyolultságát és a binaritás kérdését. És hogy ezt miért említem? Évtizedekkel később az egyik vitatkozó kolléga a Debrecenben megrendezett Finnugor Kongresszus egyik szünetében tette szóvá, hogy még mindig nem kapott választ a bináris felosztás bírálójától.

Parázs viták később is voltak. Sőt mindjárt a következő is ilyen volt. Szij Enikő felvezető dolgozata (A sumér kérdésről) a finnugrista szakembereken kívül számos érdeklődőt, és a sumér nyelvrokonság elkötelezett hirdetőit: dr. Zakar Andrászt és Orbán Árpádot is egy terembe hívta. A vita viharos hangulata a résztvevők emlékezetében az évek múltával is elevenen él(t).

A tanév folyamán még három BOKOR Levél készült el, amelyeket népes közönség vitatott meg. Ezek a következők voltak: 3. Szende Tamás: A normáról (Az ejtésnorma kapcsán); 4. Zelliger Erzsébet: A földrajzinév-gyűjtés néhány problémája; 5. Balogh Lajos: A nyelvjárási szövegjegyzés kérdései. Ezek mellett ismét sor került egy korábban a rádióban elhangzott műsor, a Zsiray-élműsor hangfelvételről történő meghallgatásra. Utána Pais professzor úr a régi Eötvös Collegiumra emlékezett. Egy másik összejevetelen finnugor népzene hallgattunk meg Bereczki Gábor és Vikár László gyűjtéséből. A tanév során két kollégánk védte meg bölcsészdoktori disszertációját sub auspiciis kitüntetéssel: Mátai Máriát és Korenchy Évát köszöntöttük ebből az alkalomból.

1972 nyarán volt A magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusa Szegeden. A BOKOR tagjai ott voltak, és a kongresszushoz kapcsolódóan baráti összejevetelt is tartottak a Csirke csárdában. Ez volt az első alkalom, hogy Mizser Lajos aláírása is belekerült az Emlékkönyvbe.

Az 1972/73-as tanévben folytatódta a BOKOR Levelek alapján tartott vitaestek. Ezek a témák voltak napirenden: I. Gallasy Magdolna: A nyelvtudomány jövőjéről (Választ váró kérdések avagy Egy kis BOKOR-futurologia; Hajdú Mihály: A Farkas név védelmében; Kassai Iлона – Nagy Endre – Szende Tamás: Az asszonynev kérdései és egy javaslat. Két téma is közülük nagyobb nyilvánosságot kapott. A Sci-fi műfaj ekkoriban vált divattá, és nem függetlenül tőle a futurologia is. Balázs József a Magyar Hírlap 1973. január 13-i számában arról írt, hogy a fiatal nyelvészek kezdeményezésére széleskörű vita indult a nyelvtudomány helyzetéről, társadalmi megítéléséről, feladatairól. Az asszonynev

használatának kérdéséről a törvényhozás is dönteni készült, így a felvetett téma igazán közérdekűnek számított. A BOKOR Levél szerzői jogosan jelentették meg gondolataikat a Magyar Nemzet 1973. január 10-i számában is.

1973 októberében került sor Mizser Lajos bemutatkozására a BOKOR-ban. A bemutatkozás úgy történt, mint az összes BOKOR Levél szerzője esetében: ugyanis kezdők lévén a legszűkebben vett kollégákon kívül nem ismertük egymást. A szerzők tehát röviden elmondtak az életükről annyit, amennyit fontosnak tartottak. Ez a bemutatkozás azonban baráti jellegű volt, nem volt köze a hivatalos önéletrajzokhoz. Mit írt tehát Lajos?

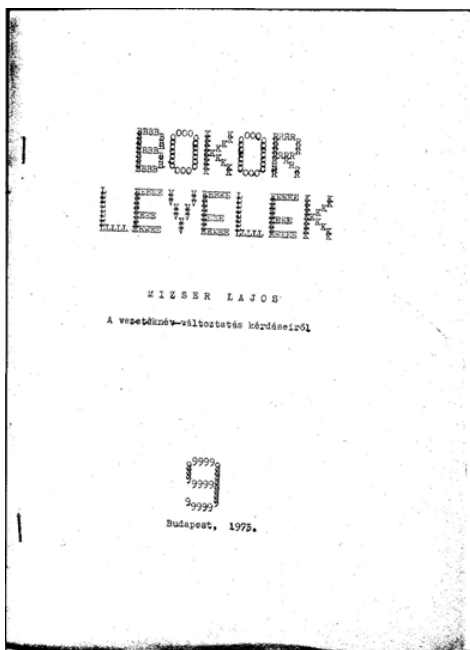
„1940-ben születtem Miskolcon. A mezőkövesdi I. László gimnáziumban végeztem tanulmányaimat, amikor éppen nem voltam nyelvjárási gyűjtőúton. E gyűjtőszenvedélynek az lett a következménye, hogy második koromban majdnem megbuktam latinból. Így lettem latintanár. A szegedi egyetemen a kötelező órák látogatása mellett (rosszakaróim szerint: helyett) a szamojéd nyelveket tanulmányoztam. Ez újabb hobbym a doktorátus és a német nyelvtanári megszerzéséhez vezetett. Újszászon vállaltam tanári állást, s 1964 óta töltöm a magyar, a latin és a német nyelvet a jászkun koponyákba több-kevesebb sikerrel. Tanári pályámon többször volt buktató. A legjelentősebb az volt, amikor az egyik végzett tanítványom – a németórák hatása alatt – még a nevemet is fölvette (igaz, két betűvel megnyújtva). Tavaly született Enikő nevű kislányunk, így én is hozzájárulok a nyelvészi pálya elnöiesítéséhez.

A nyelvtudománynak csaknem minden ágával foglalkoztam, s azt hiszem, épp ideje lenne megállapodni. Az utóbbi időben foglalkoztam névtannal (a szamojéd nyelvek változatlanul nagyon érdekelnek). Jelenleg főitkári ösztöndíjas vagyok (névtanból). Nemrég tettem aspiráns-felvételi vizsgát.”

A nyelvtudomány „csaknem minden ágával” foglalkozó Mizser Lajos tehát nem sokkal a BOKOR-beli jelentkezése előtt kezdett névtannal foglalkozni. Talán ez magyarázza, hogy a kör kezdeti szervezésében fő szerepet játszó Hajdú Miskának, akinek a látókörében a névtanosok voltak első helyen, a figyelmét elkerülte. A szegedi Csirke csárdában – meg nyilván a kongresszuson – azonban már találkoztak. Annak a széles körű érdeklődésnek, amiről az önéletrajzban olvashatunk, Mizser Lajos publikációs listájában nem lelhetjük a nyomát. Az interneten található jegyzék egy 1995-ös tétellel kezdődik, tehát még az 1989-ben megvédett kandidátusi értekezése sem szerepel benne. Szakmai zsengei közül a BOKOR számára írott 1973-as adatot, A vezetéknev-változtatás kérdéseiről címűt tudjuk felmutatni. Publikációinak sorolása is hirtelen szakad félbe: 2007-es nyugdíjba vonulásával cseng egybe, hogy a 144 tételből álló lista végén is 2007-es cikkek állnak, miként az utolsó konferencia-szereplése is erre az évre tehető: ez a Balatonszárszón megrendezett VI. Magyar név-

tudományi konferencia volt.

Mi történt később a BOKOR-ban? Voltak úti beszámolók. Nyirkos István a finn-magyar kontrasztív vizsgálatokról tartott előadást, Balogh Lajos ismertette Teiszler Pál könyvét a Nagykároly környéki nyelvjárás magánhangzóiról. Nagyon sikeres, rendkívül sok vendéget vonzó program volt Kallós Zoltán moldvai

zenei kutatásairól szóló beszámolója. – Pap Mária a szocio-lingvisztika kérdéseit ismertette. Kalandos sorsa lett a következő BOKOR Levélnek: nyomdatechnikai okok, papírhány miatt késve jelent meg Gallasy Magdi által írott 10. BOKOR Levél: „Illik ismerni anyanyelvünket”?! Témája az anyanyelv-oktatás problémaköre volt. A nagy érdeklődést mi sem jellemzi jobban, mint a 11. BOKOR Levél, amelyben Magdi a vitát ismertette. A programok közül több alkalommal is ott találjuk Mizser Lajos aláírását: szerény természetét ismerve vajon csak a saját témája után érezte úgy, hogy köztünk van a helye? – A félév során még egy előadást tartott

Nyirkos István, ezúttal a nyelvjárási monográfiák kérdéséről.

1974 tavaszán volt – a korszak adottságai folytán – izgalmas ausztriai nyelvjárásgyűjtő útja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékének. Erről tartott beszámolót a résztvevők csoportja megjegyezve a „legfontosabbat”: mindenki hazajött.

Az 1974/75-ös tanév során Hajdú Mihály újabb BOKOR Levele jelent meg Vitaindító a névtudomány műszavairól, amelyhez egy előterjesztés is kapcsolódik a magyar névtudomány műszavainak egységesítéséről. Az utolsó BOKOR Levél Zelliger Erzsébettől a szakmai utánpótlás nevelésének kérdéséről szolt. – Ha maguk a levelek el is hulltak, a BOKOR még tovább élt. Volt könyvismertetés: Wolfgang Dressler: Einführung in die Textlinguistik (Balogh Lajos), Vámszer Márta: A kalotaszegi nyelvjárás igeragozása (Zelliger Erzsébet); egy-egy kutatási témáról: Charles Carlson az amerikai angol nyelvjárásokról, Balogh Lajos az Európai nyelvatlászról.

Az alkalmak ugyan ritkultak, ahogy a BOKOR tagok otthon „bokrosodtak”, amikről aztán később gyermeki firkák, ákom-bákom be-

tűk tanúskodnak. Egy darabig kitartottak a nyári flekkenpartik Keszler Boriéknál a Testvér-hegyen, az időnként megtartott szakmai viták, beszélgetések az előzőekhez hasonlóan zajlottak. Visszatérő alkalmak voltak a nyelvjárásgyűjtő utak élménybeszámolói, a Pais tanár úrra való megemlékezések, BOKOR születésnapok és karácsonyok, ahol lehetett nosztalgiázni. Az utolsó bejegyzés: „BOKOR 44!”

Azt már régóta lehetett látni, hogy Bárczi tanár úr jókívánsága a 3 éves BOKOR születésnapján („A legjobb kívánságaimat a három éves csecsemőnek. Remélem, hogy a századik születésnap ugyanilyen lelkes és vidám lesz”) nem válik valóra. De mégis volt benne valami maradandó, ami egyszer egy, a mainál kevésbé individualista világban ismét szárba szökken. Erre a gondolatra bátorítanak azok a levelek, amelyeket a BOKOR 25. születésnapjára kaptunk. Ezekből néhány sor befejezésül:

Mező András: „Meglepett meghívótok egy zárójelbe tett szava: (lenne). Én úgy gondolom és érzem, hogy a 25 éves BOKOR-t, amíg mi élünk, nem lehet elmulasztani és egyszer voltak tekinteni. Olyan ez, mint a grófi cím: hiába törölték el, János bácsi portásként is gróf maradt; vagy olyan, mint a kandidátusi fokozat: hiába szüntették meg vagy nevezték át, egyebekben – véleményem szerint – soha nem fog feloldódni. A BOKOR tehát van, él, annak ellenére, hogy megszűntek a plenáris összejövetelek. Él a BOKOR-tagok egymásra figyelésében, a négy-öt BOKOR-i magyar alkalmi összehajolásaiban, a barátságokban, sőt van olyan is, aki a házasság jármát a BOKOR-ban vette föl vagy tette más nyakára.”

B. Lőrinczy Éva: „Meghívótokban azt írtátok: 25 éves (lenne) a Bokor. Én inkább úgy érzem: a (lenne) bátran elhagyható, mert a Bokor virtuálisan igenis 25 éves. Hiszen mit számít az, hogy az elmúlt évtizedekben nem tudatok rendszeresen összejönni, mit számít ahhoz képest, amit ez alatt az idő alatt tanításban, kutatásban, családban, emberségben külön-külön és együttvéve létrehoztatok, megalkottatok, felmutattatok. Higgyétek el, mindezekben azoknak a Bokor-összejöveteleknek a jóra vivő, emberformáló szelleme is benne volt.”

És végül későbből Balogh Lajostól: „Köszönöm a meghívót Hajdú Miska tiszteletére rendezendő ünnepi Bokor-összejövetelre. Jaj de szeretnék ott lenni! Találkozni azokkal, akikkel még lehet találkozni, akikkel ifjú korunkban olyan szép estéket töltöttünk el. Ezt úgy is mondhatom, mint az egyik Bokor-levél szerzője. A stencilezett írásból mindmáig őrzök néhány példányt, nosztalgiázva beleolvasok néha-néha. Emlékezzetek meg mindazokról, akik már nem lehetnek ott az összejöveteleken, vagy azért, mert már elköltöztek, vagy azért, mert egészségi állapotuk ezt nem teszi lehetővé.”

SZÖVEGRÉSZLETEK A HÁRMAS HATÁR MENTI KÖZÖS GYŰJTÉSBŐL

MIZSER LAJOS EMLÉKÉRE

Évtizedekig voltunk munkatársak. Néha szobatársak és szomszéd szobatársak. Mindig közel egymáshoz. Minden nyelvészeti, de bármilyen más kérdéssel, problémával, örömmel, bánattal át lehetett „ugrani” egymáshoz. Megosztani a Lajosra nagyon jellemző mikrokatások (régen még mikrofilm-leolvasóval történt) eredményeit, a felfedezések, összefüggések örömét. Mindig örömmel mutatta megjelent írásait, tanulmányait. Legközelebb talán mégis a pályázatok keretében végzett, hallgatókkal közös gyűjtőútjainkon kerültünk egymáshoz.

Az alábbi kis összeállítással a hármás határ mentén nyelvjárási és az ezzel egybekötött névtani gyűjtésekkel közösen eltöltött szép napokra, évekre emlékezünk. A “Hangtani kérdőív” magnetofonnal rögzített anyagából néhány, a vizsgálati szempontból nem relevánsnak tekinthető adat teljes gyűjtési kontextusát mutatjuk be. E rövid, hol bizarrnak, hol tréfásnak, humorosnak tekinthető párbeszéd az élőnyelvi gyűjtések nagyon fontos módszertani jellemzőire, a kérdőíves gyűjtések problémáira, a kérdező és az adatközlő közötti viszonyra adnak példákat. Rámutatnak arra, hogy a terepmunkásnak mindig együtt kell éreznie az adatközlővel, mindig segítenie kell őket, figyelnie minden nyelvi és nem nyelvi megnyilvánulásukat, a kérdés monotonijára ellen közbeszólásokkal, személyes megjegyzésekkel küzdenie. A legnehezebb adatközlővel szemben is tapintatosnak, megértőnek kell lennie, vagyis olyan embernek, amilyen Mizser Lajos kollégánk volt az ilyen helyzetekben.

A könnyebb megértés érdekében a párbeszédekben félkövérrel szedtük és a magyar helyesírás szabályai szerint írtuk le a kérdező által feltett kérdéseket és közbevetéseket, az adatközlők szövegeit viszont fonemikusan és fonetikusán (diftongusok) lejegyezve közöljük.

Szövegrészetek

Gyík

Mi az a kis fürge, hosszúfarkú állat, amelyik a napon szokott süt-kérezni?

1. Badaló, 68 éves férfi adatközlő:

– *Mókus.*

- Eee...
- És még van valami más?
- **Még van! A kövön szokott sütkérezni. Zöld színe van.**
- *Béka.*
- **De hosszú farka van!**
- Ja, farka van!
- **És fürge.**
- *Mókus, asztám mi vam még?*

- **És ilyen zöldes színe van. Hát, mondjuk, inkább beolvad a környezetbe. Ilyen zöldes, barnás. Ilyen füves földön, köveken, Gyerekre is mondják, hogy fürge, mint a ...**
- *Mókus szokott lenne, de hát az ...*
- **Hüllő.**
- Hüllő?
- **Hüllő. Zöld színű, kicsi, hosszú farka van, szeret a napon sütkérezni. Gyors. (Hát, szerintem mondjuk meg akkor.) Gyík.**
- *Gyík? Hát, az, az mán, hát ugye..., hát, az mindenféle van. Az, az nem is annyira az úton, inkább az a zerdő, igen, az erdő.*
- **Igen, igen, ilyen füves részen.**
- *Gyík. Hát, az tőtésen van akárhol.*
- **Igen. Szeret a napon sütkérezni.**

2. Beregsurány, 80 éves nő:

- Nem jut eszembe.
- **Kis zöld, és ha megsérül a farka például, akkor visszánő neki.**
- Nem ku..., nem ku...
- **Csúszik. Majdnem olyan, mint a kígyó, csak négy lába van. Lábai vannak. Kis pici, fürge.**
- *Béka. Ugye annak kéit lába van!*
- **Sütkérezni szokott a napon. Itt is biztos van a faluban! A kövekre kimászik korán reggel, mert akkor még le van hülve, és nem tud mozogni. És a napon felmelegedve, utána nagyon gyorsan...**
- *Ccsigga? Nem?*
- **Utána nagyon gyorsan szalad, ha felmelegedett.**
- Lehet, hogy nem láttam még oJT!
- **Csúszó-mászó.**

- Csuszó má..., ühü! Montam má', hogy *csuszóu!*
- **Ez a gyík.**
- *Gyík.*

Egér

Mi az, amit a jó macska megfog a házban vagy kamrában?

1. Badaló, 68 éves férfi adatközlő:

- *A juh?*
- **A jó macska. A jó macska.**
- *Mi ja za, juh?*
- **Jó macska!**
- *Ja! Jó macska! Egéir!*

Borsó

Mi a neve a tavasszal legkorábban beérő hüvelyes növénynek, amelyből levest és főzeléket is készítünk. Van cukor, takarmány is. Ilyen kis zöld bogyók. Zöld.

1. Barabás, 71 éves nő:

- *Kelkáposzta.*
- **Nem. Levest is szoktak belőle főzni, meg főzeléket.**
- *Borsóu?*

2. Barabás, 63 éves férfi:

- *Hát, az a paszuj!*
- **Olyan, mint a paszuly, igen, igen, ez is csöves végül is...**
- *Igen.*
- **De ez korán is ilyen zöld, az a jellegzetessége, hogy zöld.**
- *Ződ. Ződbab, igen. Ződ, hát!*
- **Az is finom, azt is szeretem! De ebből van cukor és takarmány is. Ebből.**
- *Abbúl van.*
- **De nem a babból, hanem abból, amire mi vagyunk kíváncsiak. Ez olyan, mint a bab, ez is hüvelyes, csak még zöldebb, ilyen kis apró és...**
- *És cukor is van benne?*

- Cukor és takarmány fajtája is van.
- Hát, vetnek mellé cukorréipát. És...
- De levest meg főzeléket is csinálnak belőle. Levest, levest főleg. Biztos vagyok benne, hogy itt is van! Nokedli tésztaival, raknak bele sárgaréipát, fehér réipát, karalábét, meg ezt, ezt a zöldséget. Csak, csak nem, nem bab, nem paszuly, nem paszuly, hanem más, és zöld. Zöld. Még hogyha megvan főzve, akkor is zöld! Biztos tetszik tudni! És ilyen, ilyen bok..., tehát hogyha elveti az ember, akkor ilyen bokros lesz!
- Például a *csemege tengeribe*, abba is. Abba is...
- De ezt így, amikor felszedi az ember, akkor kihúzza a földből, és utána ilyen hüvelybe van, és azt is meg kell tisztítani. Az asszonyok szokták tisztítani. Biztos tetszik tudni, a hüvelyét félredobják, ezeket a szemeket pedig külön teszik. És ebből főzik a levest. Ezt, hogy hívják ezt a növényt? És a bab inkább ilyen ovális alakú, ez pedig kerek és zöld. Zöld, és kiszedik a hüvelyéből, és abból főzik a levest. És zöld és ilyen picike, tehát még kisebb, mint a bab!
- Kissebb, mint a bab?
- Igen. Kissebb, mint a paszuly. Biztos, hogy van itt, van itt is olyan leves.
- Hát, itt...
- Na, mindegy!
- Hát ugye, a *petrezsejem* is meg... meg ...
- Mondjuk, a levesbe az is van, igen, a sárgarépa mellett. Milyen hüvelyeseket tetszik még ismerni? Van a paszuly, és a mellett milyen van még?
- Borsó!
- Az! Az!
- Koraji borsó.
- Igen, az. Annak már van mindenféle fajtája.

Gúnár

Mi a hím lúd neve?

Badaló, 78 éves férfi:

- *Csőüdör*.
- A férfi lúd, liba neve.
- Ja, liba! *Gunár*.

Szú

Mi az az apró kis állatka, ami a gerendán, bútoron tűszúrásnyi lyukat fúr és közben perceg?

Barabás 23 éves nő:

– *Moj.*

– **Ez a fán fúr lyukat és perceg is.**

– *Szú.*

2. Beregsurány, 80 éves nő

– Hát, *léigy.* Vagy?

– **Nem.**

– Nem?

– **Átfúr az ajtón vagy bármin.**

– Hát, *féreg.* Nem *féireg*?

– **Nem. Közben motoszkáló hangot ad. Szokták mondani, hogy ha van egy nagy láda, hogy biztosan benne van ez a kis...**

– *Egér!*

– **Biztos perceg benne a... Pici, picike, és átmegy a bútoron.**

– Hát, se nem léigy, se nem égér, se nem féireg...

– **Apró, és megeszi a fát. Ilyen kis alagutakat váj egy, egy faléche is akár! És ilyen lyukacsos lesz tőle.**

– Hát ugyi, csak *féireg*, hát egy..., egyéb mi vóuna?

– **Ez a szú. Nem tetszett erről hallani? Vagy lehet, hogy ezt itt féregnek hívják?**

– Egyebet nem ösmerek, csak amit mondok! *Féireg* vagy mit... mittom éin!

Az egyes és többes szám harmadik személyű személyes névmások: ő, őket

Kérdezi valaki, hogy van a közös ismerősünk, Erzsi. Azt mondom, nem tudom, mert

1. Barabás, 63 éves férfi:

– Nem lá...

– **Mert nem lakik itt. Mert...**

– *Nem lakik itt.*

– És akkor az Erzsit, akkor mivel, mi az, mi az az egy szó, amivel be lehet helyettesíteni? És hát, nem tudom, mert ...

– *Nem lakik itt.*

– És az Erzsire akkor hogy tudunk utalni, hogyha nem mondjuk ki a nevét?

– Hát, *nincsen más itt, vagy nem lakik itt. Erzsijék más nem laknak itt.*

– **Hogy ő már nem lakik itt.**

– *Vagy ő nem lakik itt.* Hát, ahány ember, annyiféleképpen.

Kérdezi valaki, hogy vannak a szomszéd községben a rokonaink. Azt mondjuk, nem tudjuk, már régen nem láttuk... Kiket nem láttunk?

1. Barabás, 67 éves férfi

– *A szomszédot.*

– **Vagy nem nevezük meg őket!**

– *Elköltösztek.*

– **De nem nevezük meg őket, mint Erzsit. Nem láttuk...**

– *Nem láttuk őket.*

S végül a tudálékos megmagyarázza, hogy miért nem lehet megválaszolni ezeket a kérdéseket!

Barabás, 77 éves nyugdíjas értelmiségi:

Mi az a kis fürge, hosszúfarkú állat, amelyik a napon szokott sűtkérezni?

– Hosszú farkú ál... *csúszó?* Mert..., de a *móókus* lenne a kis fürge!

– **Hüllő.**

– Tesék? Nem is ismerik. Itt nincsen olyan fojó, amelyikbe *vidra* legyen. Nincs, nem ismerik. Útyhogy ez kimondottan, hogy ijén bijológusoknak való feladat. Azo... azoknak kell tudni az állatfajtákat, ismerni tulajdonságait, és a *vidra*... Tudom én, ismerem. Viziállat, ojan patkányszerűség. Üreget váj a fojó meder oldalába, és ott tanyázik. Van ijén, de itt nincs. Útyhogy a barabási ember nem találkozik *vidrával*. Nem találkozik.

Most egy rajzot kellene felismerni! (zeller)

– Ez, ezen, erre mit kellene felismerni?

– **Hát, hogy ez milyen növény. Vagy milyen zöldség.**

– Hogy ez milyen növény?! Hm. Tessék nézni! Rajz. És a rajzban, mivel nincs színezve, mert azért, egy bijológiai rajz, hát a növényt, nemcsak az alakjáról ismerjük fel, a szín, a levél alakzata, ezek kellene hozzá! Gyökérelágazások. Ez nem tartalmazza. Útyhogy, en... Ennek több növényt nevezhetek meg. Amihez ez hasonlít. Ez hasonlít például a *sárga-répa*hoz is. Hasonlít a *lórépa*hoz is, hasonlít a *retkek*hez.

Mi a neve a tavasszal legkorábban beérő hüvelyes növénynek, amelyből levest és főzeléket is készítünk? Van cukor és takarmány fajtája is.

– Nem tudom.

– **Borsó lenne.**

– *Borsó?*

– **Az.**

– Tavasszal lekorábban beérő? Bizonyos mértékig ez ojan, hogy hol, mi érik be lekorábban. Nem jó a kérdés, nincs elég pontosan meghatározva. Nem vagyok megelégedve a kérdésfeltevéssel. Ki állította ezt össze? Ugye nem maguk?

Következő kérdés...

– Kital., kitalálom, de nem annak kapcsán, ahogy a kérdés szól, a dolgot, hogy mi rá a várható válasz. Kitalálom, de..., de nem a kérdés alapján. Ha nekem a kérdés alapján kellene ezeket tudni, júj, akkò már annyira ... (Nevet.)

Akinek nincs semmi baja, az nem beteg, hanem?

– Hát, *egészséges*. De hát mos tessék nézni, nem vón szabad ijen kérdést feltenni. Ugyanis, mert akinek nincsen semmi baja, van ijen? Eccer..., eccer nincs is ojan ember. Na, most ezen ojan dolog, hogy a gyerek jáccik, szaladgál, és úgy láttyuk, hogy nincsen semmi baja. De azért, ha a röggenkészüléket is elővonná az orvos, és nézné, hát... Csak mondok egy hüjeséget, öö... akkor nem tudom én, a patkóbélnék ety kicsit nagyob lenne a mérete (nevet), mint ahogy annak lenni kellene. Nem érez a gyermek semmit, a zorvosnak eszébe sincs, hogy erre gyótyszert irjon. És fogjuk rá, hogy egészséges, vaty fogjuk rá, hogy beteg? Ugye, mindkettőre megvan az eshetőség! De több ijen is van!

A 70. születésnapját még együtt köszöntöttük sok nevetéssel, a közös élmények felidézésével, tortával és a Lajos tiszteletére szerkesztett tanszéki kiadvánnyal. Erre a 80. születésnapra már csak a visszaemlékezés lehetősége maradt. Isten éltesen ott fõnn, Lajoskánk!

MINYA KÁROLY

AZ OLTAKOZIK IGE GRAMMATIKAI ELEMZÉSE

Mizser Lajos tanár úr névtani kutatásain kívül nemegyszer nyelvhelyességi írásokkal is jelentkezett, csupán két kötetből emelek ki néhányat: Szóharapósdi, „Mint hull a hull” (In. Nyelvművelő kis tükör, Pedagógiai Intézet, Szombathely 1993.); KÖSZI, MIKI!, Az elválasztás esztétikája, Kemping, Kétes a két „s”, Képes képtelenségek, „Nyelvértalom” és ellenszere (In. Mondd és írd!, Auktor Könyvkiadó, Budapest, 2002.).

Mivel napjainkban dúl a nagy oltakozásvita, azaz a polémia arról, hogy helyes-e az *oltakozik* szó, avagy sem, szívesen megkérdezném tőle: Kedves Lajos, mi erről a véleményed? Sajnos nem tehetem, de bízom abban, hogy az alább leírtakkal ő is egyetértene.

A koronavírus-járvány az új kifejezések garmadáját hozta magával, például: *vakcinaútlevel*, *hőmérőkapu*, *hőmérő pisztoly*, *ökölpacsi*, *könyökpacsi*. VESZELSZKI ÁGNES 400 szót gyűjtött össze a Karanténszótárában (2020). Mind-mind azt bizonyítja, hogy a magyar nyelv élő, sokszínű, és használói megalkotják a felmerülő kívánalmak szabta kifejezéseket.

Bizonyos értelemben új szónak tekintjük azt is, amikor valamely szaknyelvi rétegből a köznyelvbe kerül át egy kifejezés, és ilyen az *oltakozik* ige is. Többen megkérdőjelezik, hogy helyes-e ez a szó, mivel még nem hallották. Egyértelműen kijelenthetjük, hogy igen, helyes. BALÁZS GÉZA 2019-ben szótározta az Édes Anyanyelvünk Új szavak, szólások című rovatában: „oltakozik (az orvosi szlengben): beoltatja magát (pl. influenza elleni védőoltással). Pl. nem késő oltakozni” (BALÁZS 2019: 23).

Jelen esetben az igazolódik be, hogy a nyelvi ismeretterjesztés feladata lehet az is, hogy megvéd egy szót, tehát nem kitalál, nem újít, nem javít. A vita alapvető „technikai” háttere, hogy létezik a Facebook az internetes kommunikáció, még pontosabban az elmarasztaló véleménynyilvánítás színtereként. Az nagyon jó, ha egy „nyelvi ügy” tematizálja a közbeszédet, azonban az nem feltétlen üdvös, ha a szakembereknek, a nyelvészeknek a szakmai érvelését a nyelvhasználók nem fogadják el a nyelvérzékükre, egyéni, szubjektív megérzésükre, a szószokatlanságára hivatkozva. Nevezetesen, hogy elfogadható-e az *oltakozik* ige, avagy sem. Még pontosabban: kifejezheti-e az *oltakozik* ige azt – átmenetet képezve a visszaható és a műveltető ige között –, hogy valaki saját elhatározásából beoltatja magát. Hihetetlen vehemenciával támadták ezt a kifejezést az interneten, sőt megjelentek szélsőséges vélemények is. „Tiltakozom az oltakozni szó használata miatt!” „Mégis egyenesen hányingerkedem emiatt. Lehet, hogy hányakozni is

fogok, ha hallom még. Vágyakozom rá, hogy többet ne hallakozzam.” „A tüzet a tűzoltók egyre-másra oltakozzák!” „Nincs ilyen kifejezés. Megerőszakoltad a szót. Be kell oltatni/oltatnod magad, szerintem így a helyes.” „Aki használja, az nem tud magyarul.”

Mindez tipikusan ortológus magatartásmódra utal, arra, hogy mindenáron ragaszkodni kell a hagyományoshoz, jelen esetben ahhoz, hogyha nem volt ilyen kifejezés eddig, hát ne is legyen! Még egy szakmailag erősen kifogásolható véleményt érdemes idézni: „Az oltakozik szó nem azt jelenti, hogy valaki beoltatja magát, hanem azt, hogy ő saját magát oltja be. Ha a tiltakozik azt jelenti, hogy ő tiltakozik valaki vagy valami ellen, akkor az oltakozik azt jelenti, hogy ő oltja be magát, ő csinálja, nem vele csinálják.”

Nagyon sok esetben az az ellenérv a nyelvhasználók részéről, hogy az *oltakozik* szokatlan, sőt szabálytalan, helytelen használatú ige. Nyilvánvalóan egyéni ízlésen alapul a vélekedés, hiszen az új és szokatlan iránt érzett ellenszenvünk abból a tényből is fakadhat, hogy az általunk használt változat, vagyis a tapasztalataink alapján az ismert jobb, helyesebb, mint a számunkra ismeretlen. Mint jelen esetben a korábban szórványosan, részben az orvosi szlengben előforduló *oltakozik* ige. LENGYEL KLÁRA így fogalmaz: „Az élő nyelv új szóhasználati komoly gondolkodásra késztetik az anyanyelvi beszélőket, különösen azokat, akik felelősséget is éreznek nyelvük kifejezőképessége, harmóniája, törvényszerűségeinek megtartása, valamint a nyelvhasználat pontossága, szépsége iránt. A beszédben észrevehető változások a legtermészetesebb módon váltanak ki érzelmeket (negatívakat is, pozitívakat is). A vírusjárvány idejében létrejövő új szavunk: az *oltakozik* is heves indulatokat váltott ki...” (LENGYEL 2021: 3).

És még egy kiegészítés: az ige neologizmusnak tekinthető a nyelvhasználók számára. Tételeesen a következőképpen jellemezhetjük az új szavakat: Az idő szerint neologizmus az, ami viszonylag nemrég jelent meg a nyelvhasználatban. Az egyén szempontjából a számára ismeretlen nyelvi kifejezés lesz a neologizmus. A stílári hatás szempontjából neologizmus az, ami egyszeri, alkalmi költői, írói, újságírói kifejezés. A szóképzlet rétegződése szempontjából a neologizmus általában egy adott nyelvi rétegben jelenik meg, és ez bekerül a köznyelvbe. Látható, hogy ebben az esetben a legutolsó ok miatt tekinthető neologizmusnak az *oltakozik*. VESZELSZKI ÁGNES már említett Karanténstótárában is kiemeli, hogy „A témakör egészségügyi kapcsolata miatt feltűnő arányban váltak (nagy valószínűség szerint átmenetileg) a köznyelvi szókinész részévé orvostudományi terminusok.” Valamint: „A koronavírus-járvány új vagy (új jelentéssel) feléledő, korábban elvétve használt szavak tömegét hozta magával” (VESZELSZKI 2020: 7, 9).

Vajon azért kifogásolják az *oltakozik* szót, mert az összetétel jóval gyakoribb szóalkotási mód napjainkban, mint a szóképzés?

Hogyan lehetséges az, hogy egy szótárnyi új kifejezés (több mint 400 szó, amelyeket a Karantén szótár tartalmaz) nem váltott ki semmiféle ellenérzést, vitát? Vajon mi az oka annak, hogy hiába erősítik meg a nyelvészek, hogy bár ritka, de kifogástalan kifejezés az *oltakozik*, az ellenérzés nem csitul?

HORVÁTH LÁSZLÓ ekképp összegezi a problémát: „Ha a támadásokról lehántjuk azt a burkot, amely a nyelvészet illetékességi körén kívül esik, akkor ezt láthatjuk: az *oltakozik* alkalmazását azért kifogásolják az ellenzői, mert – képzője miatt – visszaható igének tartják, tehát szerintük ez az ige azt a látszatot kelti, hogy az alany, vagyis a páciens önmagát oltja be” (HORVÁTH 2020: 6).

LENGYEL KLÁRA a következőképpen bővíti a problémakör felvázolását: „...az *olt-* valóban alkalmas tő ahhoz, hogy visszaható igét alkossunk belőle, hiszen tárgyias ige. Ezen az sem változtat, hogy a cselevés eszközlője, vagyis az a személy, akivel végeztetjük a cselekvést, nem magunk vagyunk. Valójában itt van az a pont, ahol az *oltakozik* – némely más igéhez hasonlóan – eltér az átlagos visszaható igéktől [...]. Ebben a jelentésben egy rejtett műveltetés is jelen van, tudniillik a cselekvés irányítója és végzője/eszközlője nem feltétlenül azonos, tárgya azonban azonos az irányítóval” (LENGYEL 2021: 3). HORVÁTH LÁSZLÓ megfogalmazásában: „...nem az alany a cselekvésnek (az oltásnak) a tényleges végrehajtója, de ő a kezdeményezője: valaki mást (egy orvost) megbízza azzal, hogy hajtsa végre őrajta, az alanyon a cselekvést. Ez a kapcsolat pedig az *oltakozikot* a műveltető igékkel rokonítja, amilyen például a *beoltat*” (HORVÁTH 2020: 6).

Az *oltakozik* ige visszaható, tágabb értelemben a cselekvő igék sorába tartozik, abból hozzuk létre, jelen esetben az *olt* igéből a *-kozik* képzővel. A visszaható igéink száma nem túl nagy, például: *fésülködik, mosakodik, törülködik, borotválkozik, ajánlkozik, méredzkezik*. Ez az igtípus azt fejezi ki, hogy az alanytól kiinduló cselekvés vissza is hat rá, vagy önmagára irányul. Át lehet alakítani egy tárgyias, cselekvő ige és visszaható névmás kapcsolatára, például: *felruházkodik – felruházza magát, megalázkodik – megalázza magát*. Az *oltakozik* esetében valóban igaz, hogy némileg más a felbontása, mint a fent felsoroltaké, mivel a szó szerkezet alaptagja egy műveltető ige (*beoltatja*), és nem cselekvő, ahhoz kapcsolódik a visszaható névmás (*magát*). Szinte soha nem fordul elő az, hogy valaki saját magát oltja be védőoltással. Az viszont igen, hogy például egy cukorbeteg saját magának adja be az oltást, azonban erre nem használatos az *oltakozik* ige.

A visszaható igékkel rokonságot mutatnak az úgynevezett kölcsönös igék, ezek is a *-kozik, -kezik, -közik* képzőkkel jönnek létre, és olyan cselekvést, történést fejeznek ki, amelynek során a cselekvők tevékenysége kölcsönösen egymásra irányul, például: *ölelkezik, sakkozik, birkózik, malmozik, kergetőzik, értekezik*. Ugyancsak ezekkel a képzőkkel lét-

rehozhatunk cselekvő igét is, például *imádkozik*. Ez nem azt jelenti, hogy valaki imádja magát, tehát nem visszaható, ilyenek még a *várákodik*, *költekezik*, *fegyverkezik*, *szánakodik*, *ítélkezik*, *vétkezik* igék. És még egy igetípus létrejöhet így, az úgynevezett mediális, azaz középigé, ez a cselekvő és szenvedő igék között helyezkedik el, történést vagy állapotot fejez ki: *kínálkozik*, *következik*, *szégyenkezik*, *ütkezik*, *váltakozik*.

Az *oltakozik* átmenetet képez a visszaható és a műveltető igék között. Szabálytalanság-e, helytelenség-e ez az átmenetiség? A *beiratkozik* biztosan ugyanúgy átmeneti jellegű, mint az *oltakozik*, hiszen az alany nem önmagát írja be valahová (iskolába, tanfolyamra, könyvtárba, egyesületbe stb.), hanem arra illetékes személlyel véteti magát nyilvántartásba.

Ha a *-kozik*, *-kezik*, *-közik* képző kifejezhet cselekvést, történést, kölcsönösséget, miért ne fejezhetne ki visszahatást és műveltetést is egyszerre? Kettő az egyben, bár ritkán és egyedi módon? Ismét LENGYEL KLÁRÁT idézve: „A visszaható igék közé soroljuk azokat az igéket is, amelyek jelentéskörében mások végzik a cselekvést a mi parancsunkra, de a cselekvés ránk hat vissza Pl. *iratkozom* = én – engem írnak – nem én írok; *bérmálkozom* = én – engem bérmálnak – nem én bérmálok; *méretkezem* = én – engem mérnek – én is mérek, más is mérhet, eszköz is mér; *temetkezem* = én – engem temetnek – nem én temetek; *nyiratkozom* = én – engem nyírnak – nem én nyírok. Vagyis a visszahatás létrejöhet a cselekvés közvetítésével, egy eszközlő segédletével is” (LENGYEL 2021: 3).

GYÖRFFY ANDRÁS úgy véli, hogy a *nyiratkozik* és a *méretkezik* példa becsapós. „Itt is, mint az *oltakozik*nál, más nyírja, más méri azt, akivel ez történik. Csakhogy az alapige nem *nyír* és *mér*, hanem *nyírat* és *méret*, vagyis ezek is visszaható igék: *nyiratkozik* = 'nyíratja magát'. Történetileg nézve szerintem idetartozik a *temetkezik* is, hiszen létrejött (első adata 1508-as) előtt élt a 'temet' jelentésű *tem* ige (a *tömtől* nyilván nem teljesen függetlenül), amelyből a *temet* műveltető képzővel jöhetett létre. Így a *temetkezik* – eredete szerint – éppolyan visszaható ige lehet ('*temeti*, vagyis *temet-teti* magát'), mint a *nyiratkozik*” (GYÖRFFY 2021). Egyedül a *bérmálkozik* igét tartja analógnak az *oltakozik*kal, az alapige nem *-at*, *-et* képzős, és még egy példát hoz: a *keresztelkedik* igét.

Ugyanakkor GYÖRFFY ANDRÁS úgy véli, hogy bár betiltani nem kell, szótározandó szó, de mégis van valami oka annak, hogy sokaknak bántja a fülét. Mindenekelőtt a kisszámú és időben szórványos előfordulást említi meg („brutálisan szétszórtak, izoláltak”), valamint azt, hogy nem csak a jelenlegi értelemben volt használatos hapax legomenonként. Összességében azt állítja, hogy a kifejezés egy speciális nyelvi regiszterből, vallási nyelvből származhat (nyomatékosítani kell a ható igeképzőt, azaz feltételezés). Ugyanakkor a következő mondat erőteljesen érzelmi-politikai attitűdű: „Éppen ezért, amikor Müller Cecília a nyunyóka-

atombomba után ezt a nyelvi tömegpusztító (vagy csoda-, ízlés szerint) fegyverét is beveti [ti. az *oltakozás* szót], az sokakat teljesen váratlanul ér” (GYÖRFFY 2021).

A fentiek alapján belátható, hogy nem a vélt grammatikai szabálytalanság a szó elutasítottságának az oka, hanem erősen politikai motivált-ságú az el nem fogadása. Ezt erősítheti még az oltásellenes attitűd.

Természetesen az *oltakozik* igének több szinonimája létezik. Szó-szerkezettel: *beoltatja magát, felveszi az oltást*; az igéből képzett főnevet, az *oltakozást* helyettesíthetjük idegen szóval (ha valaki ezzel kíván élni): *vakcináció, immunizáció*. Ez ellen is lehet tiltakozni, de tudomány-talan és szubjektív.

Felhasznált irodalom:

BALÁZS GÉZA 2019. Új szavak, kifejezések (104.) Nem szótározott sza-vak tárháza. *Édes Anyanyelvünk*. 2. szám

BALÁZS GÉZA 2021. *Oltakozzunk!* <http://e-nyelvmagazin.hu/2021/03/26/bevezeto-5/>

GYÖRFFY ANDRÁS 2021. *Oltakozás? Az meg mi fán terem?* <https://index.hu/velemeney/2021/05/02/nyelvtudomany-az-oltakozas-valami>

HORVÁTH LÁSZLÓ 2021. *Oltakozik. Édes Anyanyelvünk*. 2: 6.

LENGYEL KLÁRA 2021. *Oltakozunk? Egy új szóalak grammatikai vizsgálá-tala. Édes Anyanyelvünk*. 3: 4.

MINYA KÁROLY 2021. *Oltakozik. Magyar Nemzet*. jan. 16.

STÖCKERT GÁBOR 2021. *Semmi baj az oltakozni szóval, mégis sokan oltják:* <https://telex.hu/belfold/2021/04/25/oltakozik-oltakozni-nyelv-ige-visszahato-kolesonos-muvelteto>

VESZELSZKI ÁGNES 2020. *Karanténszótár*. Inter–IKU, Bp.

**MIZSER LAJOS, A KÁRPÁTALJAI HELY- ÉS SZEMÉLYNEVEK
KUTATÓJA**

Szinte lehetetlen feladatra vállalkozik, aki Mizser Lajos tudományos tevékenységét próbálja minden részletében bemutatni. Impozáns, az ezer tételt bőven meghaladó publikációs jegyzéke is azt bizonyítja, hogy a nyelvészetnek talán nincs olyan területe, amivel ne foglalkozott volna több évtizedes tudományos pályája során. Már gyermekkorában magyar és török szavakat hasonlított, a gimnáziumban latinul, németül és oroszul, a szomszéd falubeliektől pedig szlovákul tanult. Ezek után nem meglepő, hogy a szavak, nevek eredetének kutatása későbbi munkásságának a középpontjába került.

Jómagam csak egy kis szeletét szeretném áttekinteni ennek a hatalmas életműnek, mégpedig a kárpátaljai vonatkozású írások közül a legfontosabbakat. Mizser Lajos írásainak kb. 10 %-a kárpátaljai témájú, ami alapján egyértelműen kijelenthető, hogy kiemelt figyelmet szentelt a szomszédos régió vizsgálatának. Sajnos hosszas beszélgetéseink során soha nem fogalmazódott meg konkrétan az a kérdés, hogy miért és hogyan került ez a régió a Borsod délnyugati csücskében fekvő Cserépfalu szülöttének a figyelmébe. De a tények azt bizonyítják, hogy Kárpátalja, azon belül pedig a történelmi Bereg megye haláláig fontos volt számára. Beregi származásúként nemcsak a főiskolai kollégaság, hanem ez a közös pont is összekötött minket, valamint azok az élmények, amiknek a révén kicsit én is részese lehettem kárpátaljai kutatómunkájának.

2004. február 1-jén kezdtem el a Nyíregyházi Főiskolán dolgozni, aznap ismertem meg személyesen Lajos bácsit. Ő volt az egyik első új kolléga, akivel találkoztam, s aki azonnal a szárnyai alá vett. Behívott a szobájába, aminek a fő éke a mikrofilmolvasó volt. Körbevezetett az akkor még létező tanszéki könyvtárban, s felajánlotta a segítségét, ha bármiben tanácsra, információra lenne szükségem. Legendás memóriája a könyvtári katalógus használatát is feleslegessé tette, hiszen azonnal tudott ajánlani pontos filológiai adatokkal szakirodalmat bármelyik kérdéshez. Később gyakran vettem igénybe a segítségét, amikor elakadtam a munkámban, vagy nem sikerült megfejtennem egy-egy nevet. Hamar kiderült, hogy a kutatási területünk, érdeklődési körünk több ponton fedi egymást, s ezért nagyon gyorsan szoros munkakapcsolat és barátság alakult ki közöttünk.

Az első „találkozásom” azonban tulajdonképpen nem ekkor történt vele, hanem néhány évvel korábban az Országos Széchényi Könyvtárban, ahol a kezembe akadt a Pesty-féle gyűjtés Bereg megyei anyaga a nyíregyházi levéltár kiadványában. Mivel kárpátaljai helyne-

vekkal foglalkozom, ez a kötet alapvető fontosságú volt az anyaggyűjtésemhez, különösen azért, mert ekkor még nem sikerült eljutnom a beregszászi levéltárba. Mizser Lajos Bereggel kezdte 1995-ben a Pesty-gyűjtemény közreadását, amit a későbbiekben további kötetek követtek. A kárpátaljai részről hamarosan megjelent Ung és Ugocsa (1999), Szabolcs–Szatmár–Bereg megyéből pedig Szabolcs (2000) és Szatmár anyaga (2001). Tanár úr közismert szorgalma eredményeként további megyék kézírata készült el, de ezek az életében már nem jelenhettek meg. Lektorálásra és nyomdai előkészítésre vár az egykori *Máramaros, Zemplén, Sáros, Közép-Szolnok, Kraszna vármegye* és *Kővár vidéke* neveinek gyűjteménye, valamint a vármegyék anyagából a mai Kárpátalja területére eső településekből összeállított kárpátaljai kötet. Néhány éve a Magyar Nyelvstratégiai Intézet megalakítása után lehetőség nyílt Máramaros anyagának a megjelentetésére, de a MANYSI-nak a Magyarsággutató Intézetbe való hirtelen beolvasztása után ez a lehetőség elveszett.

Mizser Lajos nemcsak a kéziratos névgyűjtés nyomtatásban való közreadására törekedett, hanem igyekezett minél alaposabban fel is dolgozni az abban található névanyagot. Több tanulmánya jelent meg – elsősorban a Bereg megyei gyűjtésből – a Névtani Értesítőben, a Magyar Nyelvjárások és a Magyar Nyelv hasábjain. A teljességre való törekvés nélkül csak néhány témát emelnék ki azok közül, amik megmutatják, milyen fontos ennek a névkorpusznak a közzététele és kutatása. A nyíregyházi levéltár évkönyvében jelent meg például a tatárjárások emlékét őrző neveket bemutató írása, amiből kiderül, hogy a népi emlékezet összekeveri az első tatárjárást a későbbi, 16-18. századi tatárjárások emlékével, amik különösen az északkeleti régiót sújtották. Ezek közül is az 1717-es volt az egyik legpusztítóbb. Az általa vizsgált 578 helységből 111-ben közölnek az ún. tatárjárásról több-kevesebb információt, s mivel némelyik faluban két-három adat is szerepel, ez a szám még magasabb (*A tatárjárások emlékei Pesty Frigyes helynévtárában*, 1997).

A Pesty-féle anyagban nagy számban fordulnak elő tájnevek, amiknek a kiválogatása és közzététele szintén neki köszönhető, így egy névfajta alaposabb, történeti jellegű vizsgálatára nyílik lehetőség (*Adalékok a magyar tájnevekhez*, 1997; *Máramarosi tájnevek Pesty Frigyes helynévtárából*, 1999).

Több írásában foglalkozik a helységnevek eredetével, névetimológiájával. A Pesty-gyűjtésben az egyes falvaknál az adatközlők a nevek magyarázatát is megadják, ami sokszor tévesnek bizonyul vagy népetimológián alapszik. Ezek közlése a népetimológia mozgatórugóinak a vizsgálatára is alkalmassá teszi a gyűjteményt (*Néveredet-vizsgálatok Bereg megyében. Kaszonyi járás*, 1994; *Bereg megyei helynévvizsgálatok*, 1997; *Szatmári és ugocsai helységnév-magyarázatok*, 1999; *Bereg megyei helységnév-magyarázatok. Munkácsi járás*, 2000; *Északkelet-magyarországi helységnév-magyarázatok*, 2004; *Máramarosi és Mun-*

kács környéki helynév-magyarázatok, 2007).

Szintén a Pesty-gyűjtésből önálló cikkben mutatta be azokat a helyneveket, amik a magyarok és ruszinok közösen szeretett fejedelmének, II. Rákóczi Ferencnek az emlékét őrzik (*II. Rákóczi Ferenc Pesty Frigyes helynévtárában*, 2003). Talán ez a névkorpusz irányította rá a figyelmét egy másik olyan témára, ami szintén közel állt a szívéhez, ez pedig a ruszin nép és nyelv (*Pesty Frigyes Bereg megyei helynévtárának ruszin vonatkozásai*, I-II, 1998). A szimpátia minden bizonnyal egyrészt Udvari Istvánnak volt köszönhető, másrészt pedig annak, hogy Lajos bácsi kitűnően beszélt oroszul, számos orosz (finnugor) vers, mese magyar fordítása köszönhető neki. Saját bevallása szerint autodidakta módon tanult meg főként Csopoj László ruszin szótárából ruszinul, s ezt a nyelvtudást a hely- és személynévfejtésekben is hasznosította. A ruszinok sem nyelvileg, sem identitásukat tekintve nem egységesek: a különböző önelnevezéseiket és külső neveiket foglalta össze *Ruszin etnonimek* (2005) és *A ruszinok elnevezései a XVI-XVIII. században* (2010) című írásaiban. Ugyancsak a ruszinokkal foglalkozik egy másik tanulmányban (*Ruszinokra utaló tulajdonnevek a XVI. századi Bereg megyéből*, 2007).

Etimológiai kutatásokkal nemcsak a Pesty-anyag kapcsán foglalkozott. A Magyar Nyelvben adta közre egy-egy mai, vagy ma már elfeledett település névmagyarázatát. Itt jelent meg például az elpusztult Bereg megyei *Gerzsenyő* (2006) és *Sziget* (2008), a szintén beregi *Asztély, Mogyorós* (2007), *Kis- és Nagymuzsaly* (2009), *Verbiás* (2010), valamint a máramarosi *Vucskómező* (2010) névfejtése. Ezek a helységek nem szerepelnek a FNEsz.-ben, a nevük eredetének feltárása Mizser Lajosnak köszönhető. A 2012-ben megjelent beregi etimológiai szótáramban, illetve a 2020-ban kiadott kárpátaljai helynévszótáramban – kisebb pontosításokkal – átvettem az eredményeit, de több más helységnév megfejtésében is segítségemre volt.

Tanár úr elsődleges kutatási területe mégsem a helynévkutatás, hanem a személynevek világa volt. Az ezredforduló táján fordult a beregi személynevek vizsgálata felé, amikor tanszéki kollégáival nyelvjárás-gyűjtő körúton járt a hármas határ mentén. Talán ekkor fogalmazódott meg benne egy nagyobb terjedelmű szótár terve, s határozta el, hogy elkészíti beregi személynévlexikonát. A cikkek sora jól mutatja az adatgyűjtés és -feldolgozás kezdetét és folyamatát. A fő célterületet a beregi síkság magyarul falvai jelentették, ahol az élő névanyagra koncentrált. Időrendben a következő falvak neveit adta közre, bemutatva a nevek etimológiáját és feltárva a névadás motivációját: *Bótrágy* (2001), *Badaló, Beregsom, Mezőkaszony* (2002), *Tiszaújlak* (Ugocsa, 2002), *Gát, Csetfalva, Harangláb, Vári* (2003), *Nagybereg, Balazsér, Bene, Nagydobrony, Zápszony* (2004), *Dercen, Szernye* (2005), *Izsnýéte, Kígyós* (2006), *Mac sola, Nagymuzsaly, Kisbégány, Nagybégány* (2010). Eredményeiről, a meg nem jelentetett falvak névanyagának sajátosságairól több tanulmá-

nyában és konferencia-előadásában is beszámolt. A kárpátaljai rész mellett teljes anyagot sikerült összegyűjtenie az anyaországnál maradt beregi falvakból is. A névgyűjtést személyes gyűjtőkörutak és hallgatói projektmunkák keretében végezte. Irányításával számos névtani tárgyú szakdolgozat született.

Az anyaggyűjtés során szerzett közös élmények is örökre összekötnek bennünket. Írásomat személyes emlékekkel kezdtem, s megosztanék még egyet. Az én életemből hiányzott a nagypapa figurája. Anyai nagyapámról nincsenek emlékeim, apai nagyapámmal pedig a súlyos agyvérzése, majd korai halála miatt már 5 éves koromtól nem tudtam kommunikálni. Ezért Lajos bácsira mindig egyfajta pótnagypapaként tekintettem, akire bármikor számíthattam mind szakmai, mind magánéleti kérdésekben. Ezért nagyon élveztem például a közös kárpátaljai névgyűjtő körutunkat 2004 májusában. Ekkor több faluba jutottunk el (pl. *Nagybégány, Macsola, Zápszony* stb.), s jegyeztük fel a családneveket. A „főhadiszállás” Hetenyben volt. Bemutattam a szülőfalumat, igyekeztem olyan helyekre elvinni, ahol korábban még nem járt. Közvetlen és barátságos személyiségével szinte mindenhol azonnal barátokra talált, polgármesterekkel, jegyzőkkel, falusiakkal elegyedett beszélgetésbe. Az már a sors csúnya fintora, hogy a névgyűjtésünk „emlékezetessé” vált, ugyanis egy szerencsétlen balesettel ért véget. Lajos bácsi legendás dohányos volt, s éjszaka rá akarván gyűjtani, kiment az udvarra. Helyismeret hiányában leesett a lépcsőn, s eltört a lába. A nagy ijedelmet és az izgalmas határátkelést Nyíregyházán egy műtét és hosszás felépülés követte. Ezután – biztos, ami biztos – már csak bottal közlekedett, de ez cseppet sem vetette vissza a lendületét, nem gátolta meg sem a járásban, sem az utazásban, hiszen még külföldi konferenciákra is eljárt. A gyógyulás miatt sajnos lemaradt a 2004 augusztusában tartott lakodalmunkról, de nagy örömeinkre egy későbbi látogatás során újra eljutott hozzánk.

Nyugdíjba vonulása után is többször találkoztunk és beszélgettünk, konzultáltunk, rendszerint az otthonában, de tanszéki összejöveteleken, konferenciákon is részt vett.

Az élő névanyag mellett – immár nyugdíjasként – a történeti nevek kutatására is volt ideje. A nyíregyházi levéltárban mikrofilmen található beregi összeírások közül az 1566-os tatár pusztítás után készített, 1570-es conscriptio portarumot dolgozta fel. Ez az összeírás szinte a teljes Bereg megyei lakosságról képet ad, így kiváló forrása a névkutatóknak a 16. század közepéről. A conscriptióban szereplő családneveket és magyarázataikat a Magyar Nyelvben folytatásokban adta közre 2011-től 2013-ig.

Életének fő műve, Bereg megyei családnévlexikona azonban – bár majdnem teljesen elkészült – kéziratban maradt. A 270 oldal terjedelmű szótár alapja a beregi falvak, valamint Beregszász, Munkács és Vásárosnamény élő névanyaga. Adatai 110 gyűjtőpontról származnak, s 1415

különböző nevet sikerült összegyűjtenie. A lexikon bevezető részében a névváltozás és névváltoztatás kérdésével foglalkozik, ezt követi a nevek alak- és jelentéstani vizsgálata. Számba veszi a családnévben szereplő magyar és nem magyar képzőket. A szótár gerincét az adattár alkotja, amelyben a családnév mellett feltünteti a név előfordulásának a helyét, valamint rövid etimológiai magyarázatot közöl. A kézirat további gondozást és nyomdai előkészítést igényel. Mizser Lajos özvegye a teljes hagyatékot rám bízta, így hozzám kerültek a Pesty-féle kéziratok, valamint a családnévlexikon is. A kéziratok lektorálása személyes terveim és kötelességeim között szerepel, közreadásukkal méltó módon szeretnénk tisztelni szeretett néhai kollégánk, barátunk emléke és munkássága előtt.

Talán nem túlzok, ha úgy vélem, Mizser tanár úr kárpátaljai névtani témájú írásai fontos szerepet játszanak abban a folyamatban, aminek a célja, hogy az ezer évig szorosan összetartozó, de erőszakkal szétszakított régió lakossága újra egymásra találjon, felfedezze a közös történelmi múltat és gyökereit, s ezt tovább örökítse az utókor számára.

A tudományos céllal írt szakcikkekén kívül ezt a célt szolgálták azok a honismereti, népszerűsítő írásai, amik hazai és határon túli napilapokban, kiadványokban láttak napvilágot. Ezek bemutatása egy önálló cikk témája is lehetne, de itt csak néhány érdekes, szintén beregi témájú írást idéznék. Mizser Lajos a Kelet-Magyarország napilapnak – kis túlzással – állandó szerzője volt, s gyakran írt anekdotákról, szólásokról. Általa ismerhettük meg például a kissé feledékeny, a Miatyánkot is eltévesztő, de rafinált bótrágyi tiszteletest (*A bótrágyi Miatyánk*, Kelet-Magyarország, 1997. február 10.). Beregi szólások (*Áldja meg az Isten, mint a munkácsi szénát; Okos, mint a beregi kos; Volt nekem is földem Bégányban* stb.) magyarázatát közli a *Munkácsra járás* címet viselő rövid írásában (uo. november 10.). A *Beregi árnyék* című szösszenetben pedig meglepődve olvastam, hogy többek között szülőfalumról is ír, bemutatva néhány, hetyenieket gúnyoló, mára rég elfeledett szólást: „*Nekidül, mint a hetyeniek a ködnek*” (előredőlve siet), „*Várta, mint Hetyen a vizet*” (váratlanul jött a baj), „*Örül, mint a hetyeniek az árvíznek*” (nem örül) (uo. 1998. július 7.).

Mi, hetyeniek, valóban nem örülünk az árvíznek, és nem szívesen látjuk a néhány évtizedenként (legutóbb 2001-ben) hozzánk látogató, barátságatlan Tiszát. Szívesen fogadjuk viszont a jó embereket és barátokat. S ha már nincsenek köztünk, akkor őrizzük az emléküket.

CS. JÓNÁS ERZSÉBET

„BESZÉLŐ” NEVEK A FORDÍTÁSBAN (VASZILIJ AKSZJONOV: *MOSZKVA KVA-KVA*)

A Szovjetunió sztálini korszakának szatírája

A 2009-ben elhunyt orosz író, Vaszilij Akszjonov több regényén keresztül állított irodalmi emléket a Szovjetunió sok szenvedéssel teli sztálini korszakának. A *Moszkva kva-kva* egyike az író utolsó történet-

mesélésének (2006), amely a politikai elit életéről szólva Sztálin haláláig vezet az olvasót. A kitalált és valóságos elemekkel fűszerezett szövegszöveget tele van iróniával, szarkazmussal. A *Moszkva kva-kva* főszereplőinek élettere a korszakot tökéletesen szimbolizáló, a valóságban is létező, 1952-ben átadott 176 méter magas, 32 emeletes felhőkarcoló (ahogy oroszul mondják: „magaska”) a Jauza és a Moskva folyó találkozásánál. Egyike a hét Sztálin-barokk épületnek, amelyet a szocreál sztárepítész, Dmitrij Csecsulin tervezett. A jövőbe törő új nemzedéket szimbolizáló, túhegy csúcsú toronyház luxuslakásait az elit arra érdemes tagjainak utalták ki. Ennek az elitnek az életéről szól a regény. Akszjonov nevetség

tárgyává tett karikatúrafigurái itt élnek a „szovjet felső tízezer” cseppet sem veszélytelen, ám a régi arisztokrata létformára emlékeztető, luxussal felszerelt, dekadens hétköznapjait.

A regény magyar fordítása 2010-ben jelent meg az Európa Kiadónál. Soproni András nyelvileg is bravúros magyar átültetése a nyelvi ironia, a szatirikus hangvétel különböző szövegszintjein szinte megoldhatatlan feladattal találja szembe magát. Ezek egyike a „beszélő” nevek stilisztikájának kérdésköre. Az orosz olvasók ma 70-80 év körüli korosztályának kulturális emlékezete érthető módon azonnal megtalálja a megélt közös múlt ma már keserűen kinevethető, kigúnyolható kapcsolódási és ütközési pontjait a szöveg és a valóság között. A szereplők kitalált neve is sok esetben a szerző szándékával megegyezően iróniát hordozó „beszélő” név, amely az orosz anyanyelvűek számára lexikailag is azonosítható módon a karakterükre, a jellemük vagy külső megjelenésük valamely korhű elemére, avagy a sztálini korszakban

elfoglalt státuszukra utal. A szovjet sztálinizmus sematikusán ábrázolt alakjai az 50-es években ugyanis csakis feddhetetlen erkölcsűek, rendíthetetlen harcosok, hős katonák, kiváló eredményű fiatalok, elvhű kommunisták és kimagasló teljesítményű sportolók stb. lehettek. A fordítás azokon a helyeken, ahol a „beszélő” nevek e ma már kinevetett jelentés-tartalmakra utalnak, megtorpan: mit tegyen, hogy a mai magyar befogadó közönség legalább valamennyire megérezze e „beszélő” orosz tulajdonnevek szovjet toposzokat idéző, szándékos iróniáját? Az irónia alapja ugyanis a közös háttérismeret, amely a nevetségessé tett helyzet szó szerint ki nem mondott üzenetét az olvasó számára megfoghatóvá teszi. Ez a sem nyelvismerettel, sem történelmi emlékezettel fel nem vértezett mai magyar olvasó felé – csupán a fordítás közvetítésével – rendkívüli feladat.

Az irónia és a gúny mint stíluseszköz

Az irónia a pragmatika szemszögéből a tartalmi kifejtettségnek az elkerülésére szolgáló stratégiai eszköz. A benne megbújó jelentéstartalmat a nyelvi forma csak sugallja, nem fejt ki direkt módon. Olyan implikaturát alkalmaz a megnyilatkozó, amelyben a szituációban részt vevők egyértelműen kételkednek. A befogadó is, a szerző is tudja, hogy épp az ellenkezőjéről van szó, mint amit mond. Az irónia feldolgozása két lépésben zajlik. A befogadó először az elsődleges értelmet rögzíti, majd, amikor felismeri, hogy annak egyes részletei kontextuálisan nem megfelelők, behelyezkedik annak második, alternatív, másodlagos értelmezésébe. Az irónia implicit értékelő attitűd. Ez a kognitív modell többféle árnyalatban létezik. Néha alig észrevehetően, máskor élesen szembeállóan működik (vö. TÁTRAI 2008: 311-20).

A gúny elutasító magatartás, amely a kinevetés, kicsúfolás formájában mutatkozik meg. Nem esztétikai minősítés, hanem a szerző és a kigúnyolt jelenség, személy távolságát hangsúlyozza. A megszólaló fölényét, elutasítását hordozza. Ez az elutasítás mindig nyílt. A gúnyolóadó fölényérzete mellett saját felháborodását is ki akarja fejezni. A gúnyval egyik jelentéskörében rokon az irónia, valamint a keserű gúny, a szarkazmus is (VASY 2002: 188). A „beszélő” nevek ilyen konnotatív tartalmak által töltik be jellemteremtő és ma már nevetést kiváltó funkciójukat.

Az irodalmi névadás fordításstiliztikája

A névadásban megbújó irónia és gúny a fordításban csak akkor fejt ki hatását, ha az olvasó az elsődleges értelmet rögzíteni tudja, vagyis érti a „beszélő” név szemantikai síkját. A tulajdonneveket legtöbb esetben nem fordítja le a fordító, még ha értelmezhető lexéma is az alapja. J. SOLTÉSZ KATALIN úgy véli a tulajdonnév jelentésszerkezetének főbb té-

nyezői a következők: önkényesség és motiváltság, informáltság, denotáció, konnotáció, illetve az etimológiai jelentés és átlátszóság. A „beszélő” nevek kapcsán ezek közül a konnotációt kell kiemelnünk. A konnotáció a név asszociatív képessége, képzetfelidéző ereje, azaz a név asszociációkat, emlékeket idéz fel. A név a jelentésével nem azonosítható, mert az mindig egyedi és objektív, de előfordulhat, hogy állandósulhatnak a névhez fűzött asszociációk. Az irodalmi névadás stilisztikai szerepe ilyen módon is a hangulatkeltés és jellemzés. Ennek a legegyszerűbb módja az úgynevezett leíró név. Az ilyen leíró nevek jelentésátadása külön feladat elé állítja a fordítót. A kitalált „beszélő” nevek a családnév rendszerébe illeszkednek ugyan, de a bennük elrejtett községi elemmel viselőjének olyan tulajdonságára utalnak, amely társadalmi státuszára, jellemére, külső megkülönböztető jegyére tereli a figyelmet. Olyan névformát komponál az író, hogy az olvasó már a név alapján valamilyen társadalmi helyzetet, testi-lelki tulajdonságot, életkort stb. asszociál (J. SOLTÉSZ 1974: 557-62).

A tulajdonnevek legfőbb funkciója az identifikáció, s ez azzal a következménnyel társulhat, hogy egy adott név különböző nyelvekben egyformán szerepelhet, egyformán azonosíthatja jelöltjét. Ebből fakad az a fordítói körökben sem ritkán hallható megállapítás, mely szerint a tulajdonneveket nem fordítjuk. Itt csak egy külföldi kutatótól származó egykori megállapításra hivatkoznánk, mely az appellatívumok (ráutaló névhegytetésések) és a tulajdonnevek különbségét határozza meg azzal, hogy az utóbbiakat nem fordítják le más nyelvekre (idézi ÖRDÖG 1983: 92). E kijelentés mellé azonban érdemes társítanunk rögtön J. SOLTÉSZ KATALIN megállapítását is: „tágabb értelemben a tulajdonnév lefordításáról beszélhetünk mindazokban az esetekben, amikor a tulajdonnév más nyelvi megfelelőjét, a névviselő más nyelvi megjelölését használjuk” (J. SOLTÉSZ 1979: 119). Fordításon értjük tehát – a köznyelvi jelentéshez képest bizonyos értelemben tágabban – egy adott nyelvi alakulat más nyelvi közegbeli ekvivalensének megkeresését.

Átváltási műveletek a család- és keresztnév fordításában

Fordításról a műfordítás esetében a kultúrák közötti közvetítés értelmében beszélünk. A funkcionális kognitív nyelvészet egyik alapvető megállapítása szerint a nyelvi tudás nem választható el a kulturális tudástól; így a fordítás valójában a fogalmi keretszemantikai tartalom átvittele egy forrásnyelvből egy célnyelvi konstrukcióba. A korábbi, jellemzően preskriptívnek tartott szemlélettel ellentétben a funkcionális elméletek deskriptívek: nem előírni igyekeznek a fordítási ekvivalencia eléréséhez szükséges műveleteket, hanem a fordításokban tapasztalható megoldások alapján törekednek leírni az alkalmazható, illetve szokásosan alkalmazott műveletek tárházát, valamint az adott korokban és szocio-

kulturális környezetben megfontolandó szempontoknak az együttesét. A vizsgált tulajdonnevek esetében dönteni kell, hogy a fordító egy tulajdonnevet változatlan formában vigyen-e át a forrásszövegből a célszövegbe, vagy valamilyen változtatással. Ha a változatlan átvitelt választja, az ugyanúgy fordításnak tekintendő, hiszen döntése a fordítási folyamat során, számos szempont mérlegelésével alakul ki (vö. SLÍZ 2019). Az átváltási műveleteknek négy alapvető típusát, a forrásnyelvi formától való eltérés szerint különböző erősségű fokozatát figyelhetjük meg (vö. VERMES 2005, FARKAS 2007)¹.

Átvitel: Az eredeti névforma meghagyása, azaz a névnek a forrásnyelvi szövegből a célnyelvi szövegbe eredeti alakjában, változtatás nélkül történő beillesztése. A *Moszkva kva-kva* koszorús költőnek titulált egyik főszereplője ifjúkori kedveséről mesél, akit *Nagyezsda*-nak hívnak. Itt a fordítás során a '*Nagyezsda*' orosz szóalak női névként fonetikus átírásban átvittel a magyarban is változatlan maradhat, de később kiderül, hogy köznévként ugyanez a szóforma '*remény*' értelemben a magyarok számára már magyarázatra szorul. Az orosz olvasónak ez a párhuzam egyértelmű, ahogy például egy magyar számára a '*Virág*' keresztnév és a '*virág*' köznévfő a szituáció alapján elkülöníthető. Szelcsakov, a költő, verset ír a háború alatt *Az ejtőernyős reménye* címmel. A barátainak nem kétséges, hogy ez a '*remény*' maga Nagyezsda, a kedvese, aki szerelmével segíti a hőst a győzelem felé. A rajongó katonalányok viszont találgatják, ki lehet ez a '*remény*' a költő életében. A narrátor megadja a választ az alább kiemelt szövegrész szerint. Ez a példa is jól jelzi a tulajdonnevek és a közzók eltérő fordítási gyakorlatának nyilvánvaló szükségességét: a '*nagyezsda*' közzóként '*remény*', keresztnévként '*Nagyezsda*' formában fordítandó. Am ha asszociációra lehetőséget adó „beszélő” névről van szó, mint ebben az esetben is, a fordító kénytelen lábjegyzetben feloldani a stilisztikai alakzat szemantikai párhuzamának háttérét. Ebben az esetben így: „A *remény* oroszul *nagyezsda*, egyúttal női név is” (16).

Но почему опять у него появляется неведомая Надежда? И все-таки, девочки, любовь для Смельчакова – это всегда и надежда, и Надежда.

De hogy kerül elő megint ez az ismeretlen Nagyezsda? Én meg azt mondom, lányok, a Szelcsakov szerelme egyszerre Nagyezsda is, meg remény is (17).

¹Példáinkat Vaszilij Pavlovics Akszjonov *Moszkva kva-kva* regényének világhálón elérhető szövegéből és annak Soproni András-féle magyar fordításából vesszük. (Cs. J. E.)

Ugyanígy az azonos alakú tulajdonnév-köznév azonos alakjának jelentésbeli elkülönítése történik abban a helyzetben, amikor a másik főszereplő, Glika, a Sztálin-ösztöndíjas, élsportoló egyetemista lány arról tűnődik a századforduló orosz költője, Blok és annak szerelme kapcsán, ki volt az egykori szerelmi háromszögükben a harmadik. Felteszi a kérdést a maga álnaiv módján, miért olvasták ők a forradalmár Blok verseit, s a barátja, *Belij* művei miért nem szerepeltek az egyetemi tananyagban:

Спросить ли мне жениха, почему он говорит о страданиях, думает Глика. Чего больше у Блоков было: страдания или блаженства? Кто был этот третий, Белый? Почему мы не читаем его на курсе? Белый – это всегда не красный, так, что ли? В радуге этих ворот всегда весь спектр, не так ли? Включая белый? Белый – это быть может цвет чистоты, чистые одежды, чистые простыни, в идеале он вытесняет все, включая и саму жизнь. Может ли невеста задавать жениху такие каверзные вопросы?

*Megkérdezzem-e a vőlegényemet, miért beszél szenvedésről, gondolja Glika. Miből jutott több Blokékknak: szenvedésből vagy boldogságból? Ki volt az a harmadik, az a **Belij**? Miért nem tanuljuk ezt a **Fehér** nevűt az egyetemen? A **fehér** nem vörös? Tehát ezért? A Szivárványkapu színeiben benne van az egész spektrum, nemde? A **fehéret** is beleértve? A **fehér** talán a tisztaság színe, tiszta ruha, tiszta lepedő, eszményi szinten kiszorít minden mást, az életet is beleértve. Vajon feltehet-e egy menyasszony ilyen fogós kérdéseket? (48).*

A fordító itt is kénytelen lábjegyzetben segíteni az magyar olvasó számára az értelmezést: „*Belij – fehér.*” (48) Az orosz olvasó gondolkodásában természetesen módon a ’fehér’ tulajdonnév és színnév egyszerre jelenik meg, amely egyben utalás a huszadik század húszas éveiben az orosz polgárháborúban a szovjet vörösök és a cári fehérek szembenállására is. Glika óvodás szintű kérdésfeltevése önmagában is a színnevek játékaival telített szerzői irónia hordozója.

Behelyettesítés: Ez a művelet valójában két elkülöníthető altípust foglal össze: a) a fordítandó név alakjának (hangzásának, írásképe) a célnyelv jellemzőihez történő igazítása, pl. ’*Sztálin*’: *Sztálin* illetve b) a szóban forgó névnek a konvencionális célnyelvi megfelelővel való helyettesítése, pl.: ’*Szovjetszkij Szozjuz*’ (*Szovjetek Szövetsége*): *Szovjetunió*.

Ну а если бы стало известно имя этого счастливица, то тут уж точно дрогнули бы все семь московских холмов, качнулись бы ипили всех семи высоток, воссияли бы радостными зарницами

*наши мирные небеса, потому что женихом Глика был не кто иной, как поэт, шестикжды лауреат **Сталинской премии**, Герой **Советского Союза**, воитель всех советских войн, начиная с озера Хасан, завершая освободительной борьбой Корейской Народно-Демократической республики, Кирилл Илларионович **Смельчаков**.*

*Ha pediglen ismertté vált volna e boldog ismeretlennek a neve, akkor aztán csakugyan megrendült volna Moszkva mind a hét dombja, megingtak volna a tűhegyek a hét „magaska” tornyán, örömteli lobogás öntötte volna el békés égboltunkat, mert Glika vőlegénye nem volt más, mint a hatszoros **Sztálin-díjas** koszorús költő, a **Szovjetunió Hőse**, valamennyi szovjet háború harcosa, kezdve a Haszán-tóval, és befejezve a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság felszabadító küzdelmével, egy szóval Kirill Illarionovics **Szmelcsakov** (9).*

Az irónia alapja, a díjak, kitüntetések halmozása, a túlzás a jelzők fokozásában mind a szituáció leírásában, mind e szereplő jellemzésében tetten érhető, miközben egy nem kiemelt szituációban egy alig harmincas éveiben járó fiatal férfi hétköznapi bemutatásáról van szó.

A szorosabb értelemben vett fordítás: A névnek vagy a név egy részének fordítását takarja a művelet. Erre az úgynevezett szónevek, illetve szónévi (azaz: közszoói, illetve világosan közszoói eredetű) elemek esetében kerülhet sor, az eredetihez hasonló analitikus implikációk felidézésével. Például a fenti szövegrész utolsó szavához, a *Szmelcsakov* családnévhez a fordító kénytelen volt megjegyzést fűzni, hogy a 'beszélő' név magyarul is szemantikailag megjelenjen. A lábjegyzet a következő: „*Kit magyarul talán **Merészjevnek** hívhatnánk*” (9). A családnévben megbújik ugyanis a 'szmelij' 'bátor, merész' jelentésű melléknév. Az iróniát az az asszociáció hordozza, hogy mind a nyelvi túlzások, mind a névadás csupán a sztálini kor sematikus figurájának kötelező hősiességét jelöli.

A másik főszereplő, a szovjet ifjúságot szimbolizáló *Glika* nevű lányalak szintén „beszélő” családneve ugyanígy csak lábjegyzetes magyarázatban válhat funkcióját betöltve az irónia hordozójává:

*Позволим себе все-таки несколько слов критики и для пущей беспристрастности вложим их в уста нашей юной героини Глика **Новотканной**, проживающей со своими родителями в одной из самых просторных квартир этого здания-града.*

*Am engedjünk meg mégis néhány bíráló szót is, s a nagyobb elfogulatlanság végett adjuk ezeket ifjú hősnőnk, *Glika Novotkannaja* szájába,*

aki szüleiivel e városnyi épület egyik legtágasabb lakásában lelt otthonra (6).

A fordítói lábjegyzet így szól: „*Ha magyarítani kellene családnevét, tán Újonnanszöjtnek neveznék*” (6). Az orosz 'tkany' 'szöttes, szövet, kelme' jelentésű szót építette be az író a névbe. Mind a *Szmelcsakov*, mind a *Novotkannaja* olyan fiktív családnév, amely iróniával azokat az elvhű és tettere kész szereplőket nevezi meg, akik a sztálini ideológia szerint az új társadalmat fogják felépíteni, 'kiharcolni, újrászöni'.

Az író-mesélő saját maga is egy mellékszereplő fiatalként részese a történetnek mint bizonyos *N. N.* Itt a fordító nem magyarozza lábjegyzetben az orosz „beszélő” nevet, hanem rögtön magyarul talál ki egy nyelvi megoldást az orosz 'Valamilyen Valaki' jelentésű 'Takoј-to Takovszkij' kereszt- és családnévre:

Я представился: дескать, Такој-то из Казани, по фамилии Таковский.

Bemutatkoztam: Hogy Hogyhívjákov vagyok, Kazanyból (110).

Ugyanígy jár el az író két másik mellékszereplő, a két cenzor 'főnéni' nevével is, aki a fiatalokat emigrációba kényszerítve utasítja ki a Szovjetunióból nyugatos imperialista könnyűzenei cselekményeik miatt. A nevük orosz változata itt sem jelenik a magyar szövegben, csak a magyarított fordítói megoldás. *Sztyependida Vlasztyevna* és *Grizoduba Bratanovna* (*Степендида Властьевна* és *Гризодуба Братановна*) neve a 'vlaszty' 'hatalom' és 'bratan' 'harcis testvériség' lexémából és frazémából képződően a társadalmi státuszukra utalva válik „beszélő” névvé:

Később, már 1980 felé, miután Jurkával kiadtuk a Dzsessz és csak dzsessz! című cenzúrázatlan albumot, két szovjet főnéni, Sztyependida Hatalmovna és Grizoduba Biztonságovna, csizmás lábbal úgy rúgott seggbe bennünket, hogy zúgva szálltunk Brazíliáig (389).

Modifikáció: Ez a fordítási művelet a fordítandó tulajdonnév, megszólító, becéző szóalak átalakítása, annak más megnevezéssel való (akár közszói) helyettesítése (akár kihagyása) segítségével a célnyelvi kultúra, olvasó számára érthetővé téve a szemantikai tartalmat.

Az alábbi szövegrészben arról van szó, hogy később, a nyolcvanas években a gulag-környéki fiatalok, akiknek a szülei megjárták a szibériai lágereket, földig rombolást követelve tiltakoznak a szovjet stílusú, monumentális, Sztálin-barokk építészet ellen. Egy bölcs akadémikus viszont így inti le a heveségüket:

*И тут академик Великий-Салазкин тихим голосом возразил: «А я бы на вашем месте, **киты**, оставил бы эту титаническую архитектуру как память о середине **Ха-Ха**, то есть двадцатого века».*

*S ekkor a nagy Szalazkin akadémikus halkán közbeszólt: Én a maguk helyében, **tudományunk oszlopai**, meghagynám ezt a titáni architektúrát a XX. (orosz ejtésben **Ha-Ha**), azaz a huszadik század közepe emlékművéként (97).*

A 'kit' 'cethal' jelentésű szó az oroszban a 'kiválósággal jellemezhető ember' társalgási metaforája arra utalva, hogy a mitológia egykori állítása szerint a Földet egy cethal tartja a hátán. Innen a jelentésátvitel a nagy tudású, világmegváltó személyiségek orosz megnevezésére. Az akadémikus is így szólítja meg a fiatalokat. Magyarul ebből lett modifikációval, azaz helyettesítéssel a '*tudományunk oszlopai*' megszólítás.

Ugyanitt modifikációt követel a szöveg fordításában a római számmal írt huszadik század neve és humoros orosz kiejtése. A római 'tizes' : 'X' grafikailag azonos az orosz 'H' betűvel. A római 'XX.' két orosz betűként kiejtve lesz a nyelvi humor alapja. Vicces, nevetést utánzó azonosítással a 'XX.' így hangzik oroszul: '*ha-ha*'. Ez a nyelvi humor a magyarban semmiképp sem érvényesíthető, így a fordító kénytelen volt kisé ismétlésbe bocsátkozva a fordulatot számjeggyel és kiejtett szóalakkal (sőt magyarázattal együtt) megismételni a fenti szövegrészben.

A szükséges modifikáció, átalakítás elmaradása ugyanakkor olykor a magyar befogadó meglepődését válthatja ki. A történetben az akadémikus anyuka a csinos, mutatós egyetemista nagylányát, a kiváló sportoló, szépséges Glikát becézgetve bátorítja, hogy biztosan találkozni fog a szerelemmel, ha eljön az ideje:

«Гликушенька моя, лягушенька, не плачь, моя родная, – увещевала мать. – Понимаешь, когда возникает любовь, с ней вместе приходит такая страсть, что все происходит само собой, без всяких объяснений. Так будет и у тебя».

- *Glikusenyka, békusenyka, ne sírj, drágaságom – vigasztalta az anyja. – Tudod, amikor megjön a szerelem, azzal együtt olyan szenvedély ébred az emberben, hogy a dolog magától történik, mindenféle magyarázat nélkül. Így lesz teveled is (38).*

A '*Glikusenyka*' becézett női névre oroszul jól rímel a '*ljagusenyka*': 'kis béka', vagyis a fordítás szerint '*békusenyka*' kedveskedő, becéző megszólítás, amit viszont a magyar nyelv nemigen tekint pozitív tartalmú beczésnek egy húsz év körüli, ragyogó szépségű fiatal

lánnyal szemben. Ezért kissé meglepő a fordítói megoldás. Hogy megmaradjon a rím és a szótagszám is, a modifikált magyar változat *'Glikusenyka, kis bogárka', 'kis cicuska', 'kis butuska'* lehetett volna.

A modifikáció kérdése vehető fel végezetül magával a regény címével kapcsolatban is. Az orosz nyelvű elemzések már a regény címének szóalakja kapcsán azonnal felteszik a szemantikára vonatkozó kérdést, „*Miért kuruttyol Moszkva?*” (vö. IGOREVNA 2009). Mint kiderül, ennek oka egyes orosz magyarázatok szerint az, hogy az egész történet azokra a korabeli pletykákra, híreszelésekre építi a cselekmény fonalát, amelyekről a városlakó vagy legalább is a Kreml-közeli politikai elit egymás között is csak suttogva mert beszélni az 50-es években, tehát nem más, mint *'fecsegés', 'karattyolás, kuruttyolás'*. A *'kva-kva'* az oroszban a békabrekegés hangutánzó szava. A regény konkrét szövege azonban más magyarázatot ad. A történet mesélője Braziliába emigrál, ott megnősül, s brazil feleségével a nyolcvanas években visszatér Moszkvába, hogy megmutassa fiatalága helyszíneit. A feleség, Esperanza, aki nem tud oroszul, a *'Moszkva'* szóalakot – az oroszos kiejtés szerinti első szótag redukciója miatt – a mássalhangzók torlódása mellett csupán egy szótagnak hallja: *'(Msz)kva'*. A gyakran ismételt *'Moszkva'* szóalak ezért így cseng vissza a fülében: *'Kva-Kva'*. Hitetlenkedve fordul a régi történeteket mesélő férjéhez az alábbi kérdéssel. (Az egész regény, mint tudjuk, a feleség záró kérdésében rejlő állítás teljes cáfolata):

*Tudod, tetszik nekem itt ebben a ti **Kva-Kvatokban** – ahogy Esperanza **Moszkvát** elnevezte. – Tiszta, udvarias, ad magára. Mondd, mindig így volt? (391).*

A regény címadásának szemantikája kapcsán véletlenszerűen megkérdezett magyar olvasók nem nagyon értették, mi ez a *'Moszkva kva-kva'*, mit jelent a címben az orosz elválasztás szabálya szerint megismételt utolsó két szótag. (A magyar elválasztás *'Moszk-va'* lenne.) Leginkább vagy valamilyen visszhang-szerűsége tippeltek, mint amilyen az egykori magyar Illés-együttes dalának refrénjében hallatszik: (*Bye, bye, London don-don-don, good bye!*). Más olvasói vélemény szerint a cím békabrekegés, varjúkárogás lehet, de anélkül, hogy benne a humoros-ironikus pletykára utaló konnotáció vagy a kort idéző szarkazmus a magyar fülnek felfedezhető lenne. Itt vélhetőleg a modifikáció művelete sem segíthetett volna. Az oroszok számára felfejthető pragmatikai és szemiotikai jelentésmezőknek a magyarok körében a teljesség igényével elérhetetlen volta miatt ez a cím minden bizonnyal a fordítási veszteségek listáját bővíti. Mindez a szemiotikai *jel, a jelszerűség és a jeler-telemzés* tematizálása és szemantikai alakzata kérdéskörébe sorolható (KROÓ 2020: 15-36). A fordítások legérzékenyebb pontjai közé tartoznak ugyanis az asszociatív jelentésrétegek, s a nyelvhasználat temporális vál-

tozásai. Az adott korhoz, történelmi korszakhoz kötött nyelvi, stilisztikai mintázat, műfaji és társadalomlélektani, viselkedési kánon az idő múlásával felismerhetőségében is megkopik, egy-egy humoros-ironikus fordulat, kifejezés, mondat szerkezet az asszociációk szintjén már más jelentéstartalommal bővül vagy elveszíti az eredeti jelentés egy részét (vö. TÁTRAI 2011: 171-89).

Összegzés. A fordítás mint „fövenyre épített ház”

A fordítás „fövenyre épített ház”. ALBERT SÁNDOR választotta ezt a Máté evangéliumából vett metaforát a fordítás jellemzésére fordításfilozófiai monográfiája címeként (ALBERT 2011). A metaforikus kép a Károli Gáspár-féle bibliafordításból való [Máté 6. 26.], s jól tükrözi, hogy a fordítás folyamatában és eredményében olyan dinamikus entitás, amelynek mozgását a temporalitás, a szociokulturális háttér, a nyelvallapot, a nyelvhasználat és a befogadói horizont határozza meg.

A fordítás kognitív szempontból nem más, mint alapvetően fogalmi szerkezetek, vagyis konceptusok leképezése egy forrásnyelvi konstrukcióból egy célnyelvi konstrukcióba. Ez a morfoszintaktikai, fonológiai és pragmatikai vonatkozású művelet tartalmazza azokat a kulturológiai mozzanatok is, amelyek a célnyelvi megértésnél nélkülözhetetlenek (TOLCSVAI NAGY 2010: 153).

A tulajdonnevek fordítására vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy általában csak akkor fordítják, ha az általuk sugallt jelentés nem érzékelhető átvétellel, azaz olyan módon, ha az eredeti alakot egyszerűen át-emelik a célnyelvbe. A közszóként is felfogható „beszélő” tulajdonnév a kiterjesztő funkciója révén – mint sajátos stílusalakzat – a szinekdoché szerepét játssza (*pars pro toto*), vagyis azt sugallja, hogy viselője „valamiféle értékrend képviselőjének vagy akár egyenesen szócsövének tekinthető” (SZEGEDY-MASZÁK 2010: 82, vö. KOCSÁNY 2008).

A fordításstilisztika vizsgálati lehetőségeit a kognitív nyelvészet kutatása, a befogadás-esztétika, a hermeneutika, a holista alapú funkcionális stilisztika, a szövegtan újabb irányba tágítja ki. A világmegismerés folyamatának leképeződése és a temporalitás kérdése a fordítás folyamatában többszörösen nyomon követhető mozzanat, hiszen itt két, sőt három világlátás kognitív, nyelvi és magatartás-esztétikai világképe találkozik: az eredeti nyelvi formák szociokulturális világa, a fordító és a célnyelvi olvasó befogadói horizontja, szövegértelmezése.

A műfordítás az idegen nyelvű irodalom létezési módja. Miközben tökéletes tartalmi leképezést sohasem tud elérni a célnyelvi szövegben, minden alkalommal kísérletet tesz ennek újabb megközelítésére.

Felhasznált irodalom:

- ALBERT SÁNDOR 2011. „A fővenyre épített ház”. *A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Aron Kiadó, Bp.
- FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról. *Névtani Értesítő* 29: 167-88.
- IGOREVNA, DARJA 2019: *Почему Москва квакаем? (Miért kuruttyol Moszkva?)* <https://www.livelib.ru/book/1000360409-moskva-kvakva-vasilij-aksenov>
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1974. A tulajdonnév jelentésszerkezete. *NyudÉrt.* 83: 557-62.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KOCSÁNY PIROSKA 2008. Szinekdoché. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk.: *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó, Bp. 545-54.
- KROÓ KATALIN 2020. *Korunk hőse. Korunk irodalomszemiotikája? Karakterpoétika és olvasásszemiotika Lermontov regényében*. L' Harmattan Kiadó, Bp.
- ÖRDÖG FERENC 1983. A „Bevezetés a személynevek vizsgálatába” cím speciális kollégium programja és tapasztalatai az ELTE Bölcsészettudományi Karán. *Névtani Értesítő* 8: 90-100.
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13-39.
- SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY 2010. A fordíthatóság határai: tulajdonnév, cím, közmondás. In: JENEY ÉVA szerk.: *Szó és betű szerint a világ*. Balassi Kiadó, Bp. 79-94.
- TÁTRAI SZILÁRD 2008. Irónia. In: SZATHMÁRY ISTVÁN szerk.: *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó, Bp. 311-20.
- TÁTRAI SZILÁRD 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2010. «Kálvin és a Károli-biblia nyelve», *Magyar Tudomány* 171. 2: 152-8.
- VASY GÉZA 2002. A gúny. In: BÁRDOS L.–SZABÓ B. I.–VASY G. szerk.: *Irodalmi fogalmak kyszótára*. Korona Kiadó, Bp. 289.
- VERMES ALBERT PÉTER 2005. Proper names in translation: A relevance-theoretic analysis. *Névtani Értesítő* 27: 311-40.

Szépirodalmi források:

- VASZILIJ AKSZJONOV 2010. *Moszkva kva-kva*. (Fordította Soproni András). Európa Könyvkiadó, Bp.
- ВАСИЛИЙ АКСЕНОВ 2008. *Москва Ква-Ква*. Эксмо, Москва. <https://www.livelib.ru/book/1000360409-moskva-kvakva-vasilij-aksenov>

ADALÉKOK A 18. SZÁZADI ZSIVÁNYOK NEVEIHEZ

Mind a szlengkutató, mind a névtan viszonylag kevésbé – és különösen nem módszeresen – feltárt területe volt (és talán maradt is) a szlengbeli tulajdonnevek vizsgálata (KIS 1996, 1997). A szlengben keletkezett helynevek kutatásával újabban a magyar onomasztikában már viszonylag rendszeresen találkozunk (GYÖRFFY 2011, 2012, 2013, 2016), a személynevek közül pedig az iskolai ragadványnevek (diáknevek és részben tanárnevek) bemutatásának vannak nagyobb hagyományai (pl. BACHÁT 1972, 1992, MIZSER 1972, SZILÁGYI 1973 stb.). A diáknyelv ragadványnevei mellett kisebb számban publikáltak cikkeket különböző más szlengek ragadványneveiről is, a katonai ragadványnevekről például MIZSER LAJOS írt (1973, 1985), aki egy 1984-es ismeretterjesztő írásában a diákok és a katonák ragadványnevei mellett kitért még a sportolók és a bűnözők ragadványneveire is (MIZSER 1984, lásd még HAJDÚ 1994: 45–48). Ez utóbbiakról, a bűnözők ál- és gúnyneveiről másoktól is ismerünk kisebb-nagyobb publikációkat (JENŐ–VETŐ 1900: 36–8, TÁBORI–SZÉKELY 1908: 89–91, KEMÉNY 1937, SZATHMÁRY 1937, NAGY 1981, MIZSER 1987: 141), a Ráday Gedeon királyi rendbiztoshoz köthető szegedi pereknek köszönhetően pedig többen foglalkoztak a 19. századi betyárok neveivel is (TÖMÖRKÉNY 1898: 37–48, JENŐ–VETŐ 1900: 22–5, vö. még KÜLLÖS 1988: 36–8).

Mostani írásomban a bűnözők nevei kapcsán szeretnék néhány olyan 18. század utolsó harmadából származó adatot bemutatni, melyekre első tolvajnyelvi szójegyzékeink (vö. KIS 2020a, 2020b) levéltári kutatása során bukkantam. Ezek az 1775–1776-ban lejegyzett nevek ugyan a szlengkutató számára korántsem olyan értékesek, mint a magyar tolvajnyelv első, biztosan szlengnek tekinthető adata, *Filetlen Pál*-nak (mint nevéből látható, egy korábban már csonkítással büntetett tolvajnak) egy 1364-es ítéletből ismert *Zagyurwagou* (Szatyorvágó) neve (ZichyOkm. III, 237, vö. FEHÉRTÓI 1969: 136, NÉMETH 1996: 264, 267, 1997: 39, 40), ami 'táskafelmetszéssel lopó tolvaj' jelentésben bizonyára közszóként is élt a 14. századi argóban, azonban a 18. századi névhasználathoz így is érdekes adalékként szolgálhatnak.

Az első magyar tolvajnyelvi szójegyzékeket tartalmazó törvényszéki iratok sok vásári tolvaj (ahogy magukat nevezték: *zshivány*) nevét megőrizték. E nevek egy része család- és keresztnévből álló egyéni név, melyekben a legfeltűnőbb a keresztnévek becézett alakjának használata. A „Czagany Andras es Tarsai Balas Mihaly Görög Samuel Tsengeri Istvan Gyanus Tolvajok ellen”¹ indított eljárás jegyzőkönyve-

¹Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Hajdúböszörményi Fióklevéltára (MNL HBML HbFl) IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14.

iben például efféléekkel találkozhatunk: *Bene Pista, Csőreg Marci, Dorogi Gyurka, Oláh Mária, Szabó Jóska, Tóth Erzsók* és mások. Természetesen vannak példák a keresztnévek nem becézett alakjaira is (*Karsai András, Lakatos Péter, Oláh András, Nagy Ilona*), miként asszonynevek is előfordulnak közöttük (*Galuska Györgyné, Szegedi Andrásné*).²

A feljegyzett nevek egy része ragadványnév, amelyek alapvetően a falusi (tehát nem szlengbeli) ragadványnevek jegyeit mutatják: *Sánta Szabó, Balázs (Csorba) Mihály, Juhász (Csillag) Gyurka, Molnár (Szentmihályi) Gyuri, Pataki (Vicsori) Samu*. A tolvajneveket jobbra csak onnan ismerhetjük fel, hogy az iratok jelzik, ha zsványok használták: „Bundás Pista, máskép a’ mint a’ Zsványosok hívják *Dám Szürös Pista*”³. Ezt a nevet a viselője is csúfnévként mondta („*Dám Szür Pistának* tsufoltak”⁴), ami egyrészt a név „nem hivatalos” voltára utal, de bizonyára azt is jelenti, hogy használatát ő maga is a zsványbandához kötődőnek érezte. Egyébként *Dámszür(ös) Pistának* másik két család- vagy ragadványneve is volt: „*Dámszür, vagy Katona, Bundás Pesta*”⁵, „*Katona, alias Dam Szür vel Bundas*”⁶.

Ritkán ugyan, de előfordul, hogy a névadás indítékát is feljegyezték az iratokban: „tsak azért hivtuk *Bodornak* mert igen bodri haja van”⁷. Hasonlóképpen értesülünk egy bandavezér nevééről is: „Az Leg föllebb való *Zsványt*”⁸, a Péterváradon élő és Valasonyi, alias Hoksari/Hoksári Pétert⁹ „*Lakatosnak* nevezik (...) *Lakatosnak* pedig hivattatik, mert annak előtte *Lakatos* mester ember volt Sármedlyéken Fejér V[á]r[me]gyéb [en]”¹⁰. Ezek az „etimológiák” természetesen kellő fenntartással kezelendők, hiszen előfordul, hogy a különböző személyek eltérő magyarázatokkal szolgálnak egy-egy név keletkezésére. A zsványok között *Czipó Jóska* vagy *András* néven ismert tolvaj¹¹ ragadványnevéről például a következőket olvashatjuk: „Vald meg nem denem tégedet *Czipó* Andrásnak hívnak a’ Siványok, mert az ábrázatod is azt mutatya?”¹² Varga Er-

²Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (MNL HBML) IV. A. 1018/d. 2. d.

³Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (MNL SzSzBML) IV. A. 9/cc. 63. d. № 70. 13. old.

⁴MNL HBML HbFI IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14., 27r old.

⁵MNL HBML HbFI IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14., 22r old.

⁶MNL HBML HbFI IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14., 29r old.

⁷MNL HBML IV. A. 1018/d. 2. d.

⁸Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (MNL HML) XII-3/b. 16. d., C/1. 11. old.

⁹MNL HML XII-3/b. 15. d., e/1.

¹⁰MNL HML XII-3/b. 16. d., C/1. 11. old.

¹¹Valódi nevét a bíróságnak sem sikerült megállapítania, egy nagykállói iratban Isó, alias Nagy, alias Kovács Andrásnéként szerepelt (MNL SzSzBML IV. 9. cc. 63. d. Fasc. 8. № 38.), de többen Szabó, illetve Hatházi családnevűnek mondták. Az is lehetséges, hogy két személyről van szó.

¹²MNL SzSzBML IV. 9. cc. 63. d. Fasc. 8. № 38. 2. old.

zsók vallomása szerint viszont „azert hijak *CZipónak*, hogy az anyja czipó sütő, de az igaz neve Szabó Jóska.”¹³ Czagány András magyarázata is hasonló: „*Czipo* Jóska, másként Hatházinak hívják Debreceni Czipo sütő a felesége Váradi úczán a’ Serföző mellett Lakik.”¹⁴

Az, hogy egy személynek több neve is legyen, a korban nem volt szokatlan. Egy 1775-ben keletkezett egri jegyzőkönyv¹⁵ 11. oldalán például említenek egy „*Lángozó*, másképp *Molnár* Ferencz”-et, aki felől a 13. oldalon már így érdeklődnek: „*Lángozó* Ferencz életéről mit tudsz? Ki magát *Fülöp Molnár*, es *Kalcsó* Ferencznek is nevezi?” Ráadásul ennek a személynek volt egy további neve is: mint egyik bűntársa vallja ugyanott a 14. oldalon „Somogyi Pesta (...) Langozott pedig nevezte itt a Tömlőczben *Dám Szőrösnek*”. (Molnár/Lángozó Ferenc egyébként – legalábbis az iratokban ez olvasható – anyja után viselte a Fülöp/Fülep és a Galcsó/Kalcsó családnevet).¹⁶

A bíróságok természetesen igyekeztek megtudni mindenkinek minden nevét, már csak azért is, hogy kiderüljön, más településeken nem volt-e már büntetve az illető tolvaj. Az előbbi bekezdésben idézett 1775–1776-os egri per során például így érdeklődött a vallatás vezetője: „Mivel Lakatos valya hogy téged nem ismér, talám más neved is van mellyen hivattatol?” Kérdésére ezt a választ kapta: „Lakatosnál 3. hétig Zsiványásgot tanulván: Midőn hozzá mente[m] így attam föll nevemet. Hogy Kereszt nevemmel hivnak *Jánosnak*, Bércmálásbúl *Ferencz* az nevem; vezeték nevem pedig *Kováts*, Eö szemem láttára nevemet föll irta, de azt mondotta Hogy már azután *Kiss Tizenhusz Palkó* lészen az nevem. Engem külömben *Nyirok János[na]k* is hivnak.”¹⁷ A *Kis Tizenhusz Palkó* mellett Kovács Jánost *Tizenhusz Jancsi*-nak is nevezték. E név eredetéről a bíró kérdésére („Más néven minek hittak téged az ZSiványok?”) ezt vallotta ugyanott: „Mivel ujj támadas voltam Közöttök Somogyi Pesta nevezet sok Zsiványok, es Dorkák jelen léteekben *Tizenhusz Jancsi-nak*”.¹⁸ Kovács János a fentebb említett *Kis Tizenhusz Palkó* nevet egyébként valószínűleg az egri periratokban *Panni Dorka*-ként szereplő szeretője (zsiványnyelven *dorká*-ja, *cafká*-ja) miatt kapta, akit korábbi élettársa, *Tizenhusz Palkó* után *Tizenhusz Panni*-nak is hívtak. A vallomásból megtudhatjuk egyébként Kovács/Nyirok János (Ferenc) két családnevének történetét is: kora gyermekkorában vezetőnek adták egy vak koldushoz, akivel az egész országot bekóborolták, és az nevezte el *Kovács János*-nak, majd évekkel később, már felnőttként hazavetődve szü-

¹³MNL SzSzBML IV. 9. cc. 63. d. Fasc. 8. № 70. 7–8. old.; ugyanígy: MNL HBML HbFl IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14., 23r.

¹⁴MNL HBML IV. A. 1018/d. 2. d.

¹⁵Budapest Főváros Levéltára (BFL) IV. 1223. e. 13. d., 1552. 14. old.

¹⁶MNL HML XII-3/b. 15. d., e/2.

¹⁷BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 17. old.

¹⁸BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 14. old.

lővárosába a bátyjától, Nyirok Istvántól tudta meg, hogy az apját Nyirok Istvánnak hívták, azaz hogy az ő eredeti családnéve *Nyirok*.¹⁹

Kovács János ragadványneveiből azt láthatjuk, hogy ezeket a neveket nem ő választotta, hanem környezetétől kapta, azaz ezek nem álnevek, bár mint J. SOLTÉSZ KATALIN említi, a ragadvány- és álnevek között nem lehet éles határt vonni, például „a bűnözők álcázó nevei – *Schinderhannes*-től *Hekus Dönci*-ig – ha úgy tetszik, ragadványnevek, ha úgy tetszik, álnevek (...) Lényeges különbség a ragadványnév és az álnév között, hogy az előbbit a közösség adja, az utóbbit a névviselő maga választja” (J. SOLTÉSZ 1979: 63).

Természetesen arra is van példa, hogy valaki a zsványnek állással együtt – mintegy szimbolikusan – nevet is változtat. Kovács büntársa, Veszprémi Pista erről így nyilatkozik: „Igaz nevem mind Nemzetség, mind pedig tanuló Leveleim szerint *Somodi Istvány* vólna, hanem már két Esztendeje múlt az mostanyi nyáron, mikor magamat betyárságra adtam, azóta *Veszprimi Istvánnak* hivattatom magamat”.²⁰ Somogyi Istvánnak is volt ragadványneve: őt a többiek „*Pisze Pistának*” nevezték.²¹

A bíróságok nyilvánvalóan arra törekedtek, hogy lehetőleg a bűnözők minden nevét, nem utolsó sorban az egymás között használt nevüket is kiderítsék („Te a’ Siványok közzül való vagy... vald meg tehát, mi a Sivány neved?”²²), ezzel szemben a vádlottak természetesen a tagadást, illetve a hamis nevek használatát választották, ami időnként kifejezetten mulatságos szituációkat eredményezett. 1775-ben Isó, alias Nagy, alias Kováts (avagy Czipó) András és a bíró között a következő párbeszéd zajlott: „Mikor Pócson meg fogattalak akkor más neved vólt, hogy változott el az ólta a’ neved? – Akkor ijjettembe azt se tudtam mit mondok”²³. Hogy a nevek eltítkolása szokásos gyakorlat volt, mutatja az a vallomás is, amelyből megtudjuk, hogy a „ZSiványok, vagy is tolvajok (...) az egész országban el szoktak szélledni (...), és ezek mind változott nevekkel élnek”²⁴.

Az egymást követő iratokból jól látszik, hogyan jutottak el a zsványok a bizonyítékok hatására a (zsvány)nevük tagadásától annak beismeréséig. Az 1776-ban Böszörményben halálra ítélt bandavezér például első vallomásaiban makacsul tagadott mindent, így a ragadványnevét is²⁵: „Czagány Andrason kívül, vagyon e’ más neved? és mi csoda? –

¹⁹BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 1. old.

²⁰BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 21. old. Ld. még „Én nem üsmértem oket [ti. szüleit], és Nevésem tudom sem Anyámnak, sem atyámnak. Engemet Más névvel Somogyi Istvánnak neveznek.” (MNL HML XII-3/b. 15. d., e/3. 7. old.).

²¹BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 14. old.

²²MNL SzSzBML IV. 9. cc. 64. d. Fasc. 8. (1775.) № 79.

²³MNL SzSzBML IV. 9. cc. 63. d. Fasc. 8. № 38. 1. old.

²⁴BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 8–9. old.

²⁵MNL HBML HbFl IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14., 51r–52r

Nekem Soha Se volt egyéb nevem”.²⁶ „Hiszem a’ Zsiványok téged neveztek *Konyásnak*. – Engem nem neveztek.”²⁷ Nevét és személyazonosságát azonban egy büntársától, Dámszúr Pistától 1775. augusztus 19-én Miskolcon felvett vallomás alapján azonosították, és az iratból „Ki sül hogy *Konyásnak* az igaz neve *Czagány András*”, és „a’ Tolvajok *Konyásnak* neveztek”.²⁸ Ezután már a „Kinek hívnak?” kérdésre az válaszolta: „*Czagány* vagy *Konyás András[na]k*”.²⁹

Egy-egy banda akár meglehetősen kiterjedt is lehetett,³⁰ így nem véletlen, hogy egyes készségesebb bűnözők szinte egész névlajstromokkal szolgáltak, mint tette ezt Kovács János Egerben 1775-ben: „váltak pedig akkor fogva a ZSiványok közül *Tizen húsz Palko Somogyi Pesta, Panni Dorka, Vásári CZérna, Cziffra Juli, Kiss Eva, Nagy Csupka, Kiss Csupka*”.³¹ „Mentem *Panni Dorkával* Kurvám[m]al az Invalida Korcsmában, hova jöttek *Vörös Ádám, Görög Gyermekek, Görbe Miska, Kassai Menyecske, Zsidó Aszony* és ennek Czinkosa *Bene Pista, Jáger Bittang Mátyás* /:kik minyájan együdöben szabadúltunk a Váras lyukábúl és azok is minyájan ZSiványok, az után pedig Veszprémbül jött *Kuksibull* [’vásárból’] oda *Veszprémi*, vagyis *Somogyi Istvány*”.³² „Mentem Kecskemétre a zöld vásárra Gyóni vendég fogadoig egyedül magam: Itt értem Zsivány Tisz[ar]tot, *Kajzer Jóskát, Laudant Pistát* az után Föll Deáki vendég fogadóban utull ertt *Tizen husz Palkó Dorkájával*. Tisztónak Felesége, *Kajzernek Szofkája Kopasz Ilus: Kiss Eva Vásári Czérna Fekete Susi, Lófejü Eörse, Bantsal Panni, Taknyas Éva*, ZSivány Kurva Asszonyok.”³³

E nevek feldolgozása, rendszerezése – akár egyfajta szociometriai-szocioonomasztikai keretben –, még várat magára, de mint látható, egy-egy névtípus illusztrálására és a 18. század végi személynevek használatára kiváló adalékokat találunk közöttük.

Felhasznált irodalom:

BACHÁT LÁSZLÓ 1972. A lelki tulajdonságokra utaló iskolai ragadványnevek. *Magyar Nyelvőr* 96: 16-20.

²⁶MNL HBML HbFl IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14., 51r

²⁷MNL HBML HbFl IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14., 51r

²⁸MNL HML XII-3/b. 15. d., e/2. 42r. old.

²⁹MNL HBML HbFl IV. A. 505/e. 16. d. 1776. № 14., 38r old.

³⁰Vö. „Mennyiből áll az a Reszegi Zsivány Companiaja? (...) Csak emlékezzél reá, a’ többiekre is, mert azt mondgyák hogy az az eő Companiaja Tokajtl fogva a Dunáig tart?” (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára C 43 – Acta secundum referentes – Sauska – 1782 – Fasc. 62.).

³¹BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 6–7. old.

³²BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 5. old.

³³BFL IV. 1223. e. 13. d., 1552. 7. old.

- BACHÁT LÁSZLÓ 1992. A tanári ragadványnevekről. In: FARKAS FERENC szerk.: Tulajdonnév-használatunk. *Magyar Névtani Dolgozatok* 100. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Bp. 37-43.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1969. A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek. *NytudÉrt.* 68. Akadémiai Kiadó, Bp.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. A szleng helynevek névrendszertani helyéről. *Névtani Értesítő* 33: 93-9.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2012. A névszociológiai aspektusról a szleng helynevek kapcsán. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 53-60.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2013. The place of slang toponyms in the toponymic system. *Acta Onomastica* 54: 80-6.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2016. Slang Toponyms in Hungary. (Survey of Attitudes Among Language Users). In: PUZEY, GUY–KOSTANSKI, LAURA szerk.: *Names and Naming. (People, Places, Perceptions and Power)*. Multilingual Matters 163. Multilingual Matters, Bristol–Buffalo–Toronto. 153-61.
- HAJDÚ MIHÁLY 1994. *Magyar tulajdonnevek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- JENŐ SÁNDOR–VETŐ IMRE 1900. *A magyar tolvajnyelv és szótára*. Bp. A szerzők sajátja.
- KEMÉNY GÁBOR 1937. A tolvajnevek. *Magyar Rendőr* 4: 54-6.
- KIS TAMÁS 1996. Személynevek a szlengben. *Magyar Nyelvjárások* 33: 93-104.
- KIS TAMÁS 1997. A csoportnevek. In: B. GERGELY PIROSKA–HAJDÚ MIHÁLY szerk.: Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai. (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) I–II. *MNyTK.* 209. Magyar Nyelvudományi Társaság–Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete, Budapest–Miskolc. 207-14.
- KIS TAMÁS 2020a. Két újabb 18. századi zsvánnyelvi szójegyzék Egerből. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica* 24/1: 274-86.
- KIS TAMÁS 2020b. Böszörményi zsvánnyelvi szójegyzékek. *Magyar Nyelvjárások* 58: 193-226.
- KÜLLŐS IMOLA 1988. *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Bp.
- MIZSER LAJOS 1972. Adalékok a diáknév kutatásához. *Magyar Nyelvőr* 96: 419-22.
- MIZSER LAJOS 1973. Katonai ragadványnevek. *Magyar Nyelv* 69: 69-75.
- MIZSER LAJOS 1984. A ragadványnevek világa. In: LUDAS M. LÁSZLÓ–NÉMETH FERENC szerk.: *Az Élet és Tudomány Kalendáriumuma 1985*. Hírlapkiadó Vállalat, Bp. 111-5.

- MIZSER LAJOS 1985. Katonai ragadványnevek. *Honvédségi Szemle* 39/10 (1985. október): 109.
- MIZSER LAJOS 1987. A ragadványnevek típusai az újabb kutatások tükrében. *Irodalom- és Nyelvtudomány. Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis. Tom. 11/D. Bessenyei György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*. Nyíregyháza. 139-44.
- NAGY FERENC 1981. A bűnözők álneveiről. In: HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ: *Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről. (Emlékkönyv Benkő Loránd születésének 60. évfordulójára)*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp. 179-84.
- NÉMETH MIKLÓS 1996. Csavargók megkülönböztető nevei a XIV. században. *Néprajz és Nyelvtudomány* 37: 261-9.
- NÉMETH MIKLÓS 1997. Csavargók megkülönböztető nevei a XIV. században. In: B. GERGELY PIROSKA–HAJDÚ MIHÁLY szerk.: *Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai. (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) I–II. MNyTK. 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság–Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete, Budapest–Miskolc. 37-40.*
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- SZATHMÁRY RÓBERT 1937. Az álnév. *Magyar Rendőr* 4/11 (1937. június 1.): 251.
- SZILÁGYI FERENC 1973. Adatok és szempontok a diáknevek vizsgálatához. *Magyar Nyelvőr* 97: 51-5.
- TÁBORI KORNÉL–SZÉKELY VLADIMIR 1908. *A tolvajnép titkai. (A Bűnös Budapest ciklus folytatása)*. A Nap Ujságvállalat Nyomdája, Bp.
- [TÖMÖRKÉNY ISTVÁN–CSERZY MIHÁLY (?)-BÉKEFI ANTAL (?)] 1898. *Betyárlegendák. (Az alföldi rablóvilág történetei)*. Engel Lajos kiadása, Szeged.
- ZichyOkm. III. = NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHÉLY DEZSŐ szerk. 1874. *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. Gróf Zichy Károly ez idő szerinti senior áldozatkészségéből közli a Magyar Történelmi Társulat. Harmadik kötet. Magyar Történelmi Társulat, Pest.

AZ OLASZ SZEMÉLYNEVEK GYAKORISÁGA ÉS VÁLTOZÁSI
TENDENCIÁI AZ EZREDFORDULÓN

1. Az olasz személynevek gyakoriságának és változási tendenciáinak bemutatására több ok is készített. Az első az, hogy lássuk: az olasz névrendszerben van-e és mekkora a lenyomata a közismert, a világban zajló nemzetköziesedési folyamatnak. A második pedig az, hogy a névgyakorisági adatokból levonhatók-e esetleg speciálisan az olasz helyzetre vonatkozó következtetések.

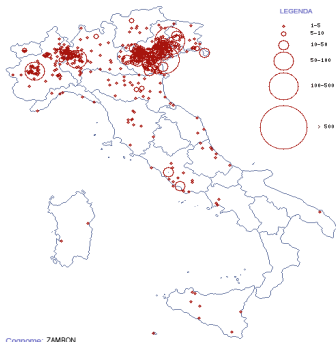
Az olasz személynevek körében észlelhető újabb tendenciákat előszörban a „Rivista Italiana di Onomastica” (RION) című, 1995 óta Rómában, évente két vastag kötetben megjelenő olasz névtani szakfolyóiratban a főszerkesztő, ENZO CAFFARELLI és munkatársai által rendszeresen publikált és kommentált adatsorai tükrében mutatjuk be. Ennek azért fontos az előzetes leszögezése, mert az olasz családnévadatok gyakoriságáról különböző forrásokból is lehet tájékozódni, ezek módszertana azonban eltérő lehet. Néhány példát felhozva: DE FELICE 1980 vagy CAFFARELLI–MARCATO 2008 családnév-gyakorisági elemzése egyaránt – a korábban általános eljárás szerint – telefonkönyvi adatokra van alapozva;¹ az internet és a mobiltelefonok világában azonban a kutatók (így a RION munkatársai is) már gyakrabban készítik összesítéseiket egyéb név-adatbázisokból is (pl. Olasz Nemzeti Statisztikai Hivatal = ISTAT², Olasz Önkormányzatok Nemzeti Szövetsége = ANCI³). – Megjegyzendő, hogy inkább a nagyközönségnek szánt, „látványosabb” (de nyilván csak nagyságrendileg pontos) névgyakorisági feldolgozások is elérhetők: a Nomix, a Cognomix, ill. a GENS Turismo internetes portálok például Itália térképére vetítve mutatják az egyes utónevek, ill. családnevek gyakoriságát.⁴

¹Mindkét könyv névstatistikai adatai a SEAT telefonszolgálat adatbázisából származnak.

²Istituto Nazionale di Statistica Italiano (www.istat.it)

³Associazione Nazionale Comuni Italiani (<http://www.anci.it/>)

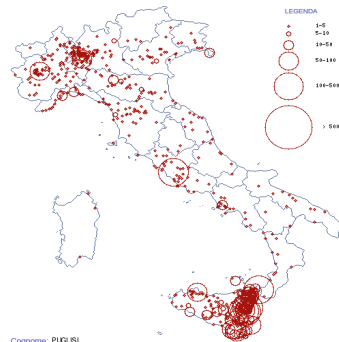
⁴A Nomix.it az utónévviselők, a Cognomix.it a családnévviselő családok számát összesíti. Utóbbi a névviselő családok számát tartományok szerint bontva színes térképeken mutatja (a sárga árnyalatok a kevesebbek, az élénkpiros és a sötétlila a gyakoribbak). Következzék itt egy-egy példa az elmondottak bemutatására. – A *Deborah* utónév összes előfordulása Itáliában 6747 (= 0,0112 %), Lombardiában a leggyakoribb (21,7%), míg Basilicata, Valle d’Aosta és Molise tartományokban e név gyakorisága a fél százalékot sem éri el. – A *Mancuso* tipikusan déli családnév „körülbelül” összcsaládi előfordulása Itáliában 4694 („Ci sono circa 4694 famiglie *Mancuso* in Italia”), hangsúlyozzuk: tehát itt családok és nem egyének vannak számolva. E családnév Szicíliában és Calabriában a leggyakoribb (Itália térképére a nevezett tartományokba beírva: 1720, ill. 958, de Venetóban pl. csak 61). – A GENS Turismo, viaggi e tradizioni in Italia szintén Itália térké-

Cognome: ZAMBON
Presente in 530 comuni

© www.gens.info

Zambon

Cognome: PUGLISI
Presente in 599 comuni

© www.gens.info

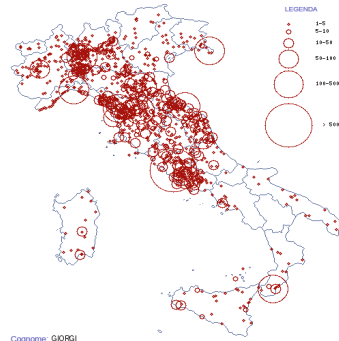
*Puglisi*⁵

Cognome: ZORZI
Presente in 569 comuni

© www.gens.info

Zorzi

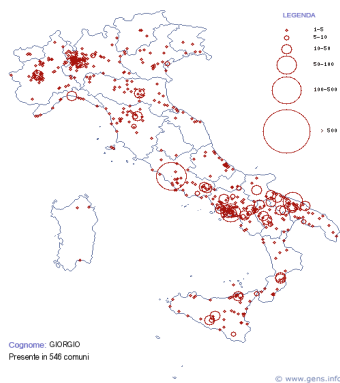
Cognome: GIORGI
Presente in 1201 comuni

© www.gens.info

Giorgi

pére rajzolt, különböző nagyságú piros körökkel jelöli a telefonkönyvekből kinyert családnév-gyakorisági adatokat (az ábrázolásmódra példaként l. a névtérképeket) (www.gens.info.italia). A jelek pozíciója megmutatja, hogy mely önkormányzatok területén élnek az adott nevű családok, a jelek nagysága pedig a nevek mennyiségét jelzi (kis rombusz: 1–5 fő, legkisebb piros kör: 5–10 fő, legnagyobb piros kör: 500 fölött).

⁵Ennek és sok egyéb, tipikusan déli családnévnek (pl. *Macaluso*, *Màngano*) lombardiai-piemonti relatív gyakorisága az 1960-as években lezajlott „ipari forradalom” hatására bekövetkezett D–É irányú „belső elvándorlás” történeti-társadalmi jelenségével egyértelműen megmagyarázható; ugyanakkor a (középkorban keletkezett) *Zambon* név térképén az a közismert tény is látszik, hogy É–D irányú mozgás nincs. (A térképlapok a <http://www.gens.info/italia/it> portálról származnak.)

Giorgio⁶

A RION 1995 óta publikált 51 kötetében rendszeresen szó esik a nevek és a névgyakoriság változásáról,⁷ mégpedig elsősorban kommentált családnév, ill. utónévlisák formájában, továbbá (akár egy-egy jelenség kapcsán is) megjegyzések,⁸ rövid áttekintések révén is. Az átfogóbb elemzések bevezetőiben meg vannak jelölve a felhasznált források, a közreadott névlisák és adatok után pedig kommentárok következnek, amelyek felhívják a figyelmet a kisebb-nagyobb változásokra.⁹ A rendszeresen megfigyelt jelenségek körébe sorolhatók a következők: az utónévek körében a vallási szokásoknak megfelelően az első hely(ek)en álló nevek (pl. *Francesco*, *Maria*) pozíciójának követése, másfelől a beáramló idegen utónévek mennyisége és jellege; az olasz családneveket illetően pedig a tájszólási beágyazottságú (tehát az olaszok körében manapság is egyértelműen identifikáló, lokalizáló) családnév-variánsok lokalizációjának, számarányának alakulása.

2. Módszertani kérdések

A táblázatokba gyűjtött adatsorok bemutatása előtt meg kell jegyezni, hogy – a források már említett, különböző adatbázisokat feldolgozó eljárása okán – a listákban szereplő nevek pozíciói tkp. csak relatívnak

⁶A *Giorgi* (többes számú) alak tipikusan északi, a *Giorgio* (egyes számú alak) déli változatra utal, a *Zorzi* pedig az északi tájszólási változat.

⁷ENZO CAFFARELLI a *crononomastica* kifejezést használja az ilyen típusú vizsgálatokra (RION XXVII (2021), 1: 436).

⁸Pl.: „x név immár megelőzte y nevet”, „x és y név hagyományos sorrendi harcában most y került előbbre”, „x idegen név előkelő helyen már fel is került a gyakorisági listára” stb.

⁹Pl.: Változott-e a név pozíciója bizonyos időintervallumban? Mekkora a százalékos aránya a többi névhez viszonyítva? Van-e hirtelen felbukkant név? stb.

mondhatók. Az adatsorok a felmérések pillanatának állapotát mutatják meg. Éppen ezért is: az ebben az áttekintésben közreadott táblázatok listájánál nemcsak a vonatkozó év van mindig megjelölve, hanem (rendszerint lábjegyzetben) az adatbázis (és ennek jellege) is, amelyre az adott névstatisztika alapozva van.

A családnévszótárak, ill. a családnév-statisztikák készítésénél figyelemmel kell lenni az egy alapnévhez tartozó változatok (pl. *Pálfi, Pálfy, Pálffy, Pálfia* stb., ill. *Biagi, Biaggi, Biasi, Biase, Blasi, Blasio, De Biase, Debiasi* stb.) külön-, vagy egyben-tartásának, ill. -számolásának a módszerére, ennek ugyanis természetesen hatása van a névstatistikára (l. ehhez: DE FELICE 1980: 2, HAJDÚ 2010: 20-2).¹⁰ – Az utónév-statisztikákban az önállósult (tehát anyakönyvezhető) névváltozatokat általában külön számolják (magyar példák: *Gergely, Gergő; Katalin, Kata, Katica, Katinka*¹¹).

3. A családnevek

A családnevek állományának, gyakoriságának változása viszonylag lassú folyamat, és – a megkülönböztetés funkcióján túl – összességükben a sok évszázados történelmi-társadalmi-gazdasági tényekkel és változásokkal állnak kapcsolatban (l. ehhez SLÍZ 2016). Egy-egy nép vagy nyelv életében tehát összállományukat tekintve a családnevek tradicionálisabbak, összetételi arányukban a változások lassabbak.¹²

Valamilyen mértékben befolyásolhatják a családnév-gyakoriságot az adott ország anyakönyvi előírásai is (gondoljunk csak például a családneveknél a férjzett nők többféle névhasználati lehetőségére: csak eredeti családnév, csak a férj családneve, esetleg a kettőből összekapcsolt családnév stb.).

Forrásaink alapján az alábbi táblázatban közreadjuk három, egymástól kb. másfél-másfél évtizedes (és összesen 33 év) különbségű év leggyakoribb összolasz családneveinek harmincas listáit (DE FELICE 1980, RION 1997/1, 2017/2); a negyedik és az ötödik oszlopban pedig egy északi nagyváros (Milánó), ill. a főváros (Róma) 2011-es családnév-statisztikáját mutatjuk be (SESTITO 2011 alapján).

¹⁰Az etimologizáló családnév-szótárakban tehát egyazon szócikkbe kerülnek a névvariánsok (ilyen pl. DE FELICE 1980, CAFFARELLI–MARCATO 2008, a magyart illetően pedig HAJDÚ 2010 szótári anyaga). A cél és a feldolgozás jellegénél fogva HAJDÚ 2012-ben viszont a névvariánsok külön vannak számolva (pl. *Pálfi, Pálfy* 56, *Pálffy, Pálfy* 766, *Pálfy* 621 stb.).

¹¹LADÓ–BÍRÓ 1998, FERCSIK–RAÁTZ 2009.

¹²Megjegyezzük, hogy itt érhető el a leggyakoribb magyar „születési családnevek” 2020-as listája (Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala): https://hu.wikipedia.org/wiki/Leggyakoribb_magyar_csal%C3%A1dnevek_list%C3%A1ja

	1979 DE FELICE 1980: 33-4.¹³	1995 RION 1997/1: 295-6.¹⁴	2012 RION 2017/2: 826.¹⁵	2011 MILÁNÓ RION 2011/2: 863.¹⁶	2011 RÓMA RION 2011/2: 880.
1.	Rossi	Rossi	Rossi	Rossi	Rossi
	Ferrari	Russo	Russo	Colombo	Mancini
	Russo	Ferrari	Esposito	Ferrari	De Angelis
	Bianchi	Esposito	Ferrari	Hu ¹⁷	Ricci
	Colombo	Bianchi	Romano	Bianchi	Russo
	Esposito	Romano	Bianchi	Russo	Proietti
	Ricci	Colombo	Marino	Villa	De Santis
	Romano	Bruno	Greco	Brambilla	Conti
	Conti	Ricci	Colombo	Sala	De Luca
10.	Costa	Marino	Bruno	Chen	Bianchi
	Gallo	Costa	Gallo	Cattaneo	Esposito
	Mancini	Conti	De Luca	Esposito	Romano
	Marino	Greco	Giordano	Galli	Mariani
	Bruno	Gallo	Rizzo	Mariani	Moretti
	Barbieri	Giordano	Ricci	Romano	Valentini
	Giordano	De Luca	Costa	Barbieri	Marini
	Lombardi	Rizzo	Caruso	Zhou	D'Angelo

¹³A SEAT telefontársaság privát előfizetői (= nem közületi) telefonkönyvei alapján összeállított lista.

¹⁴Telecom Italia 1995 adatai alapján C. Mochi feldolgozása a „Focus” havilap számára.

¹⁵Forrás: CAFFARELLI 2017: az Olasz Önkormányzatok Nemzeti Szövetsége (ANCI) családnév-gyakorisági statisztikája.

¹⁶A 4. és az 5. oszlop adatainak forrása: Sestito 2011, melyben az Olasz Önkormányzatok Nemzeti Szövetsége (ANCI) 26 járási székhelyre vonatkozó családnév-statisztikája van ismertetve és kommentálva.

¹⁷Ehhez az adathoz hozzá kell fűzni CAFFARELLI információit a RION legutóbb megjelent számából, miszerint a lombard anyakönyvi hivatal statisztikája alapján a *Hu* családnév a gyakorisági sor első helyére ugrott Milánóban. Sőt: 2020 első felében a *Hu* családnév vezette az újszülöttek névlistáját is. (CAFFARELLI 2021).

	De Luca	Mancini	Mancini	Fontana	Giuliani
	Galli	Villa	Conti	Negri	Lombardi
20.	Greco	Lombardi	Lombardi	Costa	Marchetti
	Mariani	Fontana	Ferrara	Conti	Antonelli
	Fontana	Barbieri	Santoro	Riva	Bruno
	Moretti	Moretti	Singh	Pozzi	Ferrari
	Villa	Bianco	D'Angelo	Grassi	Silvestri
	Martini	Martini	Leone	Gatti	Pellegrini
	Rizzo	Amato	Fontana	Monti	Rinaldi
	Sala	Mariani	Longo	Beretta	Greco
	Rinaldi	Rinaldi	Vitale	Bruno	Angelini
	Monti	Caruso	Moretti	Fumagalli	Marino
30.	Gatti	Galli	Rinaldi	Greco	Ceccarelli

Láthatjuk, hogy az olasz családnévállomány (összolasz és nagyvárosi szinten is) meglehetősen konzervatív. A *Rossi/Russo* 'vörös'¹⁸, *Ferrari* 'kovács', *Bianchi* 'fehér', *Bruno* 'barna' családnevek magyar megfelelői nálunk is kialakultak és szintén gyakoriak. Váratlan – és szomorúan beszédes – lehet számunkra az *Esposito*, ill. a *Proietti* 'lelenc, kitett gyermek' családnév előkelő helye a névlistákban.¹⁹ – Feltétlenül említésre kíváncsok, hogy ebben a tehát tradicionálisnak tekinthető családnévállományban a gazdasági központnak felfogható Milánóban az első 30

¹⁸A *Rossi* régtől érvényes gyakoriságáról számos elemzés készült, olyannyira, hogy könyv is megjelent csak erről a témáról/névről (CAFFARELLI 2016/a). Ide kapcsolódóan tudni kell, hogy a *Russo*, *Russi* családnév – (déli) tájszólási névváltozatként – szintén ebbe a névcsaládba tartozik (és így semmi köze a *russo* 'orosz' szóhoz).

¹⁹Az ebbe a névcsoporthoz tartozó közismertebb nevek (névcsaládok): *Trovati*, *Trovatello*, *Trovatelli* 'talált'; *Esposito*, *Sposito*, *Esposito*, *Degli Espositi* 'kitett'; *Ignoto*, *Ignoti*, *D'Ignoti* 'ismeretlen (eredetű)'; *Incerti* 'bizonytalan (eredetű)', *Proietti*, *Proietto* 'kitett'; *Casadei*, *Casadio*, *Casadidio*, *Cadei* 'Isten háza'; *Innocenti*, *Degli Innocenti*, *Nocenti*, *Nocentini*, *Nocentino* 'ártatlan, büntelen' [Firenzében gyakori név: a Spedale degli Innocenti kórházban született és otthagytott gyermekekhez kapcsolódik], *Diotallevi*, *Diotaiuti* 'Isten neveljen fel/segítsen', *Diolosa* 'Isten tudja' [hogy kik a szülők], *Sperandio* 'reménykedj Istenben', *Di Dio* 'Istentől származik, Istené' (Forrás: DE FELICE 1980 és Internet). Jelentőségénél és dimenzióinál fogva ennek a témának mind történeti-szociológiai, mind névtani vonatkozásaiban óriási az olasz szakirodalma (utóbbihoz l. pl. BIZZOCCHI 2014: 183–187). A névtani szakirodalomban gyakori az árvházak (és a női kolostorokban gondozott gyermekek) névállományának feldolgozása is.

között már három exogén, nagy gyakoriságú kínai családnév is felbukant,²⁰ a jelenség már könyv (névszótár) megírására is inspirálta az olasz névtanósokat (vö. CAFFARELLI 2016/b).

Összehasonlításként közöljük a leggyakoribb magyar családnévek listáját: *Nagy, Kovács, Tóth, Szabó, Horváth, Varga, Kiss, Molnár, Németh, Farkas, Balogh, Papp, Lakatos, Takács, Juhász, Oláh, Mészáros, Simon, Rácz, Fekete, Szilágyi, Török, Fehér, Balázs, Gál, Kis, Szűcs, Orsós, Kocsis, Fodor*.²¹ Feltűnhet, hogy a harmincas magyar listában 10 foglalkozást jelölő név szerepel, míg az olaszban csupán 3 ilyen van (*Ferrari* 'kovács', *Barbieri* 'borbély', *Cattaneo* '(vár)kapitány'²² (vö. FARKAS 2016: 37 szerint is a magyarban a második leggyakoribb névtípus a foglalkozásnévi).

4. Az utónevek

Közismert, hogy az egyedek megkülönböztetésére szolgáló utónevek gyakorisága is a hagyományokba van ágyazódva (pl. a keresztény kultúrkörben hosszú évszázadokon át a szentek nevének nagy gyakorisága, szinte kizárólagossága). A XX. sz. közepétől kezdve azonban a globalizáció és a migráció okán a hagyományos névadási szokások erősen változnak (pl. sok idegen név válik divatossá), új névadási szokások, típusok jelentkeznek (pl. tárgyak, divatmárkák nevének használata utónévként). Ennek a témakörnek természetesen igen nagy az olykor epés megjegyzésekkel fűszerezett szak- (l. pl. PAPA 2007, RAÁTZ 2013), ill. „bulvár”-irodalma, a nagyközönség számára pedig az interneten számos névstatisztika, ill. névajánló érhető el.

Az utónevek köre és gyakorisága függhet attól is, hogy az adott nyelvközösségben/országban van-e a névadásra vonatkozó jogi szabályozás. Mint ismeretes: Magyarországon kívül számos más országban is jogszabályokban rögzítik az utónéadás lehetőségeit, korlátait (l. ehhez pl. RAÁTZ 2013, ill. névadási alapelvek²³). A hosszú ideig meglehetősen megengedő állásponton lévő Olaszországban is van ilyen szabályzat

²⁰<https://www.cognomix.it/cognomi-cinesi.php> szerint a kínai családnév-gyakorisági sorrendben *Chen* az 5., *Zhou* a 9., *Hu* pedig a 13. helyen áll; ezt megerősíti https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%ADnai_csal%C3%A1dnevek is.

²¹https://hu.wikipedia.org/wiki/Leggyakoribb_magyar_csal%C3%A1dnevek_list%C3%A1ja A lista forrása: *Születési családnévek 2020* (XLSX). Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala. (Hozzáférés: 2020. július 31.) – Ehhez a témához l. CAFFARELLI 1998 elemzését, aki – HAJDÚ MIHÁLY akkor még nem publikált kutatásaira alapozva – arra a következtetésre jut, hogy a magyar családnévállományban a nemzetiséget jelölő (pl. *Tót* stb.), ill. a foglalkozásra utaló családnévek a leggyakoribbak. FARKAS TAMÁS is erre az eredményre jutott 2016-ban megjelent írásában.

²²Megjegyzendő, hogy a *cattaneo* szó nem szerepel olasz–magyar szótárainkban.

²³<http://www.nytud.hu/oszt/nyelvmuvelo/utonevek/alapelvek.html>

(2000, Decreto del Presidente della Repubblica 396, Titolo 10)²⁴: tilos például az újszülöttnek még élő apa, ill. testvér nevét, továbbá családnevet adni, és nem lehetséges „nevetséges vagy szégyenre okot adó” név sem.²⁵

Az alábbiakban szintén a RION-ban publikált, táblázatokba rendezett statisztikák segítségével, egy korábbi nagy összesítéshez viszonyítva (l. 1. oszlop) mutatjuk be az utolsó kb. két évtized olasz utónévadási trendjeit.

4. 1. Férfinevek

	Anagrafe finanziaria ital. (1900–1994) (összesítés) ²⁶	2004-ben születettek ²⁷	2019-ben születettek ²⁸	1999–2018 között adott leggyakoribb férfinevek (összesítés) ²⁹	2019-ben született külföldi nemzetiségűek ³⁰
1.	Giuseppe	Francesco	Leonardo	Francesco	Adam
	Antonio	Alessandro	Francesco	Alessandro	Amir
	Giovanni	Andrea	Lorenzo	Andrea	Rayan
	Francesco	Matteo	Alessandro	Lorenzo	Leonardo
	Luigi	Lorenzo	Andrea	Matteo	Matteo
	Mario	Luca	Mattia	Mattia	Youssef
	Salvatore	Mattia	Gabriele	Gabriele	Mohamed
	Vincenzo	Simone	Tommaso	Davide	David

²⁴Ez az államelnöki rendelet egy 1939 óta (!) érvényben lévőtváltott ki.

²⁵A családnevek körében továbbá nem adható – ismeretlen szülők esetében – a származást felfedő név sem l. 19. jegyzet, ezek a családnevek ma már „csak örökölhetőek”.

²⁶Az Anagrafe finanziaria italiana adatai a SOGEI feldolgozásában (1995): RION XXVI (2020), 2: 1003.

²⁷Az Olasz Statisztikai Hivatal (ISTAT) adatai alapján készített 100 oldalnyi, a tartományok adatait is tartalmazó összesítés, l. CAFFARELLI–SESTITO 2009: 659-759. CAFFARELLI–SESTITO 2010 a 2004-ben születettek névadatait tartományok szerinti bontásban is elemzi (267-376).

²⁸Az ISTAT adatai alapján készített RION-összesítés: RION XXVII (2021), 1: 429–40.

²⁹CAFFARELLI 2020: 1002-3.

³⁰Olyan családokról van szó, ahol mindekét szülő idegen nemzetiségű. (RION XXVII (2021), 1: 437–438.) A nevek írásváltozatai külön vannak számolva. Ez a 15 név az Itáliában megszületett összes külföldi származású kisfiúk 10 %-át sem fedi le.

	Angelo	Davide	Riccardo	Leonardo	Gabriel
10.	Marco	Marco	Edoardo	Luca	Daniel
	Pietro	Gabriele	Matteo	Giuseppe	Jad
	Andrea	Giuseppe	Giuseppe	Simone	Omar
	Domenico	Riccardo	Nicolò	Marco	Kevin
	Roberto	Tommaso	Antonio	Antonio	Mattia
15.	Michele	Antonio	Federico	Tommaso	Alessandro
		Alessio	Diego		
		Federico	Davide		
		Giovanni	Giovanni		
		Leonardo	Pietro		
20.		Filippo	Samuele		
		Samuele	Christian		
		Daniele	Filippo		
		Michele	Marco		
		Emanuele	Michele		
		Pietro	Luca		
		Giacomo	Simone		
		Edoardo	Giulio		
		Stefano	Elia		
		Nicola	Alessio		
30.		Vincenzo	Salvatore		

4. 2. Női nevek

	Anagrafe finanziaria ital. (1900–1994) (összesítés) ³¹	2004-ben születettek ³²	2019-ben születettek ³³	1999–2018 között adott leggyakoribb női nevek (összesítés) ³⁴	2019-ben született külföldi nemzetiségűek ³⁵
1.	Maria	Giulia	Sofia	Giulia	Sofia
	Anna	Martina	Aurora	Sofia	Sara
	Angela	Chiara	Giulia	Martina	Emma
	Giuseppina	Sara	Ginevra	Sara	Amira
	Francesca	Alessia	Alice	Chiara	Aurora
	Teresa	Francesca	Emma	Alessia	Emily
	Carmela	Sofia	Giorgia	Giorgia	Amelia
	Anna Maria	Giorgia	Beatrice	Aurora	Jannat
	Lucia	Elisa	Greta	Francesca	Nour
10.	Caterina	Alice	Vittoria	Alice	Lina
	Rosa	Aurora	Anna	Anna	Giulia
	Paola	Anna	Martina	Gaia	Noemi
	Laura	Giada	Chiara	Emma	Melissa
	Giuseppa	Gaia	Matilde	Giada	Maria
15.	Elena	Federica	Ludovica	Beatrice	Fatima
		Elena	Nicole		
		Alessandra	Sara		

³¹Az Anagrafe finanziaria italiana adatai a SOGEI feldolgozásában (1995): RION XXVI (2020), 2: 1003.

³²Az Olasz Statisztikai Hivatal (ISTAT) adatai alapján készített 100 oldalnyi, a tartományok adatait is tartalmazó összesítés, l. CAFFARELLI–SESTITO 2009: 659-759.

³³Az ISTAT adatai alapján készített RION-összesítés: RION XXVII (2021), 1: 429-40.

³⁴CAFFARELLI 2020: 1002-3.

³⁵tt is olyan családokról van szó, ahol mindkét szülő idegen nemzetiségű (RION XXVII (2021), 1: 438-9). A nevek írásváltozatai külön vannak számolva. Ez a 15 név az Itáliában megszületett összes külföldi származású leányka 10 %-át sem fedi le.

		Valentina	Bianca		
		Ilaria	Camilla		
20.		Beatrice	Arianna		
		Arianna	Noemi		
		Camilla	Gaia		
		Noemi	Francesca		
		Eleonora	Mia		
		Rebecca	Alessia		
		Marta	Rebecca		
		Serena	Elena		
		Laura	Adele		
		Emma	Elisa		
30.		Maria	Viola		

4. 3. Megjegyzések az utónevekhez

A táblázatok első oszlopában az 1900–1994 közötti évszázad összeítő névstatisztikájának első 15 helyezettje van felsorolva: a listában „hagyományos” olasz utónevek szerepelnek. A táblázatok második és harmadik oszlopa már teljesen új képet mutat: a régen első *Maria* a 2004-ben születetteknél már csak a 30. helyen áll, és később eltűnik; a *Giuseppe* ’József’ két női becéző alakváltozata: (*Giuseppina*, *Giuseppa*) kiszorult a listáról, ahogy *Carmela* és *Rosa* is, helyét tartja még *Anna*, *Francesca*.

Az ezredfordulótól eltelt időszak adatainak összevetéséből kitűnik, hogy a névrendszert egy bizonyos stabilitás jellemzi: mindkét nem neveinek esetében inkább csak helycseréről van szó, és ezekbe a hagyományos listákba ékelődnek be felkapott divatnevek (valószínűleg tipikusan ilyen például a *Greta* név felbukkanása az első 10 leggyakrabban adott név között 2019-ben).³⁶ Ugyanakkor 15 év távlatában erősen érződik a külföldi hatás, hiszen számos idegen(es) írásmódú (de olasz párhuzamos

³⁶A svéd környezetvédelmi aktivista Greta Thunberg 2018 augusztusában bukkant fel a politikában és a média világában.

alakokkal is rendelkező), ill. idegen (eredetű) nevet olvashatunk a névsorokban. (Az első 100 közül ebbe a körbe tartozik a 2019-es listákon szereplő férfinevek közül: *Christian, Manuel, Thomas, Samuel, Cristian, Daniel, Liam, Nathan, Noah, Kevin, Santiago, Adam, Alex, Nicolas, Nicholas, Rayan, Bryan, Amir, Dylan, Youssef, Omar, Ivan*; a női nevek közül pedig: *Emily, Cloe, Sophia, Désirée, Fatima, Jasmine, Amira*.)³⁷

5. Összefoglalás

Adatsorainkból nyilvánvalóan kitűnik, hogy a világban zajló globalizációs folyamatok hatással vannak az olasz névállományra is, mégpedig mind a családnévek, mind az utónevek körében. A családnévállomány változásai elsősorban a nemzetközi migrációval, a bevándorlással³⁸ állnak összefüggésben, ez Itáliát is erősen érinti (földrajzi, gazdasági és demográfiai-szociális összefüggések³⁹ kapcsán). Az utónevek körében tapasztalható új jelenségek pedig (a már említett bevándorlás okán túl) a nemzetközi trendekkel, azaz elsősorban az internet – mint hír- és üzenetforrás – általánossá válásával, ezzel összefüggésben elsősorban az angol nyelv elterjedésének növekedésével magyarázhatók. Erős befolyásoló tényező továbbá a globalizálódó világban a nevek egyedítő funkciójának megőrzésére irányuló – talán nem a legszerencsésebb forrásokból táplálkozó – szándék.

Felhasznált irodalom és internetes források⁴⁰:

Anagrafe – cosa dice la legge? [= Anyakönyvezés – mit mond a törvény?] <https://www.nomix.it/anagrafe-regole-nome.php>

ANCI = *Associazione Nazionale Comuni Italiani* [= Olasz önkormányzatok nemzeti szövetsége] <http://www.anci.it/>, <https://it.wikipedia.org/>

³⁷RION XXVII (2021), 429-35.

³⁸Az Olaszországba irányuló bevándorlást valószínűleg felerősíti az a tény, hogy itt (is) érvényes egyfajta korlátozott „*ius soli*” törvény (azaz: aki Itáliában születik, bizonyos feltételek megléte – pl. folyamatos ott-tartózkodás melletti nagykorúvá válás – esetén megkaphatja az olasz állampolgárságot). L. ehhez: https://it.wikipedia.org/wiki/Ius_soli

³⁹A földrajzi ok: a Keletről, ill. Délről való bevándorlás. A gazdasági jellegű ok: az ipar globalizációja (és elsősorban a kínai ipar és kereskedelem nagyarányú expanziója). A demográfiai ok: egyfelől folyamatosan és erősen csökken a születésszám (l. pl. RION 2020/1: 502), másfelől az olasz társadalom elidősödött. Utóbbi okán nagy igény van gondozónőkre, akik nagy része külföldről (elsősorban Romániából) kerül Olaszországba. Vö. „Azon újszülöttek körében, ahol mindkét szülő külföldi, továbbra is a románok vannak a legtöbben, őket követik a marokkóiak, az albánok és a kínaiak; 2019-ben ez a négy nemzetiség képviseli az összes Itáliában született külföldinek majd’ a felét. Mint ismeretes, Észak és Dél között eltérő az ebbe a kategóriába tartozók megoszlása: ÉNy-on és ÉK-en kb. 20 %, Közép-Itáliában 17 %, délen 6 %, a szigeteken pedig 5 %.” (CAFFARELLI megjegyzése, RION 2021/1: 437).

⁴⁰Az internetes keresések a 2021. március–májusi periódusban zajlottak

[wiki/Associazione Nazionale Comuni Italiani](#)

- BIZZOCCHI, ROBERTO 2014. *I cognomi degli Italiani*. Laterza, Bari.
- CAFFARELLI, ENZO 1998. Frequenze onomastiche. I cognomi più diffusi in alcuni Paesi d'Europa. *Rivista Italiana di Onomastica* IV. 281-303.
- CAFFARELLI, ENZO 2016a. *Si può scrivere un libro sul cognome Rossi?* Società Editrice Romana, Roma.
- CAFFARELLI, ENZO 2016b. *Dizionario dei cognomi dei «nuovi italiani». Hu, Chen, Mohamed, Singh e Warnakulasuriya*. Società Editrice Romana, Roma.
- CAFFARELLI, ENZO 2017. Dagli abbonati telefonici alle anagrafi comunali: la rivoluzione nei ranghi (e nelle frequenze) dei cognomi italiani. *Rivista Italiana di Onomastica* XXIII. 2: 825-46.
- CAFFARELLI, ENZO 2020. I prenomi italiani più attribuiti negli ultimi venti anni. *Rivista Italiana di Onomastica* XXV. 1002-3.
- CAFFARELLI, ENZO 2021. *Hu*, sorpasso a Milano, ma se ne accorgono solo in ritardo. *Rivista Italiana di Onomastica* XXVII. 440-1.
- CAFFARELLI, ENZO–MARCATO, CARLA 2008. *I cognomi d'Italia. Dizionario storico ed etimologico*. 1–2. UTET. Torino. [Ebben különösen az V. fejezet: Valori e ranghi]
- CAFFARELLI, ENZO–SESTITO, FRANCESCO 2009. I prenomi in Italia nel XXI secolo. Un'analisi dei dati ISTAT (anno 2004). *Rivista Italiana di Onomastica* XV. 659-759.
- CAFFARELLI, ENZO–SESTITO, FRANCESCO 2010. I prenomi in Italia nel XXI secolo. Un'analisi dei dati ISTAT (anno 2004). *Rivista Italiana di Onomastica* XVI. 267-376.
- Cognomix: <https://www.cognomix.it/>
- Cognomix: I cento cognomi più diffusi in Italia <https://www.cognomix.it/cognomi-piu-diffusi-in-italia.php>
- Cognomi italiani: https://it.wikipedia.org/wiki/Cognomi_italiani
- DE FELICE, EMIDIO 1980. *I cognomi italiani*. Il Mulino, Bologna. [Studi e ricerche CXV.]
- FARKAS TAMÁS 2016. A magyar családnévanyag kontrasztív szempontú tipológiai-statisztikai vizsgálata. *Névtani Értesítő* 38: 33-52.
- FERCSIK ERZSÉBET–RAÁTZ JUDIT 2009. *Keresztnevek enciklopédiája*. Tinta Kiadó, Bp.
- GENS. Turismo, viaggi e tradizioni in Italia. <http://www.gens.info/italia/it/turismo-viaggi-e-tradizioni-italia?cog-nome=#.YH02Lj-8rIU>
- HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb magyar családneveink*. Tinta Kiadó, Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY 2012. *Újmagyarkori családneveink tára. XVIII–XXI. század*

- zad. I. Adatok. Bp.
- LADÓ JÁNOS–BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv*. Vince Kiadó, Bp.
Mappa dei cognomi italiani <https://www.mappadeicognomi.it/>
Nomix: <https://www.nomix.it/>
- PAPA, ELENA 2007. *Le tipologie dei nomi personali nel Novecento*. A Treccani könyvkiadó honlapján publikált tanulmány.
https://www.treccani.it/magazine/lingua_italiana/speciali/nomi/papa.html
- RAÁTZ JUDIT 2013. *Hülye nevekkel akarunk kitűnni*. Interjú. <https://index.hu/belfold/2013/10/12/nevadas/>
- RIO (1995–) = *Rivista Italiana di Onomastica* [Rómában évente kétszer megjelenő névtani folyóirat, főszerkesztő: CAFFARELLI, ENZO, kiadó: Società Editrice Romana]
- SESTITO, FRANCESCO 2011. Variazioni e stabilità nel repertorio cognominale italiano del 2011: un'analisi dei dati forniti dall'ANCI per 26 capluoghi di provincia. *Rivista Italiana di Onomastica* XVII. 2: 857-91.
- SLÍZ MARIANN 2016. A foglalkozásnévi eredetű családnevek típusa a magyar családnevek rendszerében. Egy történeti névtipológiai vizsgálat tanulságai. *Névtani Értesítő* 38: 53-66.

KELETI SZLÁVOKRA UTALÓ ETNONIMÁK A KÁRPÁT-MEDENCE
TÖRTÉNETI CSALÁDNÉVANYAGÁBAN

1. Bevezetés. – MIZSER LAJOS számos tanulmányában foglalkozott a történelmi Északkelet-Magyarország tulajdonneveinek elemzésével. Kiemelt hangsúlyt kaptak munkáiban az északkeleti Kárpátok térségében élő ruszinok névadását tükröző családnevek megfejtései. E téren kifejtett tudományos tevékenysége jelentőségét az adja, hogy megfelelő nyelvi, kulturális és tudományos ismeretek birtokában az utókor számára is hasznosítható elemzéseket és névfejtéseket hagyott ránk, melyek nagy mértékben megkönnyítik számos családnév etimológiai azonosítását. Figyelmet fordított emellett a keleti szlávokra vonatkozó etnonimák leírására is (MIZSER 2006, 2010a). Tanulmányomban ez utóbbihoz kapcsolódva ismertetem a keleti szlávokra vonatkozó etnonimák jelentésváltozásait, összefüggéseit, melyhez a történeti (hely- és) személynévanyag névföldrajzi tanulságait hívom segítségül. Bemutatom a ruszin népcsoportra utaló önelnevezések (*Ruszin, Rusznák*) családnévi előfordulásait, valamint a külső elnevezések közül a magyar *Orosz*, a szlovák *Rusnyák* és a román *Rusz* (*Ruszul, Ruszán, Ruszuc* stb.) családnevek területi sajátosságait a Történeti magyar családnévatalasz (TMCsA.) 1720–22-es adatbázisa segítségével, amely az 1720-as második országos adóösszeírás, illetve az 1721–22-es erdélyi megyei összeírások alapján készült. Mivel ezek az adatok a Kárpát-medence jelentős részét lefedik, lehetőségünk van a különböző családnevek területi kiterjedésének informatív megjelenítésére.

A keleti szlávokhoz tartozó, ortodox, majd görögkatolikus vallású ruszin etnikai népcsoport századok óta szoros kapcsolatban él a környező népekkel (pl. lengyelekkel, szlovákokkal, magyarokkal és románokkal). Ennek a kontaktusnak az eredményeként mindegyik nyelv névrendszerében megtalálható a ruszinokra vonatkozó, különböző eredetű névből származó névanyag. Vizsgálatomban a családnevek a 18. századi eleji Kárpát-medencei területi sajátosságai alapján következtetéseket vonok le a ruszinok elhelyezkedésére, migrációjára nézve, valamint kiegészítem és pontosítom a szóba hozott etnonimák eddigi etimológiai magyarázatait is.

2. A keleti szlávok Kárpát-medencei megtelepedése és különböző nyelvű megnevezéseik. – A mai magyar nyelvben az *orosz* közszó egyértelműen az oroszországi oroszokra vonatkozik. A 20. századi szótárak ennél tágabban, a keleti szlávokra vonatkozó gyűjtőfogalomként is megadják a jelentését, a keleti szlávok közé az oroszokat, fehéroroszokat és ukránokat sorolva (ÉrtSz.).

A TESz. szerint már a 9. században, a honfoglalás előtt megtörténhetett a szó átvétele valamely ótörök nyelvből.¹ Nyilvánvalóan a kijevi Rusz területén élő keleti szlávokra vonatkozott elsődlegesen, akik közül az Árpád-korban egyes csoportok – a helynévanyag tanúsága szerint (vö. RÁCZ 2011: 134-45) – megtelepedtek a Kárpát-medencében. A Nógrád megyei Nagyoroszi lakóit például Kálmán király kiváltságban részesítette, királyi testőrök, udvari ajtónállók (Rutheni Regiae Majestatis) lettek, mely tisztséget egészen a 16. századig ellátták. Eredeti vallásukat is sokáig megőrizték, 1651-ben még görögkeleti papot kaptak (BONKÁLÓ 1940: 14-5).

Az Árpád-kort követően a keleti szlávokkal való közvetlen népi érintkezés egyre inkább az északkeleti határvidékre korlátozódott. A lengyeleket, a horvátokat, a szerbeket önálló etnonima különböztette meg a *tót*-nak nevezett többi szláv csoporttól, magától értetődően lett a 'keleti szláv' jelentésű lexéma az Északkeleti-Kárpátokban egyre nagyobb számban megtelepedő ortodox ruszinság magyar nyelvű megnevezése.

BONKÁLÓ SÁNDOR szerint „az Árpádok korában bevándorolt és a kárpátaljai rutének között semmi kapcsolat nem volt. Az előbbieket nyomtalanul eltűntek, mielőtt az utóbbiak szerephez jutottak volna” (1940: 15). HODINKA ANTAL szintén különbséget tett a korai megtelepedő „rutén” népesség és az Északkeleti-Kárpátokban élő rutének között.² Véleménye szerint „a mai lakóhelyükön lakó hazai ruténeket a XIII. század második fele óta kezdték az ottani uradalmak jobbágyaikul odaszállítani s ez a megszállítás még a XVII. században is tartott” (HODINKA 1909: 75). A két „rutén/orosz” csoport Kárpát-medencei megtelepedése nemcsak időben tért el egymástól, hanem a megtelepedés módjában is különbözött. Míg az Árpád-kori népesség elszórtan helyezkedett el az ország egész területén (beleértve a síkvidéket is), majd idővel beolvadt a környező népességbe, az északkeleti szlávok betelepődése később kezdődött, és nagyrészt szervezett módon zajlott. A betelepítést Szepes, Sáros és Zemplén területén a soltészok, az ungi, beregi és máramarosi felvidéken (Verchovinán) a kenézek irányították. Ők toborozták az uradalmak számára a jobbágyokat a szomszédos galíciai területekről (i. m. 79). A

¹„A török nyelvekben a szláv *rus* 'orosz' β 'északi germán, skandináv' átvétele, amely a finnen keresztül az északi germánra megy vissza. A török nyelvekben szó elején nem állhat *r* hang. Az *r*-rel kezdődő idegen eredetű szavak elé egy magánhangzó-előtag kerül; vö. pl. oszm. *Urum* 'Róma' stb.” (TESz.).

²Az etnonimák használatában HODINKA ANTALnál következetlenség és ellentmondás tapasztalható. HODINKA az Árpád-kori betelepülőket is *rutén*-nek mondja („Ekként a Névtelen tudósításából mindössze annyit fogadhatunk el, hogy rutének igenis laktak az ország különféle helyein... [ti. az Árpád-kortól kezdve]” – HODINKA 1909: 64), máshol viszont ezt olvassuk: „Első jelentésünk a ruténekről 1570-ből való” (i. m. 38), utóbbi megállapítás már egyértelműen az északkeleten élő ruszinokra vonatkozik.

kenézek földesúr általi megbízásáról több fennmaradt kenézlevél is tanúskodik. Az Árpád-kori oroszok származási helye közelebből nem állapítható meg, bizonyára elsősorban Lengyelország, Lodomeria és Halics hozható szóba, betelepedésük pedig a korban más népcsoportokhoz (pl. olaszok, vallonok, besenyők stb.) hasonlóan, egymástól távol eső falvak létrehozásával történt (l. még alább). Utóbbi elősegítette a két-három évszázad alatt bekövetkező asszimilációjukat.

Az ország határát az Árpád-korban gyepűrendszer védte. Ennek a vonala északkeleten nagyrészt egybeesett a későbbi ruszin-magyar nyelvhatárral, amely szintén azt erősíti, hogy a gyepűn túli terület a 13. század második feléig lakatlan erdőség volt, melynek benépesítésében leginkább a birtokosok voltak érdekelték (HODINKA 1909: 72). A benépesítés elősegítése érdekében a betelepülők számára bizonyos ideig tartó adómentességet, illetve eltérő adózási módot engedélyeztek. (A szervezett betelepítésekre l. még HODINKA 1923, SZABÓ 1937, BÉLAY 1943, ENGEL 1998, SEBESTYÉN 2010: 5-7.)

A ruszinok több néprajzi és nyelvjárási csoportra tagolódnak. Az ezeréves határhoz közel eső falvakban a máramarosi huculok és a Bereg és Ung megyei bojkók „a velük szomszédos galicizai huculok és bojkik nyelvét beszélik. Ezekről tehát bizonyosra vehetjük, hogy az ottani bojkik és huculok közül jöttek át hozzánk, annál is inkább, mert ruházatuk is csaknem ugyanaz. [...] A zempléni és a sárosi lemákok nyelve azonos a szomszéd galicizai lemákok nyelvével”. A legkevésbé világos a kapcsolat a folyóvölgyekben legrégebb óta megtelepedő dolisnyákok (blyáchák) és a Kárpátokon túli kibocsátó terület között (HODINKA 1909: 73). Utóbbi csoport esetében feltételezhető a legrégebbi (akár már 13. század előtti) jelenlét a lankásabb (gyepűn inneni) területeken (vö. S. BENEDEK 2003).

A 15. század eleji Schlägli szójegyzék az *orosz* [orosz] lexéma latin megfelelőjeként a *ruthen_o*-t adja meg (TESz.), melyet mai ismereteink alapján egyszerűen ’ruténként, ruszinként’ értelmeznénk, azonban a latin *Ruthenus* eredetileg ’régii Oroszország lakója’ jelentést hordozott, így a tágabb értelmezést ekkor még nem lehet figyelmen kívül hagyni (vö. TESz. *rutén*). A későbbi századokra nézve azonban egyre több érvelés a jelentésszűkülés megtörténte mellett nemcsak az *orosz*, hanem ezzel párhuzamosan a latin kifejezés esetében is.

Mindenesetre mindenképpen magyarázatra szorul, hogy az *orosz* szónak a kései ómagyar és középmagyar forrásokban jól adatolható szűkebb ’ruszin, rutén’ jelentését a TESz. miért nem említi. A TESz. által megadott jelentések a következők: 1. ’orosz ember’, 2. ’ajtonálló’ (magyarázata l. fenn), 3. ’az oroszokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó’, 4. ’görögkeleti vallású’. Más munkák azonban ezt az összefüggést egyértelműen jelzik (vö. pl. CsnSz., SZABÓ 1937: 14, MIZSER 2010a: 249).

Az alábbiakban a magyar *orosz* : latin *Ruthenus* párhuzamra mutatok be néhány tulajdonnévi példát a céllal, hogy a bekövetkező jelentésváltozást időben nagyjából elhelyezzem. RÁCZ ANITA népnévi eredetű településnévi adatokat közlő munkájában a következő példákat találjuk az *orosz–Ruthenus* településnévi párhuzamra: **Felsőoroszi** (Torda vm.) – 1393: *Ruthenorum superiori*, 1453: *Felseworozy* (RÁCZ 2011: 136); **Oroszfalu** (Szebenszék) – 1380: *villa Ruthenica ~ Ruszschalk*, 1403: *villa Rutenorum* (RÁCZ 2011: 140); **Oroszfalu** (Torda vm.) – 1319: *Vruzfolu*, 1393: *villa Ruthenorum* (RÁCZ 2011: 139–140); **Oroszvár** (Moson vm.) – [1200 k. 950 k.-re]: *castrum constituere Ruthenis*, 1208/1359: *Wruswar* (RÁCZ 2011: 143). A latinosított településnévi alakban szereplő *Ruthenus*-ok a 14. század végéről, 15. század elejéről valók. Az egyetlen kivétel a Moson megyei Oroszvár nevének Anonymus általi említése a 13. század elejéről. Utóbbi esetében kizárható a kapcsolat az északkeleti ruszinokkal, a település egyértelműen az Árpád-kori orosz betelepülést példázza, az erdélyi falvak esetében azonban akár már a belső migráció is szóba kerülhet.

A korábbi lakosság etnikai összetételére utaló településnevek mellett a határrésznevek is forrásként vehetők figyelembe. JANITSEK JENŐ két *Orosz-* előtagú, Szolnok-Doboka megyei falu mikrotoponimái segítségével mutatta ki az „ukrán” lakosság korábbi jelenlétét, megerősítve a településnevek által jelzett etnikai háttérrel (JANITSEK 1999). A szerző szerint az „Okleveles adat már 1410-ben említi az ukrán ajkú lakosságot. Ekkor jelenik meg mindkét település latin neve: *utraque villa Ruthenorum*, majd 1447-ben: *duae possessionis Orozfallu*”. [...] A falvak jelenlegi nevei 1760-ban román-magyar vegyes formában jelennek meg: *Alsó Rusz*, *Felső Rusz*, majd 1839-ben: *Ruszu gyin Zsosz ~ Alsó Orozfallu* és *Ruszu gyin Szusz ~ Felső Orozfallu*” (JANITSEK 1999: 474 – kiemelések tőlem, l. még RÁCZ 2011: 141). JANITSEK a dülönevek között több olyan ruténnek minősített példát talált, melyek a lakosság elrománosodása után is használatban maradtak. A szerző már egyértelműen ukránokról beszél, de ennél pontosabban nem határozza meg a névadó népcsoportot.

A további példák a következő század végéről valók. A Szabolcs megyei **Oroszújfalú** esetében a településnévi előtag és a családnevek (*Kapcza*, *Dosziny*, *Repadj* (?), *Holnacz*, *Vaiko*, *Peak*, *Boronka*) alapján szláv lakosság jelenlétét joggal feltételezhetjük. Az adóleírásban már konkrét utalás is olvasható a nemzetiséget illetően. A forrás kiemeli, hogy a lakosok *rutén kilencedet* ugyan nem fizetnek a földesúrnak („Nona Rutenj non soluerunt Domino Terrestri”), viszont másféle adókötelezettségük van ti. a ruténeknek („Rutenj soluerunt...”) (1596: HU MNL OL E 156. Fasc. 12. No. 28. 24–25). A nagy valószínűséggel 16. századi telepítésű falu nevének előtagja, a lakosok családnevei, valamint a konkrét utalás a ruszinok eltérő adózására egyértelművé teszik az *orosz* lexéma szűkebb értelmezését. A falu betelepítése már bizonyosan a ma-

gyarországi ruszin területekről történt.

A szomszédos falu, Órmező lakosai ugyanezen összeírás szerint kétféleképpen adóztak. Az egésztelkes jobbágyok 24 dénárt adtak a földesúrnak, míg a rutének taksája 1 forint volt. A jobbágynévsorban a fizetendő adóösszeg is fel van tüntetve, így könnyen el lehet különíteni a kétféle adózás szerint fizetőket. A településen feljegyzett 17 adófizető között nyolcan az *Orosz* családnevet viselik, közülük hatról tudjuk, hogy rutén taksát fizetnek. A zsellérek között további két *Orosz* családnevű személyt találunk. Ebben az esetben az *Orosz* családnév névadási motívációját az adózás módja teszi kétségtelenné.³

A ruszinok a századok alatt szoros kapcsolatot tartottak fenn az alföldi (Tisza menti) magyarlakta vidékekkel. Erre elsősorban a megélhetésük miatt volt szükségük, hiszen a hegyvidéki terület állattenyésztésre és erdőgazdálkodásra ugyan alkalmas volt, de a gabonatermesztésre már kevésbé, ezért gyakran vállaltak részesaratást az alföldi területeken (BONKÁLÓ 1940: 88–89, S. BENEDEK 2003). Egyes ruszin családok állandó lakosként telepedtek meg, mások visszamentek eredeti hegyvidéki lakóhelyükre. A földesurak a hiányzó munkaerőt szervezett telepítésekkel próbálták pótolni az alföldi magyarlakta vidékeken is. Szabolcs megye északi részén ekkor jönnek létre a ruszin telepek (l. pl. Oroszújfalú, Mándok, Tass), a kibocsátó hely esetükben már mindenképpen a határon belül keresendő. A belső migráció kiinduló helye azonban az esetek nagy részében nem határozható meg pontosan. Néha a családnév közvetett módon utal erre. A szabolcsi Nyírtass községben 1675-ben a rutének közt említik Franciscus Bardahazy-t és Ladislaus Daidhazy-t (HU MNL OL E 156. Fasc. 15. No. 42. 8.). Nevük Bereg megyei településnevekből (*Bartaháza, Dávidháza*) származhatott, megkülönböztető nevüket az új (magyar) környezetben kapták korábbi lakóhelyükről.

A telepésekre az alföldi területeken is – mint láthattuk – eltérő adózási szabályok vonatkoztak. Ezt a rutén adózást azonban már egyáltalán nem lehet az Árpád-kori oroszokra vonatkoztatni, kizárólag az Északkelet-Magyarországon megtelepedett ruszinokra volt jellemző. Mindez egyrészt névtani szempontból fontos adalék, hiszen segít a névadás hátterének feltárásában, másrészt a társadalomtörténeti szempontból lényeges etnikai rekonstrukcióhoz járulhat hozzá.

³A rutének taksáját fizetők a következők: *Jacobus Orosz, Ladislaus Kis, Jacobus Orosz Junior, Andreas Orosz, Lazarus Orosz cum Jacobo Orosz, Joannes Simon* egésztelkes jobbágyok, valamint a zsellérek között *Jacobus Orosz Junior*. A másik két zsellér *Stephanus Orosz* és *Gregorius Orosz* nem fizetett taksát. 24 dénárt fizető további egésztelkes (nem ruszin) jobbágyok: *Franciscus Bozzasi, Baltasar Poli Judex, Relicta Francisci Poli, Stephanus Kouacz, Mattia Agardi cum Paulo Kouacz* (utóbbi kihúzva), *Casparus Poli* (HU MNL OL E 156. Fasc. 12. No. 28. 20–21).

3. Az Orosz családnév névföldrajzi tanulságai. – Az *Orosz* tulajdonnév közszói előzményének jelentésváltozásáról mondottakat a névföldrajz segítségével tudjuk leginkább alátámasztani. Vessük össze a településnévi adatok földrajzi sajátosságait a családnevekével! Településneveink legnagyobb hányada az ómagyar korban (főként annak első felében, az Árpád-korban) keletkezett. Habár később is jöttek létre települések, de ezek száma jóval kisebb volt a korábbiakhoz képest. A családnevek (megkülönböztető nevek) kialakulása csak a 14. század második felétől (leginkább a 15. századtól) vehető számításba. Lényeges megemlíteni, hogy egyrészt a családnévviselés kronológiai eltérést mutat az egyes társadalmi rétegek, illetőleg a nemzetiségek esetében, másrészt a meglévő névanyag is folyamatos spontán változásnak volt kitéve.

A fentiek alapján alkalmunk nyílik arra, hogy ugyanabból a lexémából több évszázados eltéréssel létrejött tulajdonnevek területi elhelyezkedését megvizsgáljuk. RÁCZ ANITA már említett kötetében (2011) a népnévi eredetű településnevek adatait a legkorábbi időtől kezdve az ómagyar kor végéig (1526-ig) közli. A családnevek esetében a TMCsA. 1401 és 1526 közötti személyneveket tartalmazó középkori adattárára, valamint az 1720-as magyarországi és 1721/22-es erdélyi összeírások alapján készült adatbázisra támaszkodtam.

Mivel az egy megyén belüli településnévi adatok konkrét denotumhoz rendelése több esetben bizonytalan, nem lehet tudni ugyanis, hogy egy vagy több településre vonatkoznak-e az említések, a település-számok csak hozzávetőlegesen vehetők figyelembe. Azt azonban nagy bizonyossággal meg lehet állapítani, hogy az ómagyar kori forrásokban adatolható, *orosz* lexémát tartalmazó településnevek mely megyékben fordulnak elő. A mintegy 53 település elhelyezkedését nagyobb tájegységek szerint adom meg.

Dunántúl: Zala (1), Somogy (2), Fejér (1), Moson (1), Baranya (1), Valkó (1); összesen 7 település (13,21%).

Duna-Tisza köze (középső területek): Pilis (1), Heves (1), Bodrog (1); összesen 3 település (5,66%).

Északi vármegyék: Bars (2), Abaúj (1), Borsod (2?), Nógrád (1), Sáros (1); összesen 7 település (13,21%).

Északkelet-Magyarország: Máramaros (1), Bereg (4?), Ugocsa (1), Zemplén (1), Ung (2); összesen 9 település (16,98%).

Tiszántúl: (Partium): Bihar (4), Csanád (1), Krassó (2), Torontál (1), Temes (1), Szatmár (3); összesen 12 település (22,64%).

Erdély: Torda (5?), Fehér (1), Kolozs (2), Hunyad (2), Széchenyi (1), Belső-Szolnok (3), Doboka (1); összesen 15 település (28,30%).

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az „orosz” lakosságra utaló településnevek a korabeli Magyarország nagy területén szétszórva

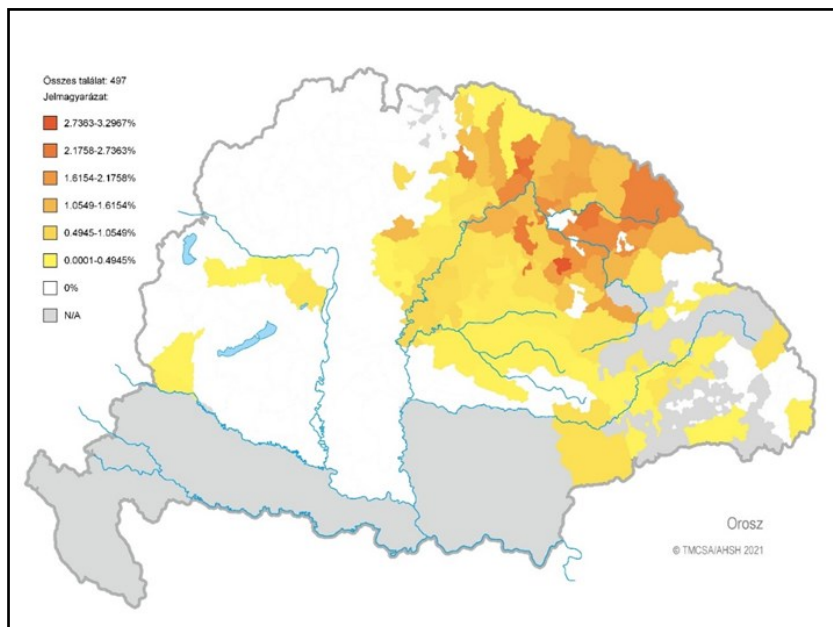
Zalától Máramarosig, Mosontól Szebenig, Barstól Krassóig megtalálhatóak – főként a magyarok által (is) lakott területeken. Az is kitűnik, hogy a lexémának a keleti részeken (északkeleten, a Tiszántúlon és Erdélyben) kétszer több előfordulása adatolható (67,92%), mint a középső és a nyugati területeken (32,08%). Utóbbi azonban így is egyharmadot tesz ki. Mindez megerősíti az Árpád-kori oroszok megtelepedéséről fent mondotakat.

A TMCsA. kései ómagyar kori adatbázisában (1401–1526) 22 426 személynév között mindössze 18 *Orosz* családnévi előfordulás található (1. táblázat). Mivel az adatbázis okleveles forrásokból feltárt adatai egyenetlenül oszlanak el a korabeli Magyarország területén, így statisztikai következtetések levonását nem teszik lehetővé. A legkorábbi családnévi előfordulások e szám szerint kevés adata azt mégis egyértelműen jelzi, hogy a nevek keletkezési helye a később ruszinnak nevezett népesség által lakott vagy azzal szomszédos megyékben keresendő.⁴ Az, hogy Ugocsából van a legtöbb adatunk, a (véltetően később dolisnyákoknak nevezett síkvidéki) ruszinok korai jelenlétét jelezheti.

1. táblázat: Az *Orosz* családnév 1401 és 1526 közötti előfordulásai megyék szerint (TMCsA.)

	Megyenév	<i>Orosz</i> (fő)	Összadat- szám (fő)	%
1.	Ugocsa	6	1059	0.0268%
2.	Ung	4	116	0.0178%
3.	Zemplén	3	593	0.0134%
4.	Szabolcs	2	3269	0.0089%
5.	Szatmár	1	1859	0.0045%
6.	Bihar	1	420	0.0045%
7.	Sopron	1	313	0.0045%
	<i>Összesen:</i>	18		

⁴Az egyetlen kivétel a Sopron megyei Csepregen 1522-ben feljegyzett *Johannes Orrosz* névadat, melynek olvasata akár [orros] is lehet. Ebben az esetben nem tartozik az *Orosz* előfordulásai közé.

1. ábra: Az *Orosz* családnév földrajzi kiterjedése (TMCSA., 1720–1722)

Az *Orosz* név 18. század eleji területi sajátosságait a 1. ábra mutatja. A családnév a TMCsA. 1720–22-es egyesített adatbázisában a 23. helyen áll 497 előfordulással (0,2242%; összadatszám: 221 644). A kartogram elég meggyőzően és látványosan jelzi az *Orosz* családnév és az ekkor már egyértelműen ’ruszin’ jelentésű etnonima közötti szoros kapcsolatot: a név azokon a területeken a legmegterheltebb, ahol a magyar-ruszin kontaktus a legintenzívebb lehetett ezekben a századokban. A térkép Ugocsa, Ung, Bereg, Máramaros és Közép-Szolnok területén mutatja a megyei összlakossághoz viszonyított legmagasabb relatív arányt. A Dunántúlon mindössze 9 előfordulást találunk 4 megyében szétszórva (8 településen), ami az összes előfordulásnak csupán az 1,81%-át teszi ki. (A településneveknél még 13,21% volt a dunántúli arány.) A családnév a Dráva mentén és a Muravidéken is megjelenik egy-egy adattal, melyek vélhetően a névviselők országon belüli vándorlásával magyarázhatók.

Az „oroszkok”, azaz a ruszin nemzetiségűek egy száz évvel később (1822) készült leírás szerint három vármegyében vannak többségben: Beregben, Máramarosban és Ugocsában. Kisebb számban, keverten Szepes, Sáros, Zemplén, Bács, Torna, Szabolcs, Ung, Szatmár, Bihar, Szerém megyében (CSAPLOVICS 1822: 19). A déli telepek a 18. század folyamán végbemenő telepítések eredményei, a második országos összeírást

követően jöttek létre.

A 19. század első felének forrásai a 'ruszin' jelentés élő használatát mutatják. CSAPLOVICS JÁNOS országleírásában az orosz nemzetiség alatt – mint láttuk – egyértelműen a ruszinokat érti (CSAPLOVICS 1822). FÉNYES ELEK geográfiai szótárában (1851) is hasonló értelmezést találunk. Az *orosz* etnonima jelentése tehát a magyar nyelvben eredetileg a keleti szlávok gyűjtőfogalma volt, majd századok során a keleti szlávokból kiszakadó, az Északkeleti-Kárpátok térségében (annak mindkét oldalán, így Kárpátalja, Galícia és Bukovina területén) élő, később *rutén*-nek és *ruszin*-nak nevezett népcsoport megnevezése lett.

A jelentésszűküléssel végbemenő névátvitel folyamata szervesen összefügg a ruszinok népi karakterének kialakulásával, illetve Kárpát-medencei megjelenésével és folyamatos beköltözésével. A 15–18. századi magyarországi forrásokban említett oroszok tehát nem egyszerűen keleti szlávok voltak, hanem az Északkeleti-Kárpátokban élő ruszinok (vö. MIZSER 2010a: 249), akik a századok alatt egyre inkább elkülönültek a többi keleti szláv csoporttól. Ezt a folyamatot a görögkatolikus egyház létrejötte még inkább erősítette (vö. S. BENEDEK 2003).

A latin *Ruteni*–*Rutheni* 'régii Oroszország lakói', illetve a német *Ruthene* 'Galícia, Kárpátalja és Bukovina lakója' jelentésű szó szintén bekerült a magyar nyelvbe, főként az utóbbi nyelv által közvetített jelentéssel. Ennek első magyar nyelvű forrásban megjelenő alakját 1760-ból adatolja a TESz. (l. *rutén* c. a.), míg a *ruszin* első biztosan magyar adata csak 1848-ból maradt fenn Kossuth hírlapjában 'kárpátukrán személy' jelentésben (TESz. *ruszin* c. a.). Utóbbi két etnonima kései (18–19. századi) adatai szintén az *orosz* lexéma szűkebb jelentésének korábbi meglétét támasztják alá, hiszen a kárpátaljai ruszin népcsoport megnevezésére szükség volt a magyar nyelvben. Az, hogy a jelentésszűkülés mikor mehetett végbe, nehéz meghatározni, az azonban biztosnak látszik, hogy a 16. században (feltehetően már a kései ómagyar korban is – l. a 15. századi családnévi adatokat) a ma *ruszin*-nak nevezett népcsoportra vonatkoznak az *orosz* közszói és tulajdonnévi említések. Ezt látszik megerősíteni az is, hogy a keleti szlávok nagyorosz csoportjának később is használatos megnevezése, a *muszka* 1521-ben már személynévként fordul elő (*Franciscus Mwzka* – CsnSz., l. még TESz. *muszka*). A köznévi valószínűleg a *Muszkaország* helynévből vonódott el (vö. 1581/82: *Muszkaország* – OklSz.). Szenczi Molnár Albert 1604-ben megjelent szótárában a *Mósci* [moszki] szó szintén 'az oroszokkal kapcsolatos, rájuk vonatkozó; russisch' jelentésű (TESz.). BONKÁLO SÁNDOR szerint „a magyar közönség és a magyar oklevelek egész a XVIII. sz. végéig csak a kievi, majd a halics-volhiniai fejedelemség lakosait nevezik oroszoknak. A moszkvai fejedelemség lakosainak muszka, moszkovita a neve” (1940: 68).

A jelentésszűkülések feltárását bonyolítja, hogy a latin vagy német eredetű *rutén* első magyar nyelvű előfordulásakor még a *muszka*

szinonimája (1760: „a’ Rutenufok, vagy Mufzkák” – TESz. *rutén*), viszont a 19. században egyértelműen a ruszinok megnevezése lesz.⁵ Majd miután az *oros*z lexéma úgymond felszabadul (’ruszin’: *oros*z à *rutén*), miközben a *muszka* főként az 1848/49-es események hatására pejoratív jelentéstartalommal töltődik fel, előbbi fel tudja venni a ma is élő ’oroszországi orosz’ jelentést (vö. UDVARI 1998). Az *oros*z jelentésváltozása az elsődleges jelentést figyelembe véve tehát nagyjából így írható le: ’keleti szláv’ (9–14/15. sz.) à ’kárpátaljai ruszin’ (15–19. sz.) à ’oroszországi orosz’ (19. sz.-tól). A 20. század közepén a *rutén* helyébe politikai okból egy új etnonima, a *kárpátukrán* lép, amely a ruszinok önálló etnikumként (és nyelvként) való identifikálását hivatott megkérdőjelezni.

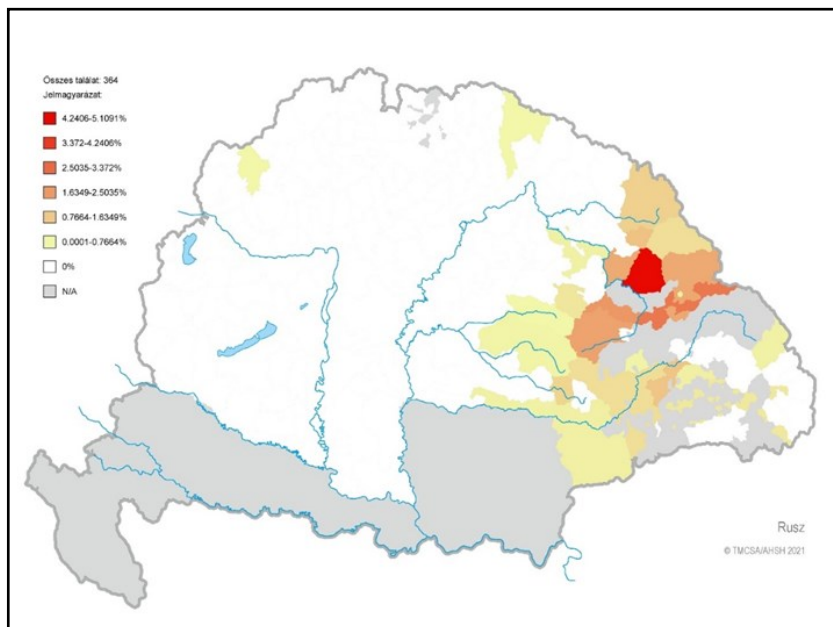
4. A ruszin önelnevezések jelentéstani összefüggései a névföldrajz tükrében. – A ruszinok eredetileg a képző nélküli *rusz* (*pyc*) névalakkal azonosították magukat, ennek nőnemű alakja a *ruszka* (*pycka*) volt (MIZSER 2002: 190, 2006: 235). A *pyc* [rusz] lexéma kárpátaljai ruszin közszoói használatát és meglétét igazolhatja a *Prisliak Rusz* ’jövevény ruszin’-ként értelmezhető, 1570-ben feljegyzett beregi adat (MIZSER 2010a: 250).

A *rusz* népnév a Kijevi Fejedelemség (Kijevszkaja Ruszj) nevéből eredeztethető. A Kijevi Rusz 13. századi megszűnése után a halics-volhiniai fejedelemséget *Mala Ruszj*-nak (*Kisoroszország*-nak) nevezték (> *kisoroszok*). A görögök a Moszkvai Nagyfejedelemséget megkülönböztetésül *Nagyoroszország*-nak, lakosait *nagyorosz*-oknak nevezték el. A kijevi, majd a halics-volhiniai fejedelemség lakosai magukat továbbra is a *rusz* továbbképzett alakjai valamelyikével (*ruszin*, *rusznák*, *ruszkij*) azonosították, a moszkvaiak rendszerint *ruszkij*-nak nevezték magukat (BONKÁLÓ 1940: 67-8). Előbbiek a 17. században kezdték az *ukrán* etnonimát használni, a *ruszin* így a galíciai és a kárpátaljai ruszinok neve maradt. A 19. századtól a galíciaiak szintén *ukrán*-ként definiálták magukat, így érte el az etnonima a mai, legszűkebb jelentését. (A ruszinok elnevezéseiről l. még UDVARI 1992, RÁCZ 2010: 404-8).

Mindezek ismeretében érdemes megvizsgálni, milyen összefüggésekre utalnak a ruszin önelnevezések Kárpát-medencére vonatkozó történeti személynévi adatai. Elsőként a legkorábbi, képző nélküli névalak 18. század eleji területi sajátosságait nézzük meg! A *Rusz* családnév 364 esetben fordul elő a TMCsA. 1720–22-es adatbázisának 221 644 személynévi adata között. A 2. ábra egyértelműen jelzi a név partiumi és erdélyi gyakoriságát. Legnagyobb aránya Belső-Szolnok, Kővárvidék, Besztercevidék, Doboka és Kolozs megye területén, a ruszinok által la-

⁵A ruszinok kutatója, Bonkáló Sándor 1920-as könyvében „magyar rutének”-ről beszél, 1940-ben megjelent munkájának címe pedig „*A rutének (ruszinok)*”.

kott vidék déli szomszédságában mutatható ki. Máramaros kivételével olyan helyeken, ahol a ruszin lakosság tömegesen nem fordul elő.⁶ A máramarosi néhány adat is a megye déli, többségében románok által lakott falvaiban adatolható, a Tisza vonalát (tk. a mai ukrán-román határt) csak egy adattal lépi át (Tribusa/Terebesfejrátak/Gyilove). Hasonló jelenségről számolt be MIZSER LAJOS saját történeti adatgyűjtése alapján: Máramarosban „nagy számmal képviselteti magát a *Rusz* családnév. A ruszin falvakban nem túlságosan gyakori, de a román (többségű) községekben feltűnő a gyakorisága, így feltételezhető, hogy elrománosodott ruszinokra (is) vonatkozik” (MIZSER 2010a: 250).

2. ábra: A román *Rusz* családnév területi kiterjedése (TMCSA., 1720–1722)

A névföldrajzi sajátosságok alapján megalapozottan jelenthetjük ki, hogy a *Rusz* családnév a 18. század elején nem a ruszin, hanem nagyobb valószínűséggel a román névadást tükrözi, utóbbi névrendszeréhez tartozik. A képző nélküli *rusz* népnevet (ruszin önelnevezést) a románok átvették és használták a népcsoport megjelölésére, majd családnevek létrehozására (DOR. 364–5).⁷

⁶A Nyitra és Zemplén megyei 1–1 adat nagy valószínűséggel belső migrációval magyarázható.

⁷A román *Rus* családnévből továbbképzett, az 1720-as összeírásban adatolható névalakok a következők: *Rusza*, *Ruszán*, *Ruszu*, *Ruszu*, *Ruszu*, *Ruszu*.

MIZSER LAJOS 20. századra vonatkozó gyűjtésében a *Rusz* néhány Bereg megyei településen szintén előfordul (MIZSER 2012: 23), amiben a ruszin önelnevezés családnévi használatának igazolását láthatnánk. Azonban tudjuk, hogy a megye keleti részének legkorábbi, Máramaros irányából érkező, szervezett betelepülői nagyrészt románok voltak (vö. SEBESTYÉN 2010: 6), és a későbbi időszakban is több tucat román családnév adatolható a megyében (2010c), ezért a *Rusz* román nyelvi háttéréről mondottakat ez nem cáfolja, csupán bizonyos (ritkább) esetekben nyitva hagyja a ruszin névadás lehetőségét.⁸

ZOLTÁN ANDRÁS egy a ruszin nyelvvel foglalkozó munka ismertetésében a következőt írja: „A ruszinok önelnevezése a *rus-* tőből származó *rusnak* vagy *rusnjak*, a melléknév *rus'kyj*, ami különféle önazonosítási zavarokhoz vezetett náluk a múltban, s ennek hatásai máig érezhetőek” (ZOLTÁN 2005: 132). Utóbbi esetében a névföldrajzi adatok a névalak teljes hiányát mutatják, azaz egytelen *Ruszkí(j)* családnév sem adatolható a Kárpát-medencében a 18. század elején. Ha a névalak létezett is önelnevezésként, családnév nem keletkezett belőle.

Jóval bonyolultabb a helyzet a *rusnak* és a *rusnjak* esetében. Az *nj/ň [ny]*-es alak többek szerint a szlovák nyelvben a Keleti-Kárpátokban élő ruszinok gúnyos elnevezése volt (TESz. *rusznyák*, MIZSER 2013: 187, CsnE.). MIZSER a *rusznák* alakot egyértelműen ruszinnak (ukránnak), a *rusznyák*-ot szlováknak tartja (MIZSER 2010b: 202). A *Rusznák* ~ *Rusznyák* családnév egyesített kartogramja (3. ábra) azt mutatja, hogy a családnév a ruszinok által lakott terület egy részén (Ung, Zemplén és Sáros megyében), illetve attól nyugatra eső területeken jellemző egyre ritkuló megterheltséggel.

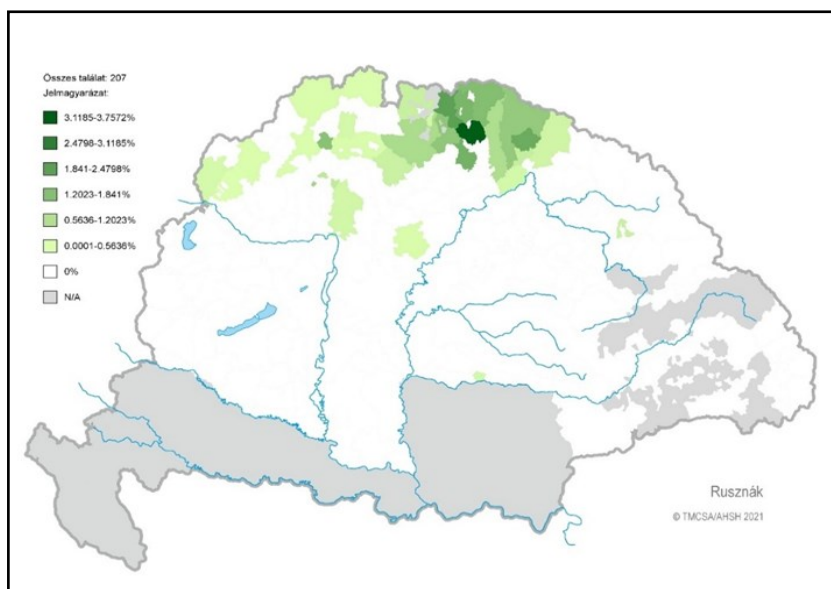
A TESz. szerint az „ukrán” *руснák* [*rusznák*] ’Galíciában, Kárpátalján és Bukovinában élő ukrán’ [értsd: ruszin] jelentésű. Felmerül a kérdés, hogy ha ruszinok önelnevezése volt a *rusznák*, akkor miért nincs egyetlen adata sem Bereg, Ugocsa és Máramaros megyében. Elképzelhető magyarázat az lehet, hogy csak az Ung megyétől nyugatra eső részek (valamint a Kárpátokon túli szomszédos területek) ruszinjai nevezték így magukat, amit aztán a szlovákok is átvettek eleinte pejoratív konnotációval. A kétféle családnévalak névföldrajzi sajátosságai kapcsán megállapítható, hogy a *Rusznák* Sáros megyében a leggyakoribb (75 adattal), emellett Zemplénben 41, Ungban 14, Hontban 10, Szepesben 9, Turóc és Abaúj megyében 5–5 esetben mutatható ki.⁹ A gúnyos jelentéstartalmú, palatális *Rusznyák* névalak mindössze 27-szer fordul elő az 1720-as ösz-

⁸Érdekes, hogy a fentiek (főként a máramarosi adatok) ellenére MIZSER kitart a *Rusz* ruszin névadási háttére mellett. A román nevek között nem szerepelteti (2010c), a ruszin eredetűek között sorolja fel (2012: 23).

⁹További előfordulások: 4–4 adat: Nyitra, Pozsony és Trencsén, 2–2: Nógrád és Zólyom, 1–1: Gömör, Szatmár, Árva, Liptó, Heves és Külső-Szolnok. Összes adat: 180 (TMCsA. 1720–22).

széirásban a következő megyékben: Gömör (13), Szepes (9), Zemplén (2), Hont (2) és Arad (1). Mivel az adatok főként szlovákok által lakott helyeken jelentkeznek (kivéve az Aradon szolgáló katona példáját), megerősítik a névalak szlovák eredetéről fent mondottakat, ugyanakkor a *Rusznák* esetében sem lehet kizárni a szlovák névadási hátteret sem, mivel távolabbi szlovák többségű területen is jelen van több adattal, ami a névvándoroltatással már nehezen magyarázható.

A 18. század elején a *Ruszn(y)ák* láthatóan a szlovák és a ruszin névanyag részét képezte, magyar nyelvterületen csak elvétve fordul elő. Mindez a szláv közszoói használatot egyértelműen megerősíti. Kronológiai adalékként említem 1670-ből Sáros megyében feljegyzett *Stanislaus Rusznak* névadatot (HU MNL OL E 156. Fasc. 143. No. 001/a. 21), amely néhány évtizeddel korábbra helyezi a népnév bizonyítható meglétének idejét.

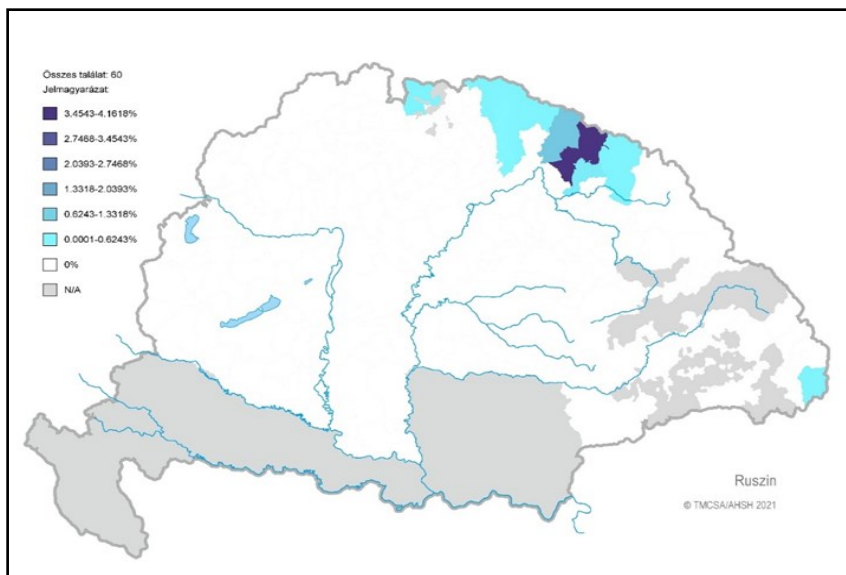

3. ábra: A *Rusznák*–*Rusznák* családnév területi kiterjedése (TMCsA., 1720–1722)

A Kárpát-medence 18. század eleji családnevei között megtaláljuk a *ruszin* önelnevezésből keletkezetteket is. A névföldrajzi sajátosságok alapján kijelenthetjük (vö. 4. ábra), hogy Bereg és Ung megyében a *ruszin* népnév a 18. század elején már biztosan használatban volt, belőle családnevek keletkeztek (Bereg: 38, Ung: 15 adat – TMCsA. 1720–22). A családnév máshol csak szórványosan fordul elő.¹⁰

¹⁰Zemplénben 3, Máramaros, Szepes, Sáros megye és Háromszék területén egy-egy előfordulás maradt fenn.

A *ruszin* etnonimát eleinte szintén tágabb értelemben használták Galícia, Kárpátalja és Bukovina lakosaira vonatkoztatva (vö. TESz. *ruszin*). A migráció irányára és a lexéma Kárpáton túli használatára utal egy 1718–19-ben keletkezett forrás, mely egy Ung megyei településre (*Lyuta*) Lengyelországból (ex Polonia) beköltöző Gregorius Ruszinról tesz említést (HU MNL OL E 156. Fasc. 105. No. 3). A CsnSz. *Ruszin* címszavának első adata a 17. század közepéről, egy 1648-as urbáriumból származik (*Ruszin Jurko, Ruszin Janos*), de sajnos az említés helyét a CsnSz. nem közli. A Sáros megyei Hanusfalvára lokalizálható az 1670-ből fennmaradt további ismert családnévi előfordulás (*Paulus Ruszin* – HU MNL OL E 156. Fasc. 143. No. 1/a. 18). A legkorábbi (16. századi) Kárpát-medencei családnévi adatokat MIZSER közli Bereg megyéből („1570-ben a Bereg megyei Lohón összeírtak egy *Ruzin* nevű embert”), illetve a Máramaros megyei Kalocsáról (1585: *Ruzyn* – MIZSER 2010a: 250). Ezek a 16–17. századi személynévi adatok támpontot adhatnak ahhoz, hogy a *ruszin* önelnevezés kialakulásának idejét hozzávetőlegesen meghatározzuk.

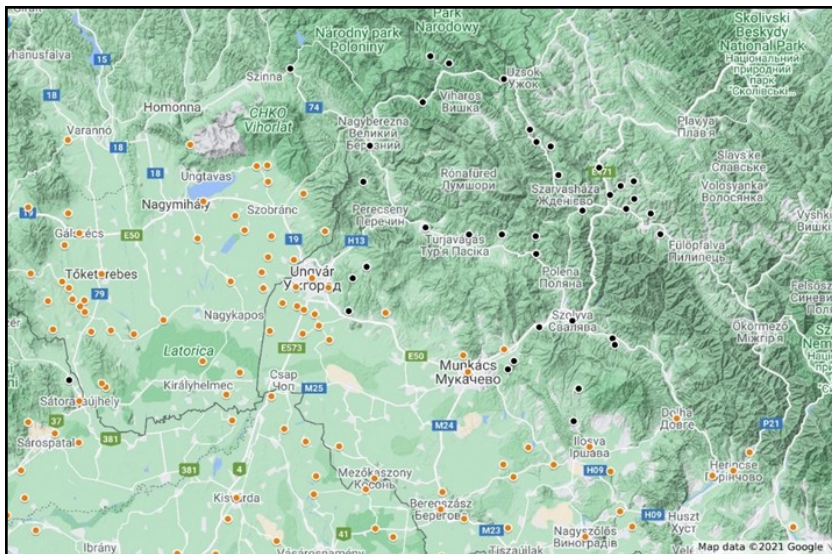

4. ábra: A *Ruszin* családnév területi kiterjedése (TMCSA., 1720–1722)

KÁZMÉR MIKLÓS a *Ruszin* családnévet annak ellenére felveszi a magyar családnevek közé (CsnSz.), hogy a TESz. csak a 19. század első feléből hoz adatokat a szó magyar nyelvi használatára.¹¹ Itt kell megem-

¹¹1839: „A' magyarországi ruthenok: *rusznyák*-, *russiniusok*- 's *oroszok*-nak nevezetnek" [...]; 1848: *ruszin*-nak gr. (Kossuth: Hírlapja 275: NSz.) (TESz.).

litenünk, hogy az ÁSzt. egy vélhetően [Ruszin] olvasatú személynév adatait közli a 13. századból (1264: *Ruschin*, 1274: *Ruzen*), ami a név-alak korai meglétét akár igazolhatná is, de a nyelvi hátteret nem árulja el. A CsnSz.-ban közölt előfordulások és a magyar nyelvi közszoji adatolás közötti több évszázados távolságban rejlő ellentmondást RÁCZ ANITA következőképpen magyarázza. „Eredetüket visszavezethetjük esetleg a fentebb is említett személynévre [ti. a *Ruschin/Ruzen*-re – NFJ.], de a népnév közszoji használata előfeltétele a személynévvé válásnak, így akár arra is gondolhatunk, hogy korábbi közszoji alkalmazásukat az írásosság a véletlen folytán nem őrizte meg” (RÁCZ 2010: 407). MIZSER LAJOS szerint azonban a *Ruszin* családnevek nem magyar névadás eredményei, így a magyar eredetű családnevek közé sorolásuk nem indokolt (MIZSER 2012: 23). Kérdés, hogy az írásosság magyarázata elégséges-e egy évszázadokon keresztül meglévőnek feltételezett népnév adathiányára. A *Ruszin* családnév és ezzel együtt a közszo magyar nyelviségét még inkább kétségessé teszik a családnévvel együtt szereplő keresztnevek is, melyek között az *Jurko*, *Marko*, *Ilko* szláv névviselőkre utal (l. CsnSz.).

5. ábra: A *Ruszin* és az *Orosz* családnév földrajzi kiterjedése Északkelet-Magyarországon (TMCSA., 1720–1722) (narancssárga = *Orosz*, fekete = *Ruszin*)

A kérdés eldöntéséhez a névföldrajz adhat megnyugtató választ. A *Ruszin* családnév 18. század eleji előfordulásai ugyanis csupán egy-két esetben lépik át a korabeli ruszin-magyar nyelvhatárt, többségében a

hegyvidéki ruszin falvakban adatolhatók (5. ábra), tehát kizárható a *ruszin* magyar közsői használata és ez alapján a tulajdonnévadás ebben az időben. Ha az etnonima magyar megfelelőjét, az *Orosz*-t is a települési felbontású térképre vetítjük, akkor kirajzolódik a két családnév izoglosszája, amely a korabeli nyelvhatár sávját is elének vetíti. Mindez megerősíti azt a kijelentést, hogy a *Ruszin* családnévek nem magyar névadás eredményei, a *ruszin* népnév pedig csak később kerül be a magyar nyelv szókészletébe, de ebből már nem keletkezhet természetes módon magyar családnév a családnévek hivatalossá tételét követően.

Felhasznált irodalom:

- ÁSznt. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár 1000–1301*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- BÉLAY VILMOS 1943. *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig*. Település- és népiségtörténeti értekezések 7. Bp.
- S. BENEDEK ANDRÁS 2003. *A gens fidelissima: a ruszinok*. Belváros-Lipótváros Ruszin Kisebbségi Önkormányzat. Bp.
- BONKÁLÓ SÁNDOR 1940. *A rutének (ruszinok)*. Magyarságismeret 1. Franklin-Társulat, Bp.
- CSAPLOVICS JÁNOS 1822. *Ethnográfiai Értekezések Magyar Országról. IV. A' M. Országi Nemzetek lakhelyeiről. Tudományos Gyűjtemény* 4: 3-50.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnévek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családnéveink*. Tinta Kiadó, Bp.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnévek szótára XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp.
- DOR. = CONSTANTINESCU, N. A. 1963. *Dicționar onomastic romînesc*. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București.
- ENGEL PÁL 1998. *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25. Bp.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Főszerk. BÁRCZI GÉZA–ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Bp. 1959–1962.
- FÉNYES ELEK 1851. *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leiratik*. Magánkiadás, Pest.
- HODINKA ANTAL 1909. *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*. Magyar Tudományos Akadémia, Bp.
- HODINKA ANTAL 1923. *A kárpátaljai rutének lakóhelye, gazdaságuk és múltjuk*. Apostol-nyomda, Bp.

- JANITSEK JENŐ 1999. Két volt Szolnok-Doboka megyebeli ukrán település helyneveinek vizsgálata. *Magyar Nyelv* 95: 473-5.
- MIZSER LAJOS 2002. Családnevek Kárpátaljáról. *Magyar Nyelvjárások* 40: 182-92.
- MIZSER LAJOS 2006. Két népnév és ami körülöttük van (volt) nyelvjárásainkban. In: BENŐ ATTILA–SZILÁGYI N. SÁNDOR szerk.: *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár. 234-8.
- MIZSER LAJOS 2010a. A ruszinok elnevezései a XVI–XVII. században. *Magyar Nyelv* 106: 249-51.
- MIZSER LAJOS 2010b. Hajdú Mihály: Családneveink enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. A Magyar Nyelv Kézikönyvei XVII. Tinta Kiadó, Budapest, 2010. 551 lap. (Ismertetés.) *Névtani Értesítő* 32: 200-3.
- MIZSER LAJOS 2010c. Román családnevek Bereg megyében. *Névtani Értesítő* 32: 31-4.
- MIZSER LAJOS 2012. Beregi ruszin eredetű családnevek. *Névtani Értesítő* 34: 17-29.
- MIZSER LAJOS 2013. Szlovák eredetű családnevek Bereg megyében. *Névtani Értesítő* 35: 179-94.
- OkI Sz. = *Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye*. Gyűjt. SZAMOTA ISTVÁN. Szerk. ZOLNAI GYULA. Hornyánszky, Budapest, 1902–1906.
- RÁCZ ANITA 2010. Szláv népszeink jelentéstörténetéhez. *Magyar Nyelv* 106: 396-410.
- RÁCZ ANITA 2011. *Adatok a népnévvel alakult régi településneveink történetéhez*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- SZABÓ ISTVÁN 1937. *Ugocsa megye*. Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből. I/1.köt. HÓMAN BÁLINT és DOMANOVSKY SÁNDOR közreműködésével szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Bp. 1967–1976.
- TMCsA. = *Történeti magyar családnévatalasz*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2011–. Kutatásvezető: N. FODOR JÁNOS.
- UDVARI ISTVÁN 1992. *A ruszinok népszeiről, mai helyzetükről*. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza.

- UDVARI ISTVÁN 1998. Ruszinok és ukránok. In: *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon*. Auktor Könyvkiadó, Bp.
- ZOLTÁN ANDRÁS 2005. A kárpáti ruszinok etnolingvisztikai aspektusból. (Ismeretetés.) In: *Kisebbségkutatás* 14: 132-3.

NEVEDBEN A TÖRTÉNELMED

KERESZTNÉVADÁSI SZOKÁSOK EGY ÜLDÖZÖTT EGYHÁZ MULTINACIONÁLIS KÖZÖSSÉGÉBEN AZ ELMÚLT SZÁZ ÉVBEN UNGVÁRON

A 90-es évek végén friss házasként párommal a Debreceni Egyetem Phd-s hallgatóiként kiküldetésbe mentünk Mező tanár úrhoz. Emlékszem, az első dolog, amire felfigyeltem, a varjak sokasága volt a környék fáin, ahogy „hangoltak” a reggeli órákban.

Ez a látogatásunk egybeesett az 1998 novemberi tiszai árvízzel, s a kollégiumba érve értesültünk arról, hogy bizony nincs hely, mert kárpátaljai gyerekeket szállásoltak el a főiskola kollégiumaiban. Mező tanár úr óráján úgy ültünk, hogy időről időre leszaladtunk érdeklődni a kollégium portájára, találtak-e nekünk valamilyen szálláslehetőséget. Értesülve a problémánkról, a Tanár úr egy kis időre elment, majd, amikor visszajött, közölte, hogy megoldódott a kérdés. Így tölthettünk el néhány napot a rangos vendégeknek fenntartott 1. számú kollégiumi szobában.

Ebben az időben volt szerencsénk megismerkedni Udvari Istvánnal és Mizser Lajossal is, akiktől főleg a kárpátaljai vonatkozású kutatásairól hallottunk. Mizser tanár úr szobájában magasan tornyosultak a könyvek, s előadása közben illusztrálásképpen néha kikapott egyet-egyét a sok közül.

Valamelyikük egy alkalommal szóba hozta, hogy az üres kalász tartja fent a fejét. Saját példájukkal igazolták, hogy teli kalászok voltak.

A soknemzetiségű Kárpátalján az elmúlt évszázadban gyakran váltották egymást a politikai hatalmak, a történelem sodrásában a következő államokhoz tartozott:

895–1920 – a Magyar Királyság része

1920–1938/1939 – Csehszlovákia része

1938/1939–1944 – a Magyar Királyság része

1944–1945 – Csehszlovákia része és szovjet megszállás

1945–1991 – Szovjetunió része (USZSZK)

1991-től – Ukrajna része

Ez a „változékonyság” az élet minden területén nyomot hagyott. Az állampolgárság megváltozásával a személy nevét is az újabb államnyelvre írták át, a legidősebbek esetében ez ötször történt meg az

életük folyamán.

A kárpátaljai lakosság zöme hagyománytisztelő és vallásos. Természetesen ma már itt is dominál a névdivat, a média hatása, de a családi hagyományok, a származás – és főleg a görögkatolikusok esetében a válás – mind a mai napig erősen befolyásolja a névválasztást is.

A görögkatolikusok talán legjobban kapaszkodnak a hagyományaikba, hiszen vallásukat a szovjetrendszer üldözte, papjaikat lágerekbe küldte, közösségeiket felszámolta, templomaikban magtárakat működtetett. Csak titokban gyakorolhatták hitüket.

A kérdéskörön belül figyelmet érdemel a vegyes házasságok által kialakított színes, mindkét szülő nyelvéből, kultúrájából táplálkozó kavalád, amiben felnő az olyan gyermek, aki minden nemzet és nyelv iránt képes toleráns lenni, hiszen otthon, az ünnepi asztal körül is legalább két nyelven folyik a diskurzus. A nagymamák megtanították a saját anyanyelvük imáira, az anyja minden jelenlévő konyha ételét készíti, még variál is rajtuk, akár a szavakon, amiket minden ott élő ismer, belefűz a mondandójába akár egy mondaton belül is.

Érdeemes a vizsgált korszakot kisebb szakaszokra osztani a két nagy periódust élesen elkülönítve egymástól, meghagyva az 1944-45-ös korszakhatárt. Az addig jellemzően magyarul, de mindenképpen latin betűkkel lejegyzett neveket a szovjethatalom idejétől kezdve át kell írni cirill ábécével, le kell fordítani a szláv megfelelőkre. Ez a megoldás rengeteg változatot (köztük elírást, hibás névformát) szül.

A gyűjtőmunka forrásául szolgáló anyakönyveket az ungvári görögkatolikus székesegyház parókiáján őrzik. Méretük 52x25 cm. A legtöbb kék borítójú és oldalszámokat nem tartalmaz. Az anyakönyvet magyar, majd később cseh, majd újra magyar, majd megint cseh, utána sokáig orosz, az elmúlt időszakban pedig ukrán nyelven, folyóírással vezették. A kötetstáblán a következő olvasható: *Kereszteltek anyakönyve*. A későbbiekben ugyanez oroszul vagy ukránul. A kutatás az 1900-as évtől napjainkig tartó időszakot öleli fel.

Vannak olyan neveink, amelyek a teljes magyar nyelvterületen kedveltek voltak minden időben. Nem volt ez másként az akkori Ungvár főleg magyar, rutén, izraelita, cseh, orosz és vegyes családjában sem.

A). férfinevek

Keresztnevek	1900-1910	1911-1921	1922-1933	1934-1944	Összesen
Attila	6	5	5	8	24
Ádám	14	10	16	24	64
Ákos	8	19	14	28	69

Ágoston	16	13	17	5	51
Áron	6	17	11	14	48
Árpád	19	22	18	26	85
Barabás	11	8	9	3	31
Béla	7	15	4	19	45
Bálint	3	8	1	5	17
Benedek	7	5	12	7	31
Csongor	7	16	18	5	46
Dávid	9	17	5	28	59
Demeter	18	14	26	24	82
Dezső	5	4	19	8	36
József	24	29	18	34	105
László	24	19	15	31	59
Miklós	4	12	17	25	58
Sándor	21	19	14	26	80

B). női nevek

Míg a fiúnevek esetében több a hagyományos név (bibliai, történelmi), a lányoknak szívesen adtak már akkor is különös hangzású, ritka névformákat. Az ő esetükben a tradicionális nevek száma kevesebb, de ezek igencsak megterheltek.

Keresztnevek	1900-1910	1911-1921	1922 -1933	1934-1944	Összesen
Anna	16	25	13	38	92
Edit	2	7	8	13	30
Éva	35	28	27	49	139
Júlia	5	2	7	18	32
Klára	10	17	8	19	54
Mária	26	31	19	42	118
Viktória	8	17	34	30	89

A névforma feljegyzése is jellemző koronként. Számos olyan keresztnevünk van, amelynek több névvariánsa használatos akár egyazon korszakon belül is (és még a cirill átírások kora csak ezután következik a Szovjetunió megalakulásával):

A). férfinevek

Keresztnevek	1900-1910	1911-1921	1922-1933	1934-1944	Összesen
Ferenc	26	37	41	39	143
Fránc	15	9	28	17	69
Mátyás	12	9	17	26	64
Mátiasz	2	16	20	12	50
Peter	-	6	4	1	11
Péter	13	17	19	32	81
Sándor	21	19	14	26	80
Alex	-	-	1	3	4
Alexander	4	1	2	7	14

B). női nevek

Keresztnevek	1900-1910	1911-1921	1922-1933	1934-1944	Összesen
Katalin	41	28	37	43	149
Katka	2	4	7	-	13
Katinyka	1	2	1	-	4
Zsuzsa	1	1	5	7	14
Zsuzsanna	2	6	7	10	25
Zuzanna	1	-	-	-	1

A nem magyar csengésű nevek száma a korszakban még nem számottevő. Ez alól csak a szláv egyházi eredetű nevek a kivételek, hiszen a városi szláv ajkú görögkatolikus lakosság is tisztelte a névadás hagyományait. De itt kaptak helyet a cseh betelepültek (főleg tisztviselők) gyermekeinek nevei is. Az ő esetükben a megfelelő korszakban a nevek száma erős növekedést mutat.

A). férfinevek

Keresztnevek	1900-1910	1911-1921	1922-1933	1934-1944	Összesen
Artemij	-	-	1	1	2
Augusztin	2	-	-	1	3
Alexej	-	2	1	1	4
Blazsej	5	18	15	1	39
Bohdán	1	1	1	2	5
Borisz	-	1	1	6	8
Cecil	10	7	6	17	40
Fedor	3	1	-	2	6
Filip	1	-	-	9	10
Florián	18	21	29	6	74
Frantisek	7	16	39	5	67
Felix	-	-	1	1	2
Gárik	-	1	-	1	2
Gregor	1	1	3	1	6
Georgij	-	-	1	-	1
Henrik	4	1	2	1	8
Hektor	1	6	2	-	9
Igor	-	-	1	-	1
Iván	-	1	-	-	1
Izidor	1	1	-	-	2

Ilja	-	-	1	-	1
Ján	-	-	-	1	1
Jurij	-	1	-	-	1
Jároszláv	-	-	-	2	2
Konstan- tin	-	2	1	1	4
Kirill	-	1	-	-	1
Leo	1	5	2	1	9
Leonid	-	-	-	1	1
Leontij	-	1	-	2	3
Lubomir	-	-	-	1	1
Milán	-	6	3	7	16
Milos	1	2	5	-	8
Mártin	-	6	5	7	18
Miroszláv	-	-	1	1	2
Marcel	-	2	1	1	4
Makar	-	1	-	-	1
Natan	-	-	-	1	1
Nikita	-	1	-	1	2
Nikolász	-	-	1	1	2
Nikoláj	1	-	1	2	4
Noel	2	2	1	6	11
Timur	-	1	-	-	1
Válerij	-	-	-	2	2
Vádim	-	-	-	3	3
Vászilij	-	1	-	2	3
Vilhelm	3	1	-	8	12
Zlátán	1	-	2	-	3

B). női nevek

Kereszt- nevek	1900-1910	1911-1921	1922-1933	1934-1944	Összesen
Alina	-	1	-	2	3
Albina	-	-	-	1	1
Aurora	-	2	1	-	3
Arina	-	-	1	-	1
Anatólia	2	1	-	-	3
Antonia	-	3	2	7	12
Amina	1	-	-	-	1
Blanka	2	1	-	2	5
Bogdáná	-	-	1	-	1
Bozsena	-	-	-	1	1
Dária	-	1	-	1	2
Debora	1	-	2	-	3
Dzsesszi- ka	-	-	1	1	2
Elena	-	-	2	-	2
Elza	1	-	-	-	1
Fatime	1	1	-	-	2
Friderika	-	1	-	-	1
Flora	1	-	-	-	1
Frida	-	1	-	-	1
Gertrud	4	9	11	3	27
Georgina	-	1	2	1	4
Jana	-	-	1	1	2
Janka	-	-	1	-	1
Jarmila	1	-	-	-	1

Jároszlává	-	-	-	1	-
Jászná	-	-	1	-	1
Ljubov	-	1	1	-	2
Okszána	-	-	-	3	3
Valentina	-	-	1	-	1
Vlászta	-	-	-	1	1
Zláta	-	-	-	1	1
Zoja	-	1	-	-	1

A kettős vagy többes keresztnévadás

A kettős, hármás – vagy esetleg több elemből álló – keresztnévek adományozása a magyar névadásban a 18. század végén kezdődött el, de csak a 19. század közepe táján vált a több keresztnév adományozása egyre gyakoribbá. „Az országos összesítés adataiból az derül ki, hogy a XVIII. század végén élt a két, sőt három név adásának szokása, de igen kis mértékben. Még a XIX. század elején is alig tapasztalható gyarapodás” (HAJDÚ 2003: 583).

Az ungvári vegyes házasságú görögkatolikus családok körében a többes keresztnévadás minden általam vizsgált korszakban jelen volt. Ennek egyik oka, hogy Ungváron a szülők tisztelték és betartották a hagyományokat – a gyermeknek egyházi, illetve szentek neveit (is) adták (*Dávid-Dénes, Demeter-István, Jana-Anna, Mária-Erika, Éva-Mária-Júlia-Helga*). Gyakran előfordult a magyar és szláv keresztnévek kettőse is (*Vítálij-József, Bálint-Kirill*). A cseh érában pedig megjelennek a cseh hangzású (vagy csehre fordított) nevek, esetenként páros névként mással kombinálva (*Milos-Adalbert, Artem-Jan*).

Az ungvári görögkatolikus székesegyház anyakönyvének adatai alapján 1900-1944 között 4089 gyermeket kereszteltek meg. Ebből 1562 a lányok, 2527 pedig a fiúk száma. Az egy keresztnévvel rendelkező lányok száma 1325, az egy keresztnévvel rendelkező fiúk pedig 2326-an voltak. A lányoknál 237, a fiúknál pedig 201 többes keresztnévet viselő gyermek van, ebből kettős keresztnévet 189 lány és 41 fiú kapott, hármás keresztnévet 45 lány és 35 fiúgyermek visel, négyes keresztnévet pedig 3 lány kapott.

A háború utáni változások

1944-ben bejöttek az oroszok. Megtörténik a harmadik államfordu-

lat, Kárpátalja a fiatal Szovjetunió része lesz, s ezzel nagy változások jönnek. Betiltják a görögkatolikus vallást, az ellenálló papokat bebörtönzik. A hívek egy része a római egyházhoz csatlakozik, másik részük pravoszláv vallásúvá válik. Titokban azonban szertartásokat végeznek, éjjel temetnek és keresztelnek. E sorok íróját is titokban keresztelték meg otthon, a kisházban.

A keresztnevekkel kapcsolatban általánosnak mondható az a szabály, hogy azokat nem fordítjuk, hanem megkeressük a nyelvi-kulturális viszonylatban megfeleltethető párokat. A szovjetrendszerben a magyar *Ilonát* gyakran *Елена*-ként, az *Erzsébeteket* *Елизавета*-ként; a *Jánosokat* *Иван*-ként, a *Lászlókat* pedig *Васил(иї)*-ként írták be. Így egy-egy magyar név átírásakor néhány változattal találkozhatunk. Ezek tükrözik a mindenkori rendszerváltásokat. Az *Erzsébetet* a csehek alatt *Алжбета*-nak, írták, oroszok alatt *Елизавета*-nak. A *Ferenc* nevet csehek alatt *Франтішек*-nek, oroszok alatt *Федор*-nak, ukránul pedig *Федір*-nek írják.

A magyar női keresztnevek orosz/ukrán átírása

Sorszám	Keresztnév	Átírás
1.	<i>Erzsébet</i>	<i>Елизавета, Єлизавета, Єлизавета, Алжбета, Ержебет</i>
2.	<i>Oksána</i>	<i>Оксана, Аксана</i>
3.	<i>Irén</i>	<i>Ірина, Ірен, Ирина, Ирина, Ирена</i>
4.	<i>Katalin</i>	<i>Каталін, Катеріна, Катерина, Кетрін, Катерина</i>
5.	<i>Ilona</i>	<i>Олена, Илона, Елена</i>

A magyar férfi keresztnevek orosz/ukrán átírása

Sorszám	Keresztnév	Átírás
1.	<i>Ferenc</i>	<i>Франтішек, Федір, Федор, Ференц, Франц</i>
2.	<i>Sándor</i>	<i>Олександр, Александр, Александер, Шандор</i>
3.	<i>András</i>	<i>Андрій, Андрей, Андраш, Ондраш</i>
4.	<i>István</i>	<i>Степан, Иштван, Иштван</i>
5.	<i>László</i>	<i>Ласло, Василь, Василий</i>

Aki szerette volna, hogy gyermeke nevét ne fordítsák/ferdítsék, az igyekezett olyan keresztnévet választani, amelynek nincs megfelelője az orosz/ukrán nyelvben (*Attila, Árpád, Ákos*).

Bár napjainkban nálunk is hódítanak az olyan nevek, mint a *Vanessza, Dzsesszika, Xénia*, elmondhatjuk, hogy a nagymúltú, tradicionális neveket még mindig sokan viselik. A szülők ma is szívesen adományozzák valamelyik felmenő keresztnévét az újszülöttnek, a vallásosak pedig a szentek neveit részesítik előnyben.

Manapság is előfordul, hogy a megkeresztelt gyerekek szülei, nagyszülei később a paphoz fordulnak azzal a kéréssel, hogy meg szeretnék változtatni a gyerek nevét, mert az nagyon beteges, sokat sír, vagy egyszerűen ez a név nem hoz szerencsét neki. Ilyenkor az atya a védőszent nevét szokta hozzáírni a névhez.

Összességében elmondhatjuk, hogy a névvariánsok magas száma nem igazán zavarja az ungvári közösséget. Hiszen mindenki úgy szólíthatja a gyermekét, ahogy szeretné, függetlenül attól, hogy az okmányai-ban milyen nyelvű névátírásban szerepel a keresztnév.

Felhasznált irodalom:

- ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA szerk. 2004. *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó, Bp.
- B. GERGELY PIROSKA 1997. Az újabb kori magyar személynév-szintézisek megalapozása. In.: B. GERGELY PIROSKA–HAJDÚMIHÁLY szerk. Az V. Magyar névtudományi Konferencia előadásai 1–2. *MNyTK*. 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 10-23.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Osiris Kiadó, Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY–MEZŐ ANDRÁS szerk. 1979. *Névtani Értesítő* 1: 3.
- JURKÓ EDINA 2010. *Női neveink az Árpád-korban. Az Árpád-kori személynévtár alapján*. Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar. Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Debrecen.
- KÁLMÁN BÉLA 1967. *A nevek világa*. Gondolat Kiadó, Bp.
- KOVÁCS ANDRÁS 2008. Magyar személynévkutatás Kárpátalján. *Névtani Értesítő* 30: 203-10.
- LADÓ JÁNOS 1978. *Magyar utónévkönyv*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- MOLNÁR JÓZSEF–MOLNÁR D. ISTVÁN 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Poliprint Kiadó, Beregszász.
- PAIS DEZSŐ 1975. *A magyar ősvallás nyelvi emlékei*. Akadémiai Kiadó, Bp.

- RESZEGI KATALIN 2009. A tulajdonnevek mentális reprezentációjáról. *Névtani Értesítő* 31: 7-16.
- SZILÁGYI ANIKÓ 2006. Egy kétnyelvű település 20. századi katolikus keresztnévadási szokásai. *Névtani Értesítő* 28: 59-66.

**CSÍKSZENTMÁRTON XVII. SZÁZADI CSALÁDNEVEINEK
FUNKCIONÁLIS-SZEMANTIKAI, LEXIKÁLIS-MORFOLÓGIAI ELEMZÉSE
ÉS ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA**

BEVEZETÉS

A családnevek legfontosabb tulajdonsága, hogy apáról gyermekekre öröklődnek, tehát a leszármazást jelölik. Az öröklődő családnevek használata a IX–X. században az észak-itáliai városállamokban kezdődött, és onnan terjedt el nyugat felé: először a volt Frank Birodalom területére, majd kelet felé, a keresztény világ egészére. Magyarországra a XIV. században jutott el, és a XV. század végére általánosnak mondható a családnevek használata (HAJDÚ 2010). A kételemű névrendszer a XIII–XIV. század folyamán alakul ki, és a XV–XVI. században válik teljesen általánossá a társadalom minden rétegénél (SZOPOS 2004: 4). A kételemű névrendszer családnévvé alakulásának fontos feltétele az örökölhetőség volt, vagyis amikor a megkülönböztető névelem átszállt az utódokra is, elveszítve a konkrét kapcsolatot a név jelentése és a névviselő valamely tulajdonsága között. A családnevek ugyanakkor nem mutatnak állandóságot, bizonyos események (pl. a fiú más foglalkozása, ragadványnév megjelenése, birtokváltás stb.) bekövetkezésekor megváltozhatott. A nevek hivatalossá és megváltoztathatatlaná tételéről először II. József bocsátott ki rendeletet 1787-ben, amely rendelet egyben a családnévviselést is kötelezővé tette (MEGYERI-PÁLFFI 2011).

Jelen tanulmány a csíkszentmártoni XVII. századi családneveket mutatja be, ismertetve azok funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai csoportosítását, valamint a történeti névanyagban előforduló írásmódokat, a nevek jelentését, magyarázatát. A szócikkek szerkezete lehetővé teszi a családnév időrendi előfordulásának nyomon követését, így a családfakutatók számára a szócikkekben szereplő adatok útmutatóul szolgálhatnak.

A XVII. századi családnevek forrásául négy különböző (katonai) összeírás szolgált: 1602, 1614, 1619, 1681. A székelyek összeírását Mátyás király 1473. december 9-én írt levelétől, utasításától számítjuk, amelyet a király a Fekete Sereg parancsnokának, Magyar Balázsnak küldött (DEMÉNY 1998: 12). Az összeírások fontos célja volt a székely rendek közötti viszony rendezése is, mivel rögzítették a státuszokat, a családfők társadalmi helyzetét, szélesebb értelemben tehát, ezek a dokumentumok a székely társadalomfejlődés és a központi hatalom székely politikájának termékei.

I. A csíkszentmártoni családnevek osztályozása a funkcionális-szemantikai modell alapján

A funkcionális-szemantikai rendszerezés „leginkább a hagyományos tipológiák motivációs alapú rendszerezésével mutat hasonlóságot” (N. FODOR 2010: 72). A tipológiai kategóriák deduktív módszerrel jöttek létre, az elemzésnek olyan tág keretet biztosít, amelyben „minden” név elhelyezhető (N. FODOR 2005: 294). A családnevek funkcionális-szemantikai elemzési modellje N. FODOR szerint:

1. Az elnevezett egyéni attribútuma (individuális funkció):

1.1. tulajdonság

1.1.1. külső (testi) tulajdonság: *Bajusz, Balog, Bodor, Fodor, Füstös, Kajcsa, Markos, Nagy, Részeg, Sánta, Sas, Szőke, Veres.*

1.1.2. belső (lelki) tulajdonság: *Bors, Forró, Kedves, Kótya, Potyó, Tizes.*

2. Az elnevezett kapcsolata egy másik emberrel vagy emberek csoportjával (perszonális funkció):

2.1. rokoni kapcsolat

2.1.1. közvetlen leszármazás: *Albert, András, Antal, Balázs, Barabás, Bartalis, Bec, Bekő, Bence, Benedek, Bertalan, Bocó, Bodó, Bot, Bozó, Csaba, Csépfő, Daró, Dénes, Dimény, Demeter, Farkas, Ferenc, Forgács, Gál, Gáspár, Gergely, Gothárd, György, Imre, János, Kelemen, Keresztes, Kósa, Lacz, László, Lőrinc, Lukács, Márton, Máté, Mátyás, Miklós, Pál, Péter, Simó, Simon, Tamás, Urkon, Vitos, Zsigmond.*

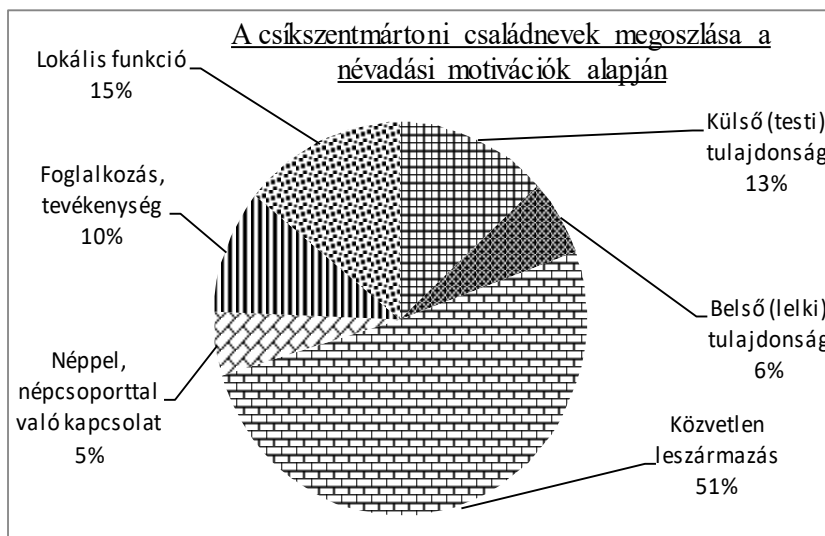
2.1.2. rokonság és nemzedékek közötti viszony: –

2.2. néppel, népcsoporttal való kapcsolat: *Lengyel, Magyar, Szász, Székely, Tót.*

3. Az elnevezett társadalmi szerepe, helyzete, állapota (szociális funkció):

3.1. foglalkozás, tevékenység: *Cérna, Bocskor, Darvas, Hozó, Kocsis, Kovács, Molnár, Szabó, Szőcs, Varga.*

4. A személy viszonya valamely helyhez (lokális funkció): *Béldi, Berreck, Csiba, Csíki, Debreci, Fenesi, Fisági, Hunyadi, Karacsi, Kerepesi, Kovácsi, Nyári, Porondi, Zalai.*

A grafikon adatainak elemzése után látható, hogy a csíkszentmártoni családnevek esetében a névadási motivációk közül a közvetlen leszármazásra utaló családnevek (apanevek) a leggyakoribbak, ezt követik a származási helyre utaló családnevek (lokális funkció), majd a külső testi tulajdonságra utaló családnevek következnek. Több tisztségre vagy akár népcsoporttal való kapcsolatra utaló családnév is található a XVII. századi szentmártoni nevek körében, de egyáltalán nincs a rokonsági viszonyra vagy méltóságra, tisztségre utaló családnév.

II. A csíkszentmártoni családnevek osztályozása a lexikális-morfológiai modell alapján

Míg a funkcionális-szemantikai elemzés a névadás szemléleti alapjára világít rá, a szóalkotási modelleket a lexikális-morfológiai elemzés segítségével alkothatjuk meg. N. FODOR JÁNOS modelljét véve alapul a lexikális-morfológiai elemzés során a családnevek 5 nagy csoportba sorolhatók:

1. tulajdonnévi alapú családnevek
2. köznévi alapú családnevek
3. melléknévi alapú családnevek
4. egyéb szófaj alapú családnevek
5. összetett névrészből álló családnevek

N. FODOR a családnévformáns nélküli keresztnévek lexikális bázisába a teljes nevet és a becézett névalakot is belesorolja, míg a patronimikumképzőről elmondja, hogy mindhárom variánsra igaz, hogy „az -a/-e kicsinyítő képzővel és az -i melléknévképzővel való alakí egybeesés miatt számos név esetében lehetetlen eldönteni, hogy mi volt a képző eredeti funkciója (pl. *Vid + -a, Kós + -a, Bed + -e, Seb + -e; Mihály + -i, Bereck + -i*)” (N. FODOR 2010: 105). A családnevek lexikális bázisának fontos elemei a köznévi alapú családnevek, ezek közül leginkább konkrét jelentésű lexémák vesznek részt a névalkotásban. A lexikális-morfológiai elemzés során a köznévi előzmény lexikális jelentését kell alapul venni, az ezekből kikövetkeztetett névadási indítékot, azaz a névfunkciót.

1. Tulajdonnévi alapú családnevek

a. személynévi eredetű családnevek

i. családnévformáns nélküli keresztnévek: *Albert, András, Antal, Balázs, Barabás, Bartalis, Bec, Benedek, Bertalan, Birtalan, Csaba, Dénes, Dimény, Demeter, Ferenc, Forgács, Gál, Gáspár, Gergely, Gotárd, György, Imre, János, Kelemen, Keresztes, Kósa, Lacz, László, Lőrinc, Lukács, Márton, Máté, Mátyás, Miklós, Pál, Péter, Simon, Tamás, Urkon, Vitos, Zsigmond*.

ii. -e/ -i/ -a patronimikumképzős családnevek: *Bence*.

iii. -ó/ -ő becézőképzős családnevek: *Bekő, Bocó, Bodó, Bozó, Csé-
pő, Daró, Simó*.

b. helynévi eredetű családnevek

i. formáns nélküli (puszta) helynevek: *Bereck, Csiba*.

ii. -i melléknévképzős nevek: *Béldi, Csíki, Debreci, Fenesi, Fisági, Hunyadi, Karacsi, Kerepesi, Kovácsi, Nyári, Porondi, Zalai*.

2. Köznévi alapú családnevek

a. nép- vagy néprésznev: *Lengyel, Magyar, Szász, Székely, Tót*.

b. foglalkozás: *Darvas, Kocsis, Kovács, Molnár, Szabó, Szócs, Varga*.

c. állatnév: *Farkas, Sas*.

d. tárgy, anyag neve: *Bocskor, Bot, Cérna*.

e. egyéb: *Bajusz*.

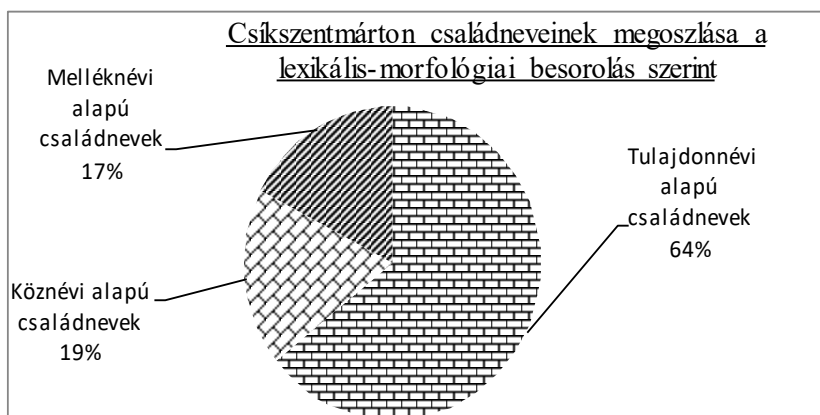
3. Melléknévi alapú családnevek

a. természet, testalkat: *Nagy*.

b. egyéb külső tulajdonság: *Balog, Fodor, Füstös, Kajcsa, Markos, Sánta, Szőke, Veres*.

c. belső jellemvonás: *Bors, Forró, Kedves, Kotyó, Részeg, Tizes*.

d. az elnevezett valamely tulajdonsága: *Hozó, Potyó*.

A lexikális-morfológiai elemzés következtetéseit tekintve megállapíthatjuk, hogy a családnevek többségét a tulajdonnévi alapúak alkotják, és kisebb számban vannak köznévi és melléknévi alapú családnevek. A csíkzentmártoni névanyagban található formáns nélküli (puszta) helynevek, tárgyneveket, és a melléknévi alapú családnevek között vannak a bőr- vagy hajszínre utaló családnevek is.

III. A csíkzentmártoni családnevek etimológiája

A családnevek vonatkozásában talán a legérdekesebb és legtöbbeket foglalkoztató kérdés az, hogy mi a jelentése az adott családnévnek. Nagyon sok családnév esetében az etimon megfejtése, kiderítése nem egyszerű már a XVII. századi családnevek esetében sem, gyakori, hogy egy családnév etimonjának több magyarázata is van. Ebben a fejezetben a családnevek etimológiáját mutatom be. A szócikkek felépítése a következő: legelől találjuk a **címszót**, amely a családnév mai formája; az utána következő évszám a családnév legelső szentmártoni előfordulását jelöli, majd következik a többi évszám, amelyek az adott évben történő előfor-

dulásra vonatkoznak. A szócikk következő fontos részeleme az **etimológiai rész**, amely a < jellel kapcsolódik a szócikkhez, itt olvashatók a családnév eredetére, jelentésére vonatkozó magyarázatok. A dőlt betűvel szedett első szó az etimon típusára utal (tulajdonnév vagy köznévi), míg a ' ... ' rész a köznévi eredetű etimon jelentését mutatja be. A személynévi és helynévi etimonok esetében – amennyiben vannak – bemutatom a családnév különböző formáit, valamint a megjelenő különböző képzőket is (patronimikonképző, becézőképző stb.). A helynévi vonatkozású családnevek esetében, KÁZMÉR MIKLÓS munkáját itt is felhasználva, a ma már nem létező történeti vármegyékre történik hivatkozás. Az etimológiai rész végén – M jelzéssel – található a névadás motivációja, indítéka. Egyértelműnek tűnik, de fontosnak tartom megjegyezni, hogy a névadás motivációja *nem a mai családnevekre vonatkozik*, hiszen azokat a mai névviselek örökölték, „készen kapták”.

A csíki anyakönyveket vizsgálva XVII. századi névadatokra egyházi anyakönyvi forrást csak nagyon ritkán találunk, és így van ez Szentmárton esetében is; a feldolgozott névanyag forrásai a különböző, korábban már említett (katonai) összeírások. A történeti folyamatosság bemutatása mellett további fontos szempont volt a különböző **írásmódok** ismertetése, hiszen mind a mai napig ugyanannak a családnévnek több változata is élhet a településen.

A szótárban előforduló fogalmak közül talán leginkább az **apanév** szorul magyarázatra: azt jelenti, hogy a név viselőjét valamely férfi felmenője után nevezik el. A szentmártoni névanyagban gyakori a képző nélküli apanév (*Antal, Boldizsár, Dávid* stb.), de előfordul *-i* birtokjellel ellátott apanév is (*Ferenczi*). A **patronimikonképző** az apanévhez (patronimikon) kapcsolódó képző, amely segítségével az új családnév kialakult (pl. *János*: *János* [apanév] + *-i* [patronimikonképző]).

ALBERT: 1602: *Albertt* Mate; 1614: *Albert* Mathe; 1619: *Albert* Mathe < *Albert* régi egyházi személynév. M: apanév.

ANDRÁS: 1683: *András* Márton < *András ~ Andorjás* régi egyházi személynév. M: apanév.

ANTAL: 1614: *Antal* Jstvan; 1619: *Antal* Andras < *Antal ~ Antall* régi egyházi személynév. M: apanév.

BAJUSZ: 1619: *Baiuz* Ferencz < *bajusz* 'tipikus arcszőrzet a férfiaknál'. M: külső tulajdonság.

BALÁZS: 1602: *Balas* Jmbre; 1609: *Blasius* Benedek; 1614: *Balas* Benedek, *Balas* Jmreh; 1619: *Balas* Benedek, *Balas* Janos < *Balázs ~ Balas ~ Balás* (< lat. *Blasius*) régi egyházi személynév. M: apanév.

BALOG: 1614: *Balogh* Jstvan; 1619: *Balogh* Jstuanne, *Balogh* Mihali; 1683: *Balogh* Mihály; 1685: *Balogh* Mihály < 1. *balog* 'balkezes',

'suta' vagy 'rossz, gonosz', M: testi v. lelki tulajdonság. 2. *bal* 'baloldal' közszavunkból alakult az Árpád-korban a Bal ~ Bol személynév, amely megkapva az -g névszóképzőt, apanévet alkotott. M: apanév. 3. *Balog* régi világi vagy nemzetségnév. M: apanév vagy nemzetségi származás.

BARABÁS: 1614: *Barabas* Georgj < *Barabás* ~ *Barrabás* ~ *Barlabás* ~ *Ballabás* ~ *Bollabás* ~ *Borobás* ~ *Borrobás* ~ *Borlobás* ~ *Bolobás* ~ *Bollobás* ~ *Borbás* ~ *Barbás* régi egyházi személynév. M: apanév.

BARTALIS: 1619: *Barthalis* Miklos; 1687: *Bartalis* Janos < *Bar-talis* ~ *Bertalis* becézőnév, a *Bertalan* < *Bartalan* régi egyházi személynév rövidülése + *-is* becézőképző. M: apanév.

BEC: 1576: *Emerici Becz*, *Pauli Becz*; 1625: *Becz* Imreh < *Bec* valószínűleg régi világi személynév. M: apanév.

BEKŐ: 1619: *Bekeo* Pal < *Bekő* becézőnév, vsz. a *Bek* ~ *Bék* régi világi személynév -ő becézőképzős származéka. M: apanév.

BÉLDI: 1619: *Beldy* Kelemen; 1641: *Béldi* Arkán < *béldi* < *Béld* helységnév (Alsó-Fehér megye) + *-i* melléknévképző. M: birtok, lakó- vagy származási hely.

BENCE: 1602: *Bencze* Mate; 1614: *Bencze* Marton; 1619: *Bencze* Mathe, *Bencze* Marton; 1683: *Bencze* Jstván; 1685: *Bencze* Jstvan < 1. *Bence* ~ *Vince* ~ *Bince* becézőnév, a *Vincenc* ~ *Bencenc* régi egyházi személynév rövidülésének *-e* becézőképzős származéka, a lat. *Vintentius* átvétele. M: apanév.

BENEDEK: 1614: *Benedek* Miklos Deak; 1619: *Benedek* Mattias < *Benedek* régi egyházi személynév. M: apanév.

BERECZK: 1614: *Bereczk* Marton; 1619: *Bereczk* Marton < *Bereck* helynév (Kovászna megye). Puszta (képző nélküli) helynév válhatott családnévvé. M: származási hely.

BERTALAN: 1602: *Bertalan* Marton; 1683: *Bertalan* Márton; 1685: *Bertalan* Miklós, *Bertalan* Jstvan < *Bertalan* ~ *Birtalan* ~ *Bartalan* régi egyházi személynév. M: apanév.

BIRTALAN: 1614: *Byrtalan* Marton; 1619: *Birtalan* Marton < 1. *Bertalan*.

BOCÓ: 1619: *Boczó* Peter < *Boczó* valószínűleg régi világi személynév. M: apanév.

BOCSKOR: 1602: *Boczkor* Balintt, *Boczkor* Pal; 1614: *Boczkor* Pal, *Boczkor* Balinth; 1619: *Bochkor* Pal, *Bochkor* Balint; 1683: *Boczkor* Mihály; 1685: *Bocskor* Bálint; 1688: *Bocskor* Benedek < *bocskor* 'egyetlen darab bőrből készült kezdetleges lábbeli' vagy 'szíjkötéses láb-

beli'. M: bocskor viselése vagy készítése.

BODÓ: 1602 *Bodo* Ferenczj; 1614: *Bodo* Ferencz; 1619: *Bodo* Bartalis < *Bodó* régi világi személynév, vsz. a *Bod* régi világi személynév -ó becézőképzős származéka. M: apanév.

BODOR: 1602: *Bodor* Ferenczj; 1614: *Bodor* Ferencz; 1619: *Bodor* Janos < *bodor* ~ *göndör*. M: külső tulajdonság.

BORS: 1641: *Bors* Ferencz; 1681: *Bors* Jstuan; 1685: *Bors* Jstván < 1. *Bors* régi világi személynév. M: apanév. 2. *bors* 'erősen csípős ízű fűszer'. Vsz. a *Borsörlő*, *Borsütő* családnevek rövidüléséből alakult. M: foglalkozás. 3. *bors* 'erősen csípős ízű fűszer'. Tulajdonságra utaló közszó. M: jellemnév.

BOT: 1602: *Bott* Janos, *Bott* Miklos, *Bott* Jstúan; 1614: *Bott* Janos, *Bot* Gergely; 1619: *Bott* Gergely; 1683: *Bot* Miklós < 1. *Bot* régi világi személynév. M: apanév. 2. *bot* 'rendszerint fából készült ... rúdformájú eszköz támaszkodásra, ütlegetésre; bunkó'. Csósz, mezőőr, pásztor, hajcsár elnevezése lehetett. M: foglalkozás eszköze.

BOZÓ: 1619: *Bozo* Mihali < *Bozó* régi világi személynév. M: apanév.

CÉRNA: 1619 *Czernane* < *cérna* 'varrófonal'. M: foglalkozás.

CSABA: 1619: *Chiaba* Janos, *Cziaba* Miklos, *Cziaba* Antal < *Csaba* régi világi személynév. M: apanév.

CSÉPŐ: 1614: *Czypeo* Pal; 1619: *Chipeö* Pal < *Csépő* ~ *Csepő* ~ *Csipő* becézőnév (a *Csépán* ~ *Csipán* 'István' régi egyházi személynév rövidülése, + -ő becézőképző. M: apanév.

CSIBA: 1619: *Cziba* Jakab < *Csiba* helynév (Csík vármegye). Pusztá (képző nélküli) helynév válhatott családnévvé. M: származási hely.

CSÍKI: 1685: *Csiki* Janos < *csiki* ~ *csiki* < Csík 'az Olt felső medencéje, melyet a Keleti-Kárpátok és a Hargita vesznek közre' + -i melléknévképző. M: lakó- vagy származási hely.

DARÓ: 1619: *Daro* Ferencz < *Daró* vsz. becézőnév, talán a *Dárius* régi egyházi személynév rövidülése + -ó becézőképző. M: apanév

DARVAS: 1619: *Daruas* Janos, *Daruas* Miklos < *darvas* vsz. 'darufogással, neveléssel és darutoll árusításával foglalkozó pákász'. M: foglalkozás.

DEBRECI: 1602: *Debreczj* Balas; 1614: *Debreczj* Balas; 1619: *Debreczi* Balas, *Debreczj* Mattias < *debreci* ? *Döbröce* helynév (Zala megye) + -i melléknévképző. M: lakó- vagy származási hely.

DÉNES: 1602: *Denes Mate*; 1614: *Dyenes Ferencz, Dyenes Mateh*; 1619: *Dienes Ferencz, Dienes Mathe*; 1683: *Dénes Jstván*; 1685: *Dienes Ferencz* < *Dénes* ~ *Dienes* ~ *Diénes* ~ *Dienis* ~ *Dienös* ~ *Gyenes* ~ *Gyenis* ~ *Gyenös* régi egyházi személynév (< lat. Dyonisius). M: apanév.

DIMÉNY: 1614: *Dymien Thamas* < *Damján* ~ *Domján* ~ *Domány* ~ *Demján* ~ *Demjén* ~ *Demény* ~ *Dimény* régi egyházi személynév (<lat. Damianus) átvétele. M: apanév.

DEMETER: 1602: *Demeter Jstúan, Demeter Peter*; 1614: *Demeter Georgj*; 1619: *Demeter Peter* < *Demeter* ~ *Dömötör* régi egyházi személynév. M: apanév.

FARKAS: 1602: *Farkas Janos*; 1614: *Farkas Ferencz, Farkas Jstvan*; 1619: *Farkas Benedek*; 1683: *Farkas Ferencz*; 1685: *Farkas Mihály* < *Farkas* régi világi, később egyházi személynév vagy 'farkas' (állat). M: apanév vagy valamilyen tulajdonság metaforikus jelölése.

FENESI: 1619: *Fenesi Marton* < *fenesi* ~ *fessi* < Fenes helynév (Alsó-Fehér, Bihar, Kolozs, Torda megye) + *-i* melléknévképző. M: lakó - vagy származási hely.

FERENC: 1614: *Ferencz Benedek*; 1619: *Ferencz Benedek*; 1683: *Ferencz János* < *Ferenc* régi egyházi személynév. M: apanév.

FISÁGI: 1614: *Fysaky Jstv.* < *Fiság* helynév (Csik vármegye) + *-i* melléknévképző. M: lakó- vagy származási hely.

FODOR: 1619: *Fodor Peter, Fodor Albert* < 1. *fodor* 'göndör, dúsan ráncolt'. M: külső tulajdonság. 2. a görög eredetű *Feodorosz* keresztnév, amely a keleti szláv nyelvek valamelyikének (legvalószínűbben az ukránnak), de még inkább közvetlenül a görögnek a *Feodor* alakja. Ennek az *-eo-* magánhangzó-találkozását a magyar nyelv vagy az *-e-*, vagy az *-o-* kivetésével föloldotta, s így vagy *Fedor* vagy *Fodor* alak keletkezett. M: apanév.

FORGÁCS: 1619: *Forgach Georgy* < *Forgács* régi világi személynév. M: apanév.

FORRÓ: 1619: *Forro Janos* < *forró* 'túláradó, lelkes, heves, lobbanékony'. M: jellemnév.

FÜSTÖS: 1602: *Fwstes Gergelj, Fwstes Ferenczj, Fwstes Andras*; 1614: *Fwsteos Andras, Fwsteos Myhaly*; 1619: *Fwsteos Gergely, Fwsteos Andras*; 1683: *Füstös János, Füstös Ferencz*; 1685: *Füstös János, Füstös Georgy* < *füstös* 'füstszerű, feketés, barna'. M: bőrszín.

GÁL: 1619: *Gal Andras, Gal Miklos* < 1. *Gál* ~ *Gáll* ~ *Gaál* régi egyházi személynév, a Gállos ~ Gálós rövidülése. M: apanév. 2. a lat.

Gallus keresztnév magyar megfelelője, amelyből lehangyták a lat. *-us* végződést, és a magánhangzója *-á* lett. M: apanév.

GÁSPÁR: 1619: *Gaspar* Jstuan < *Gáspár* ~ *Kaspár* ~ (? – *Káspár*) régi egyházi személynév (< lat. *Gasparus* ~ *Casparus*). M: apanév.

GERGELY: 1576: *Gregory* Jmreh; 1614: *Gergely* Balinth; 1619: *Gergeli* Balint, *Gergeli* Andorias; 1683: *Gergely* Jstván; 1685: *Gergely* Jmreh < *Gergely* ~ *Gergel* régi egyházi személynév. M: apanév.

GOTHÁRD: 1617: *Gothart* Peter; 1619: *Gothard* Peter < *Gothárd* ~ *Gothárt* ~ *Gothár* régi egyházi személynév. M: apanév.

GYÖRGY: 1606: *Georgj* Antall; 1619: *Georgy* Janos < *György* ~ *Gyergy* ~ *Gyürgy* régi egyházi személynév. M: apanév.

HOZÓ: 1602: *Hozo* Antal, *Hozo* Ferenczj; 1614: *Hozo* Georgy, *Hoszo* Ferencz; 1619: *Hozo* Mihali; 1683: *Hozo* Ferencz < *hozó* 'hordó, hordozó'. M: vsz. a *hírhozó*, *levélhozó* elnevezése.

HUNYADI: 1614: *Hunyadj* Jstvan; 1619: *Huniadi* Jstuan < *Hunyad* (Hunyad, Kolozs megye) helynév + *-i* melléknévképző. M: birtok, lakó- vagy származási hely.

IMRE: 1683: *Jmre* Péter; 1685: *Jmreh* Janos < *Imre* ~ *Imbre* ~ *Imreh* ~ *Imbreh* ~ *Imbrih* ~ *Imrek* ~ *Imrik* ~ *Emre* ~ *Embre* ~ *Emreh* régi egyházi személynév. M: apanév.

JÁNOS: 1602: *Janos* Balas < *János* ~ *Jánus* régi egyházi személynév. M: apanév.

KAJCSA: 1602: *Kaiczia* Balas, 1614: *Kajczya* Balas; 1619: *Kajchia* Marton < *kajcsa* 'görbe lábú'. M: testi tulajdonság.

KARACSI: 1683: *Karaczi* Péter; 1685: *Karacsi* György < *Karács* (Zaránd megye) helynév + *-i* melléknévképző. M: származási hely.

KEDVES: 1602: *Kedúes* Marton, *Kedúes* Peter; 1614: *Kedves* Peter, *Kedves* Miklos; 1619: *Kedues* Peter < *kedves* 'kedveskedő, kellemes, barátságos'. M: jellemnév.

KELEMEN: 1602: *Kelemen* Jstuan < *Kelemen* régi egyházi személynév. M: apanév.

KEREPESI: 1619: *Kerepeczy* Gergeli < *kerepesi* ~ *kerepessi* < *Kerepes* helynév (Pest megye) + *-i* melléknévképző. M: birtok, lakó- vagy származási hely.

KERESZTES: 1614: *Kereztes* Peter < *Keresztes* ~ *Keresztös* ~ *Körösztos* ~ *Körösztös* < *Keresztény* ~ *Keresztély* régi egyházi személynév, a lat. *Christianus* -s kicsinyítő képzős alakja. M: apanév.

KOCSIS: 1619: *Kochis* Marton < *kocsis* 'hajtó, szekeres'. M: foglalkozás.

KÓSA: 1683: *Kosa* Péter; 1685: *Kosa* Peter < *Kósa* ~ *Kóssa* régi világi személynév. M: apanév.

KOTYÓ: 1602: *Kotio* Balint < vsz. *kótya*, *kótyagos*. M: belső tulajdonság, jellemnév.

KOVÁCS: 1602: *Kouáczy* Mate, *Kouáczy* Bartalios, *Kouáczy* Jstúan; 1619: *Kouach* Jstuan, *Kouach* Bartalios < *kovács* ~ *koács* 'patkókat és vasalásokat készítő fémfeldolgozó (olykor állatgyógyítással is foglalkozó) mesterember'. M: foglalkozás.

KOVÁCSI: 1614: *Kovaczy* Mathe, *Kovaczy* Bartalis < 1. *Kovács* személynév + *-i* birtokos személyjel. M: apanév. 2. *Kovácsi* (Bars, Bihar, Doboka, Nógrád, Pest, Somogy, Tolna, Torna, Vas, Veszprém, Zala megye) helynév M: birtok, lakó- vagy származási hely.

LACZ: 1567: Joannis *Lacz*; 1602: *Laczj* Ferenczj, *Laczj* Andras; 1619: *Lacz* Balint < *Lacz* becézőnév, a László régi egyházi személynév Lácló változatának rövidülése. M: apanév.

LÁSZLÓ: 1619: *Lazlo* Janos < *László* régi egyházi személynév. M: apanév.

LENGYEL: 1614: *Lengyel* Alb.; 1619: *Lengel* Janos < *lengyel*. M: etnikai hovatartozás.

LŐRINC: 1685: *Lörincz* Péter < *Lőrinc* régi egyházi személynév. M: apanév.

LUKÁCS: 1619: *Lukacz* Marton < *Lukács* régi egyházi személynév. M: apanév.

MAGYAR: 1614: *Magyar* Istvan < 1. *magyar* 'magyarországi' (az erdélyivel szemben). M: származási hely.

MARKOS: 1614: *Markos* Georgj < 1. *markos* 'markos, erős'. M: vsz. erőskezű mesterember. 2. *Márkus* ~ *Márkos* régi egyházi személynév (a Márk korábbi alakváltozata). M: apanév.

MÁRTON: 1614: *Marton* Peter; 1619: *Marton* Peter < *Márton* ~ *marton* ~ *Mártony* ~ *Martony* (lat. Martinus) régi egyházi személynév. M: apanév.

MÁTÉ: 1602: *Mate* Peter, *Mate* Demeter; 1614: *Mathe* Balinth, *Mathe* Bartalis; 1619: *Mathe* Demeter, *Mathe* Mihali < *Máté* régi egyházi személynév. M: apanév.

MÁTYÁS: 1602: *Matias* Janos, *Matias* Mihalj; 1614: *Matthyas* Ja-

nos; 1619: *Mattias* Janos; 1683: *Mátyás* Máthe; 1685: *Mattyas* Janos < *Mátyás* ~ *Mátyás* régi egyházi személynév. M: apanév.

MIKLÓS: 1619: *Miklos* Peter, *Miklos* Pal; 1683: *Miklós* Bálint < *Miklós* régi egyházi személynév. M: apanév.

MOLNÁR: 1614: *Molnar* Jstvan; 1619: *Molnar* Jstuan < *molnár* ~ *mónár* 'malmos, malomépitő mesterember, ács, faragómolnár'. M: foglalkozás.

NAGY: 1602: *Nagy* Balas; 1614: *Nagy* Pal; 1619: *Nagy* Antal; 1688: *Nagy* Ferencz < 1. *nagy* 'magas, szálás termetű'. M: testalkat. 2. 'jelentős szerepű, kiváló, hatalommal rendelkező'. M: társadalmi rang. 3. 'idősebb'. M: nemzedék-viszonyító elnevezés.

NYÁRI: 1614: *Nyarj* Pal < *nyári* < *Nyári* hn. (Tolna megye) / *Nyáregyháza* (Pest megye) + *-i* melléknévképző. M: birtok, lakó- vagy származási hely.

PÁL: 1602: *Pal* Jstúan, *Pal* Gergelj; 1614: *Pal* Ferencz; 1619: *Pal* Gergely; 1683: *Pál* János; 1685: *Pal* Janos < *Pál* ~ *Páll* régi egyházi személynév. M: apanév.

PÉTER: 1614: *Peter* Miklos < *Péter* régi egyházi személynév. M: apanév.

PORONDI: 1619: *Porondi* Anna < *porondi* < *Porond* határrész neve (valamely Maros menti településen) + *-i* melléknévképző. M: birtok, lakó- vagy származási hely.

POTYO: 1602: *Potio* Ferenczi; 1614: *Pottyó* Albert; 1619: *Potio* Albert; 1683: *Potyo* Péter; 1683: *Potyo* Gergely < *potyol* 'üt, ver'. M: jellemző szokás vagy foglalkozás.

RÉSZEG: 1602: *Rezeg* Mate, *Rezeg* Janos, *Rezeg* Miklos; 1614: *Rezegh* Jstvan, *Reszegh* Thamas; 1619: *Rezegh* Jstuan, *Rezegh* Thamas; 1641: *Részég* Bálint; 1683: *Részegh* Máté, *Részegh* Tamás; 1685: *Részeg* Jstván < *részeg* 'ittas'. M: italozás, jellemző szokás.

SÁNTA: 1619: *Santa* Balint, *Santa* Lazlo, *Santa* Georgine < *sánta* 'hibás lábú, bicegő'. M: testi fogyatékoság.

SAS: 1683: *Sas* János < 1. *sas* 'egyfajta ragadozó madár'. M: vsz. metaforikus elnevezés. 2. *sás* / *sás* 'nedves réteken, mocsarakban tenyésző ... növény'. M: gyékényt feldolgozó mesterember elnevezése.

SIMÓ: 1614: *Symo* Thamas; 1619: *Simo* Jstuan, *Sjmo* Peter < a *Simon* régi egyházi személynév rövidülése. M: apanév.

SIMON: 1619: *Simon* Thamasne < *Simon* régi egyházi személynév. M: apanév.

SZABÓ: 1614: *Zabo* Mihaly; 1683: *Szabó* Mihály; 1685: *Szabó* András < *szabó* 'szabó'. M: foglalkozás.

SZÁSZ: 1614: *Zaz* Phyleop, *Zaz* Mihaly; 1619: *Zaz* Mihály < *szász* 'a németek egyik csoportjához tartozó személy; erdélyi vagy szepesi német'. M: etnikai hovatartozás.

SZÉKELY: 1619: *Zekeli* Jstuan < *székely* ~ *széköly* ~ *székel* ~ *széköl* 'a magyarságnak egyik, ma főleg Erdélyben élő csoportjához tartozó személy'. M: etnikai hovatartozás.

SZŐCS: 1619: *Zeoch* Peter Opra; 1685: *Szöcs* Ferencz < *szűcs* ~ *szócs* 'a ruházódásra alkalmas bőrök kikészítésével, szabásával és varrásával foglalkozó kisiparos'. M: foglalkozás.

SZŐKE: 1602: *Zeöke* Balint; 1614: *Zeoke* Balinth; 1619: *Zeoke* Janos < *szőke* 'szalmasárga színű (haj, szőr)' esetleg 'világos bőrű'. M: haj-, szakáll- vagy bőrszín.

TAMÁS: 1619: *Tamas* Jmreh < *Tamás* régi egyházi személynév. M: apanév.

TÍZES: 1614: *Tyzes* Balas; 1619: *Twzes* Peter < *tüzes* ~ *tizes* 'heves, indulatos'. M: jellemnév.

TÓT: 1619: *Tott* Janos < *tót* 'szláv, szlovén, szlovák'. M: etnikai hovatartozás.

URKON: 1619: *Vrkon* Antal < *Urkon* régi világi személynév. M: apanév.

VARGA: 1614: *Varga* Kereztes, *Varga* Balint; 1619: *Varga* Kereztes < *varga* 'lábbelikészítő iparos, tímár, bőrkészítő'. M: foglalkozás.

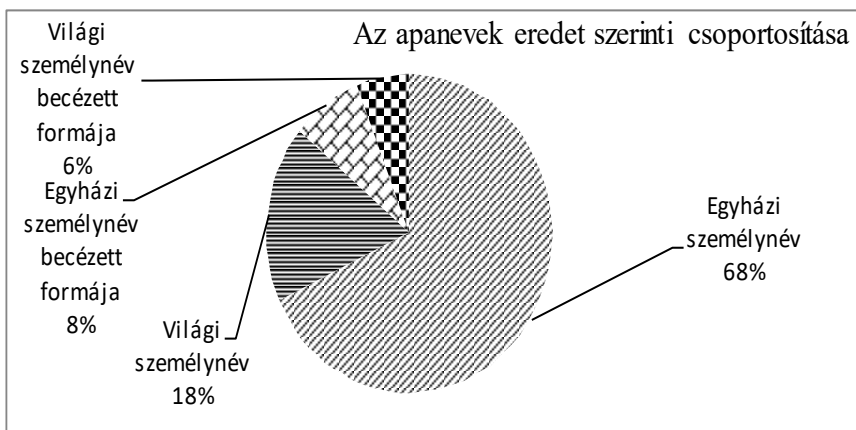
VERES: 1619: *Veres* Benedek; *Veres* Mihali < *veres* ~ *veress* ~ *vörös* ~ *vöres* ~ *verös* 'vörös színű'. M: haj- vagy bőrszín.

VITOS: 1619: *Vitos* Gergeli, *Vitos* Lazlo < *Vitus* ~ *Vitos* régi egyházi személynév. M: apanév.

ZALAI: 1619: *Zalaj* Thamas < *porondi* < *Zala* megye + *-i* melléknévképző. M: birtok, lakó- vagy származási hely.

ZSIGMOND: 1619: *Sigmond* Peter < *Zsigmond* ~ *Zsidmond* régi egyházi személynév. M: apanév.

Az apanevék eredetét megvizsgálva látható, hogy a szentmártoni családnevek esetében az egyházi személynévek mellett a régi világi személynévek is számottevően jelen vannak, míg a becézett egyházi- és világi személynévek alkotják az apanévből kialakult családnevek kisebb részét.

Összegzés

A XVII. századi csíkszentmártoni családnevek különböző típusú elemzése után elmondható, hogy – hasonlóan a csíkszentimrei (ZOPUS 2017a) vagy csíkszentkirályi (ZOPUS 2017b) névanyaghoz – a családnevek döntő többségét az apanevék alkotják, amelyek zöme patronimikonképző nélküli apanév, kisebb részük pedig patronimikonképzővel ellátott apanév, foglalkozásra vagy valamilyen (külső, belső) tulajdonságra utaló név. A magyar birtokjeles vagy patronimikonképzős formák a magyar és a latin grammatikai szerkezet „keveredésének”, a birtoklás két nyelvű, redundáns jelölésének nyomán alakultak ki, azaz a latin nyelvű oklevelekben a magyar élő névhasználatot az írnok a latin nyelv sajátoságaival jelenítette meg (SLÍZ 2017: 88).

Az apanév másik magyar kifejezője a *-fi* utótag vagy képző, erre a XVII. századi csíkszentmártoni névanyagban nincs adat. Ami a helynévi eredetű családneveket illeti, a XIV. század közepéig ritkán találni a tipikus latin szerkezettől különböző, az élő névhasználatról tanúskodó formát, de a XV. század második felétől kezdve fokozatosan növekedett az *-i* képzős helynevek aránya a személynévszerkezetekben. Ezt alátámasztja a vizsgált névanyag is, hiszen a lokális funkciót mutató családnevek aránya nem kiemelkedően magas, de nem is elhanyagolható. A hivatkozott összeírások összesítése után 99 csíkszentmártoni családnév különböző szempontú elemzését és besorolását végeztem el, és az azonosított adatok alapján jól látható, hogy a vizsgált névanyag változatos és szervesen illeszkedik a tájegység névanyagába.

Felhasznált irodalom:

- BENKŐ LORÁND főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–IV.* Akadémia Kiadó, Bp.
- CONSTANTINESCU, N.A. 1963. *Dictionar Onomastic Rominesc.* Editura Academiei Republicii Populare Romine. Bucuresti.
- CSÁKI ÁRPÁD–PÁL-ANTAL SÁNDOR 2013. *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége 2. Hargita megye.* Országos Széchényi Könyvtár–Székely Nemzeti Múzeum, Budapest–Sepsiszentgyörgy.
- DEMÉNY LAJOS szerk. 1998. *Székely Oklevéltár. Új sorozat. IV. Székely népesség-összeírások 1575-1627.* Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár.
- DEMÉNY LAJOS szerk. 2000. *Székely Oklevéltár. Új sorozat. VI. Székely népesség-összeírások 1635-1653.* Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár.
- DEMÉNY LAJOS szerk. 2004. *Székely Oklevéltár. Új sorozat. VII. köt. Székely népesség-összeírások 1654-1680. Pótlások a II. és IV–VI. kötetekhez 1566-1653.* Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár.
- DEMÉNY LAJOS szerk. 2006. *Székely Oklevéltár. Új sorozat. VIII. Székely népesség-összeírások 1680-1692.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely.
- ETH. 8 = Szabó T. Attila történeti helynévgyűjtése. 8. Csík-, Gyergyó- és Kászoszék. Szabó T. Attila kéziratosságyűjtéséből közléteszi HAJDÚ MIHÁLY, MAKAY EMESE, SLÍZ MARIANN. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Bp. 2006.
- FERCSIK ERZSÉBET–RAÁTZ JUDIT 2009. *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek.* Tinta Könyvkiadó, Bp.
- N. FODOR JÁNOS 2005. *A magyar családnevek funkcionális-szemantikai elemzése.* Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasóülése, Budapest, 2005. november 12.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban.* Magyar Névtani Értekezések 2. Bp.
- GOMBOCZ ZOLTÁN 1915. Árpád-kori török személyneveink. *MNyTK.* 16. Bp.
- HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája.* Tinta Könyvkiadó, Bp.
- IONESCU, CRISTIAN 2008. *Dicționar de onomastică.* Elion, București.
- JORDAN, IORGU 1983. *Dicționar al numelor de familie românești.* Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- KÁLMÁN BÉLA 1988. *A nevek világa.* Sprinter Kiadó, Debrecen.

- KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND 1961. Személyneveink 1500-tól 1800-ig. *NytudÉrt.* 28. Bp.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVIII. század.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp.
- KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II.* Akadémiai Kiadó, Bp.
- KNIEZSA ISTVÁN 2003. *Helynév- és családnév-vizsgálatok.* Lucidus Kiadó, Bp.
- LADÓ JÁNOS–BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv.* Vince Kiadó, Bp.
- MEGYERI-PÁLFFY ZOLTÁN 2013. *Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődéstörténete Magyarországon.* Gondolat Kiadói Kör, Bp.
- MEZŐ ANDRÁS 2003. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon.* METEM, Bp.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 2005. *Erdélyi magyar családnevek.* Europrint, Nagyvárad.
- NÁDASDY MARIÁN 1928. *Római martirologium.* Székesfehérvár.
- PAIS DEZSŐ 1966. Régi személyneveink jelentéstana. *MNyTK.* 115. Bp.
- SLÍZ MARIANN 2017. *Személynévtörténeti vizsgálatok a középkori Magyarországról.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp.
- SZABÓ KÁROLY szerk. 1872. *Székely oklevéltár. I. 1211–1519.* Kolozsvár.
- SZABÓ KÁROLY szerk. 1876. *Székely Oklevéltár. II. 1520–1571.* Kolozsvár.
- SZABÓ KÁROLY szerk. 1890. *Székely Oklevéltár. III. 1270–1571.* Kolozsvár.
- SZABÓ KÁROLY szerk. 1895. *Székely Oklevéltár. IV. 1264–1707.* Kolozsvár.
- SZABÓ T. ATTILA – VÁMSZER MÁRTA – KÓSA FERENC főszerk. 1975–2014. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár I–XIV.* Kriterion Könyvkiadó – Akadémiai Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület, Bukarest–Budapest–Kolozsvár.
- SZÁDECZKY LAJOS szerk. 1896. *Székely Oklevéltár. V. 1296–1603.* Kolozsvár.
- SZÁDECZKY LAJOS szerk. 1897. *Székely Oklevéltár. VI. 1603–1698.* Kolozsvár.
- SZÁDECZKY LAJOS szerk. 1898. *Székely Oklevéltár. VII. 1690–1750.* Kolozsvár.
- SZOPOS ANDRÁS 2004a. *Csíkszentimre személynevei 1602–2000.* Magyar

- Névtani Dolgozatok*. 199. Nyíregyháza.
- SZOPOS ANDRÁS 2004b. *Csíkszentimre helynevei 1602–2000. Magyar Névtani Dolgozatok*. 193. Nyíregyháza.
- ZOPUS ANDRÁS 2017a. *Csíkszentimre családneveinek szótára*. Topographic Kiadó, Csíkszereda.
- ZOPUS ANDRÁS 2017b. Csíkszentkirályi családnevek a XVII. században. In: HAJBA RENÁTA–TÓTH PÉTER (szerk.) *A véges végtelen: Tanulmányok Vörös Ferenc 60. születésnapjára*. Savaria University Press, Szombathely.

A FELSŐ-TISZA-VIDÉK 16. SZÁZADI TÉRKÉPEKEN

A névtudomány számos forrása közül a legértékesebbek közé tartoznak a kéziratos és nyomtatott térképek. A különböző helynévgyűjtések során az adatgyűjtők rendszerint felhasználják a kataszteri térképek, valamint a katonai felmérések térképeit, de egyet kell értenünk NYIRKOS ISTVÁNNAL, aki úgy vélte, hogy „a térképek adatainak nyelvészeti szempontú értékesítése ugyan nem új gondolat, mégis megállapíthatjuk, hogy a névkutatás még korántsem aknázza ki a térképekben rejlő nagyszerű lehetőségeket” (NYIRKOS 90). Pedig „a régi térképek névrajza, de meg az újabb térképeké is, becses anyagot szolgáltat különböző tudományágak számára. Különösen a történészek, a geográfusok és a nyelvészek láthatják hasznát” (KISS 1984).

A 16. század elején megindult török hódítás nyomán fellendült a magyarországi, illetve a Magyarországgal kapcsolatos térképészet. A királyi hadvezetésnek szüksége volt térképekre, amelyekről az egyes országrészek helyzetét áttekinthették és pontosan tájékozódni tudtak. Az első térképekről aztán Európa-szerte ismertté váltak Magyarország részletei, s a hadi és politikai események nyomán a nyugat-európai országok térképkiadói is érdeklődést kezdtek mutatni az ország térképének kiadása iránt (vö. BORBÉLY 197-8).

A Felső-Tisza-vidéknek, a mai Kárpátalja területének 19–20. századi térképes ábrázolásait KISS LAJOS mutatta be 1988-ban megjelent tanulmányában (KISS 1988). A *Térképvilág* mellékletként napvilágot látott írásban 35, időrendben felsorolt és ismertetett térképet elemez Lipszky 1806-os térképétől Kárpátalja 1987-es turistaatlazsával bezárólag. Az alábbiakban a Felső-Tisza-vidék területének térképi ábrázolásait mutatom be 16. századi térképek segítségével. A korszak térképészeti szintjének ismeretében elsődlegesen nemcsak a térképezés szakmai pontosságának, az ábrázolások gyakori hibáinak a feltárása a célom, hanem a térképek névírásának a jellemzése, illetve a térképeken szereplő nevek bemutatása is. A régió a történelmi Magyarország peremterülete, az itt fekvő négy egykori vármegye (Ung, Bereg, Máramaros, Ugocsa) kevésbé volt közzismert a középkorban, így ábrázolásuk sem olyan pontos, mint a hadászati vagy politikai szempontból fontosabb országrészeké. HRENKÓ PÁL megállapítja, hogy a „korai térképek ábrázolása és névírása egyrészt a helyzeti pontatlanság, másrészt a névírasi bizonytalanság folytán gyatra képet mutatnak... Némely település önmagában nemigen azonosítható könnyen és az azonosítás hihetetlennek tűnik... A legjobb segítséget ilyen esetben a korabeli ábrázolások egybevetése jelenti, amikor is a korábbi – gyakran romlatlan – vagy a későbbi – olykor javított – ábrázolások sorában magabiztosabban azonosíthatjuk a térképi helye-

ket” (HRENKÓ 1979: 276). Ezt szem előtt tartva érdekes összehasonlításra ad alkalmat ez az 5 korai térképünk, ugyanis szerzőik egymás műveit felhasználva, javítva és kiegészítve készítették el saját térképeiket.

A legkorábbi bemutatandó térkép Magyarország első teljes ábrázolása, Lazarus deák 1528-as térképe, a legkésőbbi pedig Gerard Mercator térképe 1596-ból. A térképek válogatása során igyekeztem a legérdekesebb műveket kiválasztani, amik nemcsak a domborzat és a főbb települések feltüntetésére korlátozódnak, hanem részletesebb képet nyújtanak a vidék településhálózatáról is.

Lazarus deák térképe, 1528

1. *Tabula Hungariae*, Ingolstadt. 1528. 85x65 cm. A térkép szerzőjét az utókor Lazarus vagy Lázár deák néven ismeri, pontos kilétét sajnos máig nem sikerült kideríteni. A Lazarus deák által rajzolt térkép a történelmi Magyarország első, legrégebbi részletes térképe. Elsődlegesen hadászati célból készült még a Mohács előtti időszakban, de a szerző halála miatt befejezésére és kiadására csak 1528-ban került sor Ingolstadtban. A térkép kiegészítése Georg Tannstetter bécsi professzornak a nevéhez

fűződik. A javítást és a sajtó alá rendezést Cuspinianus, kiváló humanista és történész végezte, míg a nyomdai előkészületek és a kiadás, a vézés és a nyomtatás Peter Apianus munkája. A térkép nemcsak a földrajztudomány, hanem a névtörténet szempontjából is az egyik legfontosabb korai illusztrációja a

történelmi Magyarországnak. Megoszlanak a vélemények arról, hogy valóban ez lenne az első országtérkép, vagy Lazarus más térképek alapján alkotta meg saját művét. HRENKÓ PÁL szerint az előzmények és a munka nagysága arra enged következtetni, hogy Lázár korábbi anyagok felhasználásával dolgozott (HRENKÓ 1978: 78). A térkép tartalma rendkívül gazdag. „A hegyekkel, erdőkkel, mocsarakkal tarkított és az egész vízhálózatot részletesen ábrázoló országgépben mintegy 1300 települést és 1400 földrajzi nevet jelöl a térkép... A nevek megbízhatóak és eredeti gyűjtésből származnak; még a nyelvjárási sajátosságok is érződnek írásukon. A különböző ábraképek és névtípusok a települések széles skáláját fejezik ki. A helyzeti pontosság kisebb távon jó, de az egész országgép is bámulatra méltó módon helyes arányú” (HRENKÓ 1978: 78-9). SZATHMÁRY TIBOR szerint elfogadható az a vélekedés, hogy a térkép rajzolásánál a királyi és egyházi levéltárakban található úti leírásokat vették

alapul, de úgy véli, hogy olyan jó és pontos vízrajzot, amivel a térkép rendelkezik, ilyen úton nem lehet megalkotni, ahhoz személyes bejárás is szükséges (SZATHMÁRY 72).

A térkép névanyagát többen is feldolgozták tanulmányban vagy önálló kiadványban (vö. HALMAI–HRENKÓ–MÉLYKUTI 1982, HAJDÚ–MOLNÁR 1978, MOLNÁR 1978-9 stb.). A Felső-Tisza-vidék ábrázolása, a névsűrűség, a fontosabb objektumok feltüntetése hasonló az ország más részeinek az adatulásához. Megyenévi utalással nem találkozunk, a terület víznévrendszerének bemutatása pedig kizárólag a főbb folyók ábrázolására korlátozódik. A Tisza neve a térkép más helyén, a középső szakaszon olvasható *Tyffa flu* formában. A Tisza felső szakaszának mellékágai közül a csak a *Borzsa (Wofzwa Flu)*, a *Szaplonca (Zoplonza fl)* és az *Iza (Yza fl)* neve szerepel a térképen. Utóbbi nem a dél-máramarosi, bal oldali, hanem a sokáig *Izá*-nak nevezett jobb oldali *Nagy-ág* folyót jelöli. A nagyobb folyók közül – bár ábrázolva vannak – sem a *Latorca*, sem az *Ung* neve nem került a térképre, előbbi vonala ráadásul csak a Munkács környéki hegyekben veszi kezdetét, s nem a Kárpátokban. A térkép jelöli a jelentősebb településeket, elsősorban azokat, ahol vár, kastély vagy fontosabb épület található. Meglepő módon azonban több fontos helység (pl. *Munkács*, *Nevice*) neve hiányzik, míg jelentéktelen falvaké szerepel a térképen (pl. *Harangláb*, *Ignéc* stb.). A nevek olvasata és megfejtése viszonylag problémamentes, a települések azonosítása csak egy-két esetben nehézkes, aminek a hangjelölés az elsődleges oka (vö. HAJDÚ–MOLNÁR 1978). Beregből *Déda (Beda)*, *Beregszász (Berefszaz)*, *Badaló (Bodolo)*, *Bene (Albone)*, *Komlós (Kamlos)*, *Vári (Vari)*, *Tarpa (Tarpa)*, *Sarkad (Sarkad)*, *Ilosva (Ulofva)*, *Bilke (Biske)*, *Som (Sone)*, *Harangláb (Harangka)*, *Ignéc (Ignecz)* azonosítható egyértelműen. A *Swalcio* név valószínűleg *Szolyvát* jelöli (a ruszin *Szvalyava*–*Szvalyo* alakból), míg a közelében található, csak részben kiolvasható *S Proco* fekvése alapján csak *Szentmiklós* falu lehet, bár ennek a helységnek nem volt ilyen neve. Problémás a *Disscio* név azonosítása is, HAJDÚ MIHÁLYÉK *Duszinát* vagy *Diszkovicát* látják benne. Előbbi tünik valószínűbbnek, ugyanis *Diszkovica* soha nem volt jelentős vagy fontosabb helység, alapítása is később történt. A megye északi részén található a *Kelecczen* helynév, amiből kető is olvasható egymás mellett. Az egyik minden bizonnyal *Vereckét* jelöli, a másik pedig a máramarosi *Kelecsény* neve lehet. Mindkét település fontos hágó (*Vereckei*-és *Toronyai-hágó*) közelében fekszik, így országosan közismert helynek kellett lenniük. Az ungi részen is hasonló számú település van feltüntetve. Az ugyancsak *Ignecz* név alatt jelölt helység minden bizonnyal *Iglinc* falut jelöli. *Ungvár (Ungwar)* mellett *Salamon (S Salmon)*, *Csap (Zap)*, *Szerednye (Zeredine)*, *Pinkóc (Pinkocz)*, *Nagykapos (Kapos)*, *Pálóc (Palocz)*, *Jeszenő (Jefene)*, *Szobránc (Zobrancz)*, *Perecsény (Pereczke)* és *Berezna (Baleczna)* került a térképre. A Szobránctól északra fekvő *Bukóc (Bukocz)* falu nem lehet

azonos a mai ungi *Bukóccal* (mert az ekkor még nem létezett, vö. SEBES-TYÉN 2020: 71), minden bizonnyal *Bunkóc* falut jelöli. HAJDÚ MIHÁLY és MOLNÁR JÓZSEF *Idabukóc*-cal tartja azonosnak, ez azonban távolabb van az adott településtől (HAJDÚ–MOLNÁR 16). A *Cyla* név *Tibava* falut jelöli, a beregi Szolyvához hasonlóan a helység ruszin *Cibava* nevének rontott alakja került a térképre. Ugocsában a megyeközpont *Szólós* (*Siles*) mellett *Forgolány* (*Forgolati*), *Batár* (*Batar*), *Dabolc* (*Dabocz*), *Terebes* (*Terbes*), *Veléte* (*Welete*), *Tekeháza* (*Tekehacza*), *Mátyfalva* (*Madfalu*) és *Salánk* (*Salak*) neve olvasható. Máramarosból a már említett *Kelecsény* mellett *Dolha*, *Kerecke* (*Kerczke*), *Baranka–Bronyka* (*Broka*), *Huszt* (*Huft*), *Técső* (*Terczew*), *Kövesliget* (*Kerfliget*), *Kirva* (*Kuba*), *Sziget* (*Ziget*), *Szarvaszó* (*Zarwocz*), *Hosszúmező* (*Hofunicze*), *Remete* (*Temete*) és *Visk* (*Wisk*) került a térképre. A *Sandecz* névvel jelölt helység nem azonosítható egyértelműen, talán *Sándorfalvával* azonos (vö. HAJDÚ–MOLNÁR 40), de az sem zárható ki, hogy *Száldobos*-ra vonatkozik. A térkép a régióból csak egy hegy nevét említi: *Verecke* közelében a *Beszkid* (*Bezkid*) hegyet, ami a *mons Latroum* 'Zsiványok hegye' része (1. alább). A domborzati objektumok közül a Kárpátok északkeleti vonulatának illusztrálása azonban nem teljes, a mai kárpátaljai hegykaréjt nem összefüggően ábrázolja. A hegység neve szintén nem szerepel a térképen. A helységek földrajzi fekvésének ábrázolása viszonylag pontos, bár néhány település esetében téved a térkép készítője. Például a Tisza-parti települések, mint *Csap*, *Salamon* a folyó vonalától távol állnak, akárcsak a Borzsa-menti *Baranka* és *Kerecke*. A Lázár-térképen sok településábra mellől hiányzik a név, a vizsgált vidéken ilyenekkel leginkább a Tisza forrásvidékén találkozhatunk. A térkép kutatói szerint ennek az lehet az oka, hogy valószínűleg lefelejtették a neveket, vagy a nevek betűelemei a gyenge ragasztás következtében a nyomóformáról még a nyomás előtt lehullottak.

Wolfgang Lazius térképe, 1556

2. *Wolfgang Lazius: Karte des Königreichs Ungarn 1556. „Regni Hungariae Descriptio Vera”*. Vienne. Méretarány: m. n. (kb. 1: 500 000), 128 x 75 cm. Wolfgang Lazius (1514–1565) katonaoorvosként járt 1536-ban Magyarországon. Az ekkor készített vázlatok, információk, valamint Lázár deák térképe alapján készítette el Magyarország részletes térképét (vö. CSENDES 244), amit a térkép felirata is igazol, miszerint: „térképünk Johann Cuspinianus és bizonyos hun nemzetségből való Lázár (Lazaro quodam gentis Hunnicae, einen Hungerischen Diakhen) adataiból lett összeállítva” (HRENKÓ 1978: 78). A térképen két dátum, 1552 és 1556 szerepel, ennek oka talán abban keresendő, hogy 1552-ben kezdte el, s csak 1556-ban fejezte be. Lazius térképe az egyik legszebb a középkori Magyarországot ábrázoló kiadványok közül. Hadászati célból,

valószínűleg a király utasítására és támogatásával készült (NEMES 1972). A térkép névényaga Lázár deák térképéhez hasonlóan rendkívül gazdag. Lazius igyekezett megtartani az eredeti magyaros névformákat. Névírási szempontból újítás, hogy Lazarustól eltérően feltünteti a megyeneveket, amik rövidített formában szerepelnek: *Com. Vnghen.*, *Com. Peregien.*, *Com. Vgoghien.* és *Com. Moramarvsi.* Tájneveket is közöl: Ung és a

szomszédos Zemplén megye északi részét *Karayna superior*, míg a beregi Verhovinát *Karayna inferior* névvel jelöli. A *Krajna* Bereg megye délkeleti részének volt a neve, a hegyvidéki területeket a 16-17. században *Felsővidék* vagy *Verhovina* néven említik az összeírások. A *Felső-Tisza* vizei

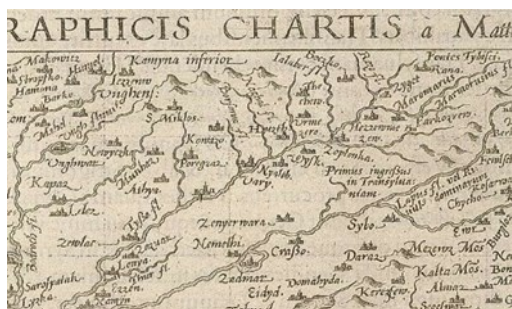

közül a *Tisza* (*Tibiscus fl.*) és forrásai (*Fontes Tibisci*), jobb oldali mellékágai közül a *Borzsa* (*Borfova fl.*), a *Nagyág* (*Naghach fl.*), a *Talabor* (*Talaber fl.*) és a bizonytalan azonosítású *Reze fl.* szerepel a térképen. Fekvése és a mellé rajzolt *Bocskó* falu alapján a kevésbé jelentős *Sopurka* folyóra gondolhatnánk, valószínűbb azonban, hogy a név a *Tarac* folyót jelöli, a *Reze* névalak pedig a folyó nevének rontott változata, talán a román eredetű, de a magyarban is használt *Teresel* alakból származik (vö. SEBESTYÉN 2017: 336). A bal oldali ágak közül csak az *Iza* (*Iza fl.*), a *Mára*(*maros*) (*Maromourius fl.*) és a *Túr* (*Thur fl.*) nevét tünteti fel. Bár felrajzolta a *Szaploncát*, de névtelenül, míg a szintén jelentős *Visó* semmilyen formában nem található meg a térképen. A *Laborc* (*Labarcz fl.*) ungi mellékágai, a *Latorca* (*Latorcha fl.*) és az *Ung* (*Vngch fl.*) is szerepel a térképen. Víznévényaga tehát pontosabb és gazdagabb, mint amivel Lazarus térképén találkozhatunk. A települések közül szintén csak a jelentősebbnek tűnő helységeket említi. Ung vármegyéből *Ungvár* (*Vnghwar*), *Nevicke* (*Newyczke*), *Vaján* (*Vayon*) és *Kapos* (*Kapos*), Beregből *Szentmiklós* (*Z. Miklos*), *Munkács* (*Munkacz*), *Kovászó* (*Kowazo*), *Vári* (*Vary*), *Beregszász* (*Peregzasz*) és *Atya* (*Athya*), valamint a Tisza bal partján *Namény* (*Namyn*) szerepel. Tévedésből szintén a bal partra, sőt a Túr folyó mellé került *Lónya* (*Lonya*), akárcsak a szabolcsi *Eszeny* (*Ezzen*). Hasonló tévedések Ugocsában is előfordulnak. *Nagyszőlős* (*Zewleos*) és *Sásvár* (*Zazuar*) ugyanis, bár jó helyen, a Tisza ellentétes oldalain szerepelnek, de valódi fekvésüknél jóval délebbre kerültek, míg *Nyaláb* (*Nyalab*) várának elhelyezkedése többé-kevésbé pontos. Máramarosban *Huszt* (*Huzth*), *Úrmező* (*Vrmezew*), *Nagybocskó* (*Boczko*) és *Técső* (*Thechew*) neve van feltüntetve a Tisza jobb partján. A bal parti települések közül *Róna* (*Rana*), *Sziget* (*Zygeth*), *Farkasrév*

(*Farkozrewh*), *Hosszúmező* (*Hozzwmezew*), *Szaplonca* (*Zoploncha*) és *Visk* (*Wysk*) neve olvasható a térképen. A domborzat látványos ábrázolása ellenére ezekben a megyékben egy hegy neve sem szerepel a térképen. TARDY JÁNOS a Lázár- és a Lazius-féle térkép dunántúli névanyagát összehasonlítva megállapítja, hogy a Lazius-térkép névkészlete a lázári névanyag kétszerese. A lazusi topográfia egyik forrása feltétlenül Lázár térképe, de saját gyűjtésből számos új helynév is felkerül a térképre (TARDY 453). Nem mutat ilyen eredményeket a Felső-Tisza-vidék vizsgálata, itt ugyanis, bár pl. a víznevek száma feltűnően gyarapszik, a településneveké alacsonyabb a korábbi térképhez képest. Ennek oka abban keresendő, hogy Lazius valóban csak a várral, kastéllyal rendelkező helységek feltüntetésére törekedett. A Felső-Tisza-vidéken nem tapasztaltam, de SZATHMÁRY TIBOR szerint Lazius sokat rontott a Lazarus-féle országábrázoláson, felhasználta ugyan elődje művét, de lesújtó véleménnyel volt róla. Igyekezett kiigazítani a hibáit, de pontosságban nem tudta azt megközelíteni (SZATHMÁRY 75).

Matthes Zündt térképe, 1567

3. *Matthes Zündt: Hungariae totius uti ex compluribus aliorum geographicis Chartis a Matthia Zinthio Norico delineata est recens editio.* Méretarány: 1: 1 300 000. Matthes Zündt (1498–1568) nürnbergi térképész, rézmetsző figyelme a török háborúk idején fordult Magyarországra felé. Számos magyar vonatkozású térképet készített (vö. BORBÉLY 1934), melyek közül kiemelkedik az 1567-ben született térképe. Magyarország-ábrázolásának részletessége – annak fényében, hogy nem járt személyesen az országban – arra utal, hogy korábbi térképek alapján dolgozott. Valószínűleg Lazius művét vette alapul, a fekete-fehér térkép

ugyanis ugyanazokat a toponimákat tartalmazza, amelyekkel Laziusnál is találkozhatunk. A helységek fekvésének ábrázolása megegyezik a Lazius-térképen már látottakkal, az említett hibák ugyanabban a formában fordulnak elő Zündt térképén is. A nevek írása azonban eltér a másik térképtől, ami több esetben félreolvasásból fakadhat. A megyenevek közül csak *Ung* (*Com: Unghenf.*) nevét közli. Szerepel a térképen a *Máramaros* (*Maromarus*) név is megjegyzés nélkül, településhez rendelve. Hegynevet a térkép nem tartalmaz, a korábbi, Laziusnál feltüntetett *Karayna inferior* tájnév nála rontott, *Kamyna inferior* alakban olvasható. A víznevek listája azo-

nos Laziuséval (*Vngh fluuv.*, *Thur fl.*, *Borfowa fl.*, *Talaber fl.*, *Reze fl.*, *Marmorusius fl.*, *Fontes Tibisci*, *Týβα fl.*), elrontja viszont a *Nagyág* nevét, amit *Naghal fl.* alakban szerepeltet. A településlista nagyrészt megegyezik Laziuséval. Ungban *Jeszenő* (*Iezzenw*), *Ungvár* (*Vnghwar*), *Kapos* (*Kapaz*), *Nevicke* (*Newyczke*) nevét adatozza, elhagyja azonban *Vajánt*. Beregben a fontosabb helységek nála is fel vannak tüntetve: *Szentmiklós* (*S. Miklos*), *Kovászó* (*Kowazo*), *Atya* (*Athya*), *Lónya* (*Lonya*), *Namény* (*Namÿn*), *Vári* (*Vary*), de *Munkács* és *Beregszász* nevét is elrontja (*Poregzaz*, *Munhaz*). Ugocsában csak három helység neve szerepel: *Sásvár* (*Zazuar*), *Szőlős* (*Zewlar?*), *Nyaláb* (*Nyalob*). A Máramarosban említett helységek: *Szaplonca* (*Zoplonka*), *Hosszúmező* (*Hezewmezew*), *Visk* (*Wyski*), *Farkasrét* (*Farkozrew*), *Róna* (*Rana*), *Sziget* (*Zyget*), *Bocskó* (*Boczko*), *Técső* (*Thechew*), *Úrmező* (*Vrmezew*) és *Huszt* (*Huzth*).

Zsámboky János térképe, 1579

4. *Joannes Sambucus: Vngariae loca praecipua recens emendata atqve edita, per Ioannem Sambucvm Pannoniuvm, Imp. Ms. Historicvm, 1579.* A térkép szerzője Zsámboky (Sambucus) János (1531–1584) történész, nyelvész, polihistor. 1564-ben a bécsi udvarban telepedett le, ahol többek között térképkészítéssel is foglalkozott. A nevéhez fűződő, 1579-ben készült térkép Lázár deák és Wolfgang Lazius térképe alapján készült. A térkép legfőbb újítása, hogy a folyamatos, külföldi szerzők által végzett átdolgozások nyomán elferdített magyar helyneveket újra magyarosított formában használja. A Felső-Tisza-vidéken a megyenevek közül *Ung* (*Vnguar com.*), *Bereg* (*Pereg com.*) és *Ugocsa* (*com. Vgoz*) nevét jelzi, Máramarost nem említi. A folyónevek közül az *Ung* (*Vug flu.*), a *Latorca* (*Latorcza flu.*), a *Túr* (*Tur flu.*), valamint a *Tisza* forráságainak (*Tibisci fons*), azaz a *Fekete-* (*Niger fons*) és a *Fehér-Tisza* (*Albis fons*) a neve is szerepel a térképen, ami újítás a korábbi térképekhez képest. Ugyanakkor a nagyobb mellékfolyók közül egyedül a *Borzsa* (*Borfo flu.*) neve olvasható, tévesen azonban a *Tisza* vonala mellé írva. A települések nevének és pontos helyének a feltüntetésében is számos hiba figyelhető meg. *Ungvár* városára tulajdonképpen a megyejelölésben utal (*Vnghvar com.*), de jelöli a települést is. Ungból a városon kívül csak *Kapos* (*Capos*), *Nevicke* (*Neuiske*), *Szerednye* (*Zerin*) és *Gerény* (*Gerend*)

nevét jelzi. A településlista Beregben sem hosszabb, csak *Munkács* (*Muncaz*), *Kovászó* (*Kouazo*), *Atya* (*Atia*) és *Kaszon* (*Casan*) neve szerepel, de *Beregszász*ról nem tesz említést. Ugocsában sem jelöli a megyeközpont *Szőlöst*, csak a várral rendelkező *Ugozca* (*Vgoza*), *Sásvár* (*Zasuar*) és *Nyaláb* (*Malab*) helységeket (utóbbit tévesen a *Tisza* jobb oldalára helyezi), illetve a szintén várral jelölt, de azzal soha nem rendelkező *Salánkot* (*Zalank*) és *Péterfalvát* (*Peter falua*). Máramarosban *Huszt* (*Hufit*), *Sziget* (*Ziged*), *Bocskó* (*Bochko*), *Hosszúmező* (*Hozzomezo*) és *Visk* (*Vifk*) nevét tünteti fel, utóbbi falut azonban – tévesen – az ugoicsai határról a *Tisza* legfelső szakaszára, *Bocskó* szomszédságába helyezi. A térkép hegynévanyaga is szegényes, *Bereg* és *Ung* északi részén említ egy *Mons Lupi* 'Farkasok hegye' hegynévet, aminek sem a középkorban, sem napjainkban nincs nyoma. A *Tisza* forrásvidékén pedig egy *Kaltberg* 'Hideg-hegy' nevű hegyet, ami szintén egyetlen más forrásból sem ismert. PATAY PÁLNÉ szerint a „*Mons lupi*” név Lázár deákra vezethető vissza, akinél „*Mons latro(n)um*” azaz „Zsiványok hegye” alakban szerepel. A térképirásban Zsámboky vezeti be ezt a nevet, amit utána Mercator és követői is átvesznek (PATAY 340). Zsámboky műve szintén nagy hatással volt a későbbi térképek rajzolóira. Ez a térkép a másik kettőnél sokkal kisebb, ezzel magyarázható, hogy lényegesen kevesebb helynevet tartalmaz. Ez a névanyag azonban eléggé egységes hangalakú, az előző kettőnél sokkal kevesebb nyelvjárási hatást mutat. TÖRÖK GÁBOR úgy véli, ennek nyilván az lehetett az oka, hogy a térképrajzoló elődökkel összehasonlítva, Zsámboky élt benne leginkább az egységesülő magyar kultúrában, s így órá hathatott legerősebben az akkor kialakuló nyelvi norma (TÖRÖK 16).

Gerard Mercator térképe, 1596

5. *Gerard Mercator: Hvngaria. Amsterdam, 1633.* Méretarány: 1: 1 320 000, 44 x 36 cm. Gerard Mercator (1512–1594) flamand térképész Magyarországot ábrázoló térképe 1596-ban jelent meg az *Atlas sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Fudura* című kötetben. A Mercator-féle térkép az egyik legszebb Magyarország-ábrázolás a 16. századból. Közvetlen előzménye Lazius térképe volt (SZATHMÁRY 195). A térképnek több kiadása létezik, a legismertebb az 1633-as amszterdami változat (lent jobbra). Mercator műve feltűnő hasonlóságot mutat Lázár deák térképével, a feltüntetett települések ugyanis szinte kivétel nélkül ugyanazok, mint a közel hét évtizeddel korábban készült térképen. Ugyanakkor vannak jelentős eltérések is. Az egyik ilyen a megyenevek rögzítése (*Vnghẽ. com.*, *Peregienf. com.*, *Vgoghienf. comita.*, *Moramaruft com.*). A víznévkorpusz is részletesebb: az *Ung* (*Vng flu*) nevét feltünteti, de hiányzik a *Latorcáé*. A *Borzsa Votzua fl.* alakban szerepel, s továbbra is – tévesen – a *Talabor* folyó mellett olvas-

hátó az *Vza flu.* név a *Nagy-ág* helyett. A *Taracot* pedig ugyanúgy a *Reze fl.* név jelöli, mint Lazius térképén. Ezeken kívül a *Tisza* (*Tibiscus flu.*) és forrásai (*Tibisci fontes*), valamint a Tisza bal oldali ágai közül az *Iza* (*Jza flu.*) és a *Máramaros* (*Maromarusus flu.*) folyóknak a neve olvasható a térképen.

A településnevek körében – helyismeret hiányában – Mercator több helység nevét tévesen adja meg. Beregben *Déda* (*Beda*), *Beregszász*

(*Bereczaz*), *Badaló* (*Bodolo*), *Bene* (*Albone*), *Komlós* (*Kamlos*), *Vári* (*Vary*), *Tarpa* (*Tarpa*), *Sarkad* (*Sarkad*), *Ilosva* (*Vlofwa*), *Bilke* (*Bifke*), *Som* (*Sone*), *Harangláb* (*Haragka*), *Ignéc* (*Ignocz*) egyértelműen azonosítható a térképen, de Lázártól eltérően feltünteteti *Namény-t* is (*Namyn*). A Lazarus-térképen szereplő *Swalcio* név nála *Ewaleo* (*Swaleo*) alakban szerepel.

A térképen újonnan feltűnő *Sifzelo* nevet viselő helységet nem sikerült azonosítanom. Zündtnél már megjelenik a *Szentmiklós* név, Mercator azonban újra a Lazarus-féle *Sproco* alakot használja, amit későbbi követői is átvesznek.

Ungban *Ungvár* (*Ungwar*) mellett *Salamon* (*S Salmon*), *Csap* (*Zab*), *Szerednye* (*Zeredine*), *Pinkóc* (*Pinkocz*), *Nagykapos* (*Kapos*), *Szinna* (*Cyla*), *Pálóc* (*Palocz*), *Jeszenő* (*Jesenw*), *Szobránc* (*Zobrancz*), *Perecsény* (*Pereczke*) és *Berezna* (*Baleczna*), valamint a *Bunkóc* (*Bukontz*) szerepel a térképen, emellett feltűnik a korábban elvéte

jelölt *Nevicke* (*Newyczke*) és *Gerény* (*Gerend*). Az ugocsai névanyag többé-kevésbé azonos a korábbi térképekével, itt is vannak azonban eltérések: *Szőlős* (*Siles*), *Forgolány* (*Forgolati*), *Batár* (*Batar*), *Dabolc* (*Dabocz*), *Terebes* (*Trebes*), *Veléte* (*Velete*), *Tekeháza* (*Tekehatza*), *Mátyfalva* (*Madfala*) mellől eltűnik *Salánk* neve, ugyanakkor megjelenik két új helységnév: *Ugozca* (*Vgoza*) és *Sásvár* (*Zazuar*). Máramarosban a már Galíciába rajzolt *Kelecsény* (*Keletzen*) mellett *Kerecke* (*Bertzke*), *Baranka* (*Broka*), *Huszt* (*Huzth*), *Técső* (*Tertzew*), *Kövesliget* (*Kerfliget*), *Kirva* (*Kuba*), *Sziget* (*Zygeth*), *Hosszúmező* (*Hezewmezew*), *Remete* (*Temete*) és *Visk* (*Wyfk*) szerepel a térképen, s az ábrázolt máramarosi

településhálózat kiegészül *Farkasrév (Farkozrewh)*, *Szaplonca (Zaplöncha)*, *Nagybocskó (Bocsko)* és *Kricsfalú (Krißfalú)*, valamint *Úrmező (Vrmezew)* nevével. A Mercator-térkép Felső-Tisza-vidéket ábrázoló részén a domborzat bemutatása tulajdonképpen hiányzik. Egyedül a Kárpátok fő vonulatát tünteti fel *Crapak mons* név alatt, míg a Tisza forrásvidékén a Zsámboky által említett *Kaltberg* nevű hegyet jelzi. Bereg északi részén is átveszi tőle a *mo. Lupi*, azaz 'Farkasok-hegye' hegynévet. A Mercator-térkép a vizsgált térképek közül a legtöbb nevet tartalmazza, s a névanyag összetétele azt mutatja, hogy több korábbi térkép adatait hasznosította.

Az ismertetett térképek tanulságait röviden összegezve elmondhatjuk, hogy a kor földrajzi és térképészeti technikájának köszönhetően különböző minőségű és pontosságú térképek születtek. A térképek névírását elemezve ezt látjuk, hogy az egymás munkáira támaszkodó szerzők nem mindig követték szolgáiban az elődök műveit, egy olyan, viszonylag kis magyarországi régióknak, mint a Felső-Tisza-vidéknek a térképi ábrázolásában is nagy változatosság figyelhető meg. Ez azokra a szerzőkre is jellemző, akik magyarok voltak vagy valamennyire ismerték Magyarországot. Az ő névírásukat elsősorban a nyelvjárási és hangjelölési sajátosságok befolyásolták, míg a külföldiek a félreolvasások miatt gyakran rontották el a nevek írását. Természetesen ekkora névanyag nem alkalmas alaposabb nyelvészeti és névtani elemzésre, de a régió hiányos középkori forrásanyaga miatt minden névadatnak nagy jelentősége van a kutatók számára.

Lazarus
Megyenevek: –
Hegynevek: <i>Bezkid, mons Latroum,</i>
Víznevek: <i>Tyssa Flu, Wofzwa Flu, Zoplönfza fl, Yza fl.</i>
Településnevek:
Ung: <i>Ungwar, S Salmon, Zap, Zeredine, Pinkocz, Kapos, Cyla, Palocz, Jese-ne, Zobrancz, Pereczke, Balezna, Bukocz, Ignecz</i>
Bereg: <i>Beda, Berefzaz, Bodolo, Albone, Kamlos, Vari, Tarpa, Sarkad, Disscio Ulofva, Biske, Sone, Harangka, Ignecz, Swalcio, S Proco? Szentmiklós Keleczen.</i>
Ugocsa: <i>Siles, Forgolati, Batar, Dabocz, Terbes, Welete, Tekehacza, Madfalu, Salak.</i>
Máramaros: <i>Keleczen, Dolha, Kerczke, Broka, Huft, Terczew, Kersliget, Kuba, Ziget, Zarwoczó, Hofunicze, Temete, Wijk, Sandecz.</i>

Lazius
Megyenevek: <i>Com. Vnghen., Com. Peregien., Com. Vgoghien. Com. Moramarvsi. Karayna superior, Karayna inferior.</i>
Víznevek: <i>Tibiscus fl., Fontes Tibisci, Borfowa fl., Naghach fl., Talaber fl., Reze fl. Iza fl., Maromourius fl., Thur fl., Labarcz fl., Latorcha fl., Vngch fl.</i>
Településnevek: Ung: <i>Vnghwar, Newyczke, Vayon, Kapos.</i> Bereg: <i>Z. Miklos, Munkacz, Kowazo, Vary, Peregzaz, Athya, Namyn, Lonya.</i> Ugocsa: <i>Zewleos, Zazuar, Nyalab.</i> Máramaros: <i>Huzth, Vrmezew, Boczko, Thechew, Rana, Zygeth, Farkozrewh, Hozzwmzew, Zoploncha, Wysk.</i>

Zündt
Megyenevek: <i>Com: Vnghenf:</i>
Víznevek: <i>Vngh fluuv., Thur fl., Borfowa fl., Naghal fl., Talaber fl., Reze fl., Marmorusius fl., Fontes Tibisci, Týβα fl.</i>
Településnevek: Ung: <i>Vnghwar, Newyczke, Iezzenw, Kapaz</i> Bereg: <i>S. Miklos, Kowazo, Poregzaz, Munhaz, Athya, Lonya, Namÿn, Vary.</i> Ugocsa: <i>Zazuar, Zewlar?, Nyalob.</i> Máramaros: <i>Wyski, Zoplonka, Farkozrew, Rana, Zyget, Boczko, Thechew, Vrmezew, Huzth, Hezzewmezew..</i>

Zsámboky
Megyenevek: <i>Vnguar com., Pereg com., com. Vgoz.</i>
Hegynevek: <i>Mons Lupi, Kaltberg.</i>
Víznevek: <i>Vug flu., Latorcza flu., Tur flu., Tibisci fons, Niger fons, Albis fons., Borfo flu.</i>
Településnevek: Ung: <i>Vngvar com., Neuiske, Capos, Zerín, Gerend.</i> Bereg: <i>Muncaz, Kouazo, Atia, Casan.</i> Ugocsa: <i>Vgoza, Sásvár Zasuar, Malab, Zalank, Peter falua.</i> Máramaros: <i>Huft, Ziged, Bochko, Hozzomezo, Visk</i>

Mercator
Megyenevek: <i>Vnghẽ. com, Peregienf. com., Vgoghienf. comita., Moramarufi com</i>
Hegynevek: <i>Crapak mons, mo. Lupi, Kaltberg</i>
Víznevek: <i>Vng flu., Tibiscus flu., Votzua flu., Vza flu., Reze flu., Tibisci fontes, Iza flu., Maromarufius flu.</i>
Településnevek:
Ung: <i>Vngwar, Cyla, Zobrantz, Bukontz, Iezzenw, Vayon, Palotz, Pinkotz, Gerend, S. Salmon, Zab, Kapos, Newyczke, Zeredine, Peretzke, Baletzna.</i>
Bereg: <i>Ignotz, Sone, Haragka, Beda, Namyn, Tarpa, Bodolo, Beretzaz, Vary, Albone, Kamlos, Sarkad, Sifselo, Swaleo, Sproco, Vlofwa, Bifke.</i>
Ugocsa: <i>Vgoza, Zazuar, Forgolati, Batar, Trebes, Velete, Dabotz, Tekabalza, Madfala, Siles.</i>
Máramaros: <i>Wyfk, Zoploncha, Farkozrewh, Temete, Hezzwmezew, Zygeth, Boczko, Kuba, Tertzew, Sandetz, Kriffaln, Kerfliget, Huzth, Broka, Bertzke, Vrmezew.</i>

Felhasznált irodalom:

- DR. BORBÉLY ANDOR 1934. Zyndt Mátyás nagy haditérképe hazánkról. *Hadtörténelmi Közlemények.* 35: 197-202.
- HAJDÚ MIHÁLY–MOLNÁR JÓZSEF 1978. Az első magyar térkép helynevei. *Magyar Névtani Dolgozatok.* 7. Bp.
- HALMAI R.–HRENKÓ P.–MÉLYKUTI M. 1982. The Geographical Names on the Lazarus Maps. In: Stegena Lajos szerk. *Lazarus Secretarius. The First Hungarian Mapmaker and His Work.* Bp. 32-71.
- HRENKÓ PÁL 1974. Lazarus (Rosetus) Magyarország első térképének alkotója. *Geodézia és Kartográfia.* 1974/6: 463-6.
- HRENKÓ PÁL 1978. Magyarország négyszázötven éves térképe. *Geodézia és Kartográfia.* 1978/2: 77-80.
- HRENKÓ PÁL 1979. Lazius magyarországi térképei. *Geodézia és Kartográfia.* 1979/4: 276-87, 5: 362-7.
- DR. IMRÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ 1971. Lázár deák térképének problémája. *Földrajzi Közlemények.* 1971: 103-24.
- KISS LAJOS 1984. Régi földrajzi nevek, régi térképek. *Térképvilág.*
- KISS LAJOS 1988. Kárpátalja az utóbbi száznyolcvan év térképein. *Térképvilág.*

- KLINGHAMMER ISTVÁN–DERCSÁK GÁBOR 2012. Gerard Mercator, a 16. század legjelentősebb térképésze. *Magyar Tudomány*. 2012/7: 824-9.
- MOLNÁR JÓZSEF 1978-9. Les toponyms de la plus ancienne carte hongroise: la carte de Lázár. In. Sauvageot, Aurelian–Perrot, Jean szerk. *Études finno-ougriennes*. XV. 1978–1979. Bp. 233-42.
- NEMES KLÁRA szerk. 1972. *Cartographia Hungarica I. Magyarország térképei a XVI. és a XVII. századból faksimile kiadásban*. Magyar Helikon/Cartographia. Bp.
- NYIRKOS ISTVÁN 1970. Térképeink névtani tanulságairól. *NytudÉrt.* 70: 89-93.
- PATAY PÁLNÉ 1982. Egy Felső-Magyarországot ábrázoló 1681. évi kézirat térkép. *Magyar Könyvszemle*. 1982: 329-42.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2017. *A Felső-Tisza-vidék folyóvíznevei*. Nyíregyháza.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2020. *Kárpátalja helységnevei*. Nyíregyháza.
- SZATHMÁRY TIBOR 1987. *Descriptio Hungariae. Magyarország és Erdély nyomtatott térképei 1477–1600*. Szerzői kiadás.
- TARDY JÁNOS 1978. Néhány adalék a Lazius személyére és Magyarország-térképeire vonatkozó megállapításokhoz. *Geodézia és Kartográfia*. 1978/6: 452-8.
- TÖRÖK GÁBOR 1967. Régi térképek nyelvjárástörténeti tanulságaiból. *MNy.* 63: 14-21.

MIZSER LAJOS TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓINAK JEGYZÉKE

1970

- Hajítófa vagy hajtófa? *MNy.* LXVI. 85.
Van-e szaga a pénznek? *MNy.* LXVI. 85-6.
Az adósság nem hal meg. *MNy.* LXVI. 217.
Alamuszi macska nagyot ugrik. *MNy.* LXVI. 218.

1971

- A diáknevekről. *Nyr.* 95: 40-2.
Hajítófa. *MNy.* LXVII. 239-40.
Megszorult, mint a recsenyédi kutya. *MNy.* LXVII, 342-3.
Az érdemjegyek elnevezései a diáknyelvben. *Nyr.* 95: 418-9.

1972

- Cserépfalu ragadványnevei. *MNyj.* XVIII. 121-33.
Kiment Miskolcra. *MNy.* LXVIII. 225-6.
A diáknyelv témakörei. *Nyr.* 96: 285-6.
Adalékok a diáknév kutatásához. *Nyr.* 96: 419-22.

1973

- Katonai ragadványnevek. *MNy.* LXIX. 69-75.
A keltezés történetéhez. *Nyr.* 97: 426-8.

1974

- Jelentésváltozások egy szócsaládon belül. *Ny tudÉrt.* 83: 385-7.

1975

- A hónapok elnevezései a szamojéd nyelvekben. *NyK.* 77: 175-86.

1976

- Névhelyettesítés és névkihagyás. *MNy.* LXXII, 326-8.

A ragadványnevek néprajzi vonatkozásai. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Tudományos Közleményei* 15: 82-90.

Cserépfalu keresztnevei. *Magyar Személynévi Adattárak* 8., Bp., ELTE, 84 p.

Lajos. *Nyr.* 100: 145-8.

1977

Menyhért. *Nyr.* 101: 110-2.

Bálint. *Nyr.* 101: 112.

Cserépvár 1568. évi leltára. *MNy.* LXXIII. 380-2.

1978

Ferenc. *MNy.* LXXIV. 81-2.

Vilmos. *MNy.* LXXIV. 216-7.

Átkozódás Cserépfalun *MNy.* LXXIV. 358-60.

Nyelvünk világa (szerk.: Kovalovszky Miklós, Gondolat: Néhány divatos szó, Hányféle elégtelen van?, „Szuper”-veszély, Így hirdetünk „aprót”, „Rendelő-intézeti anyanyelvünk, Vidéki furcsaságok, Milyen (ne) legyen a cím?, Mire jó az idézőjel?)

Élménynevek. *Nyr.* 102: 407-9.

Dalma. *Nyr.* 102: 476.

1979

Várday Kata levele. 1603. *MNy.* LXXV. 115.

Hitlevél a bogácsi malomról. *MNy.* LXXV. 116.

Három finn névtudományi munka. *MNy.* LXXV. 246-50.

A predikátum. *NÉ.* 2: 16-8.

Az igricek nemzetiségéről. *NÉ.* 2: 81-2.

1980

Cserépfalu. *MNy.* LXXVI. 76-9.

Új anyanyelvi kaleidoszkóp (szerk.: Felde Györgyi, Grétsy László, Gondolat; Színre lép, Különös szavak, Önállósodott jelzők, Jotta, Megáll az idő, Bertalanék, Mesterségünk címere, Nagy Lajos király útja, Mokka, „Paralel párhuzam”, Közös nevező, Úrhajós, Legsziklon és özönvice)

A szóalkotás néhány ritkább módja. *NytudÉrt.* 104: 571-4.

Cserépfalu személynevei (1548-1720). *Magyar Személynévi Adattárak* 27. 31 p.

Hór. *NÉ.* 3: 11-4.

Állatnevek Fekete István műveiben. *NÉ.* 4: 42-5.

Sárközi Zoltán - Sándor István: Mezőkövesd város monográfiája. *NÉ.* 4: 70-2.

Peggy és Bözse. *NÉ.* 4: 92-3.

Honnan kapják nevüket a lovak? *NÉ.* 4: 93.

A III. névtudományi konferencia *NÉ.* 4: 103-4.

A keresztnevek néhány problémája. *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok* VII. 61-3.

1981

Sebestyén. *MNy.* LXXVII. 85-6.

Fügedi István hitlevele. *MNy.* LXXVII. 253.

Esterházy Miklós levele a cserépiekhez. *MNy.* LXXVII. 253.

Hány Velence van? *Édes Anyanyelvünk* III. 1.

Hétfégyi vikend? *Édes Anyanyelvünk* III. 3.

Leica, repró. *Édes Anyanyelvünk* III. 4.

Mozdonynevek. *NÉ.* 6: 48-50.

Jókai álneve. *NÉ.* 6: 60.

Kmetty Kálmán: Balassagyarmati utcanevek. *NÉ.* 6: 68-9.

Az etióp névadás. *NÉ.* 6: 103.

A tulajdonnév az oktatásban. *NÉ.* 6: 114-5.

A keresztnevek néhány problémája. *MNyTK.* 160: 61-3.

1982

A diáknevek életéről. *NÉ.* 7: 91-2.

Nekézseny. *NÉ.* 7: 158-9.

Tűzberek volt, ma Maglód. *NÉ.* 7: 159.

Jókai keresztneve. *NÉ.* 7: 163-4.

A négerok elnevezése az USA-ban. *NÉ.* 7: 164.

Gárdonyi és a személynevek. *NÉ.* 7: 164.

Mozdonynevek. *NÉ.* 7: 166-7.

Magyar Személynévi Adattárak. *Szabolcs-Szatmári Szemle* XVII. 1: 106-7.

Szatmári csizmadia-műszavak 1846-ból (uo. 4: 36-7)

1983

- Helységneveink. *Pedagógiai Műhely* IX. 1: 83-7.
Csilla. *Nyr.* 107: 116-7.
Delinké. *Nyr.* 107: 118.
Névtani témájú szakdolgozatok a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének könyvtárában. *NÉ.* 8: 113-8.
Földrajzi nevek a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár kéziratos térképein A-Zs. *NÉ.* 8: 124-5.
Szülőföldünk Borsod-Abaúj-Zemplén. *NÉ.* 8: 135-6.
Hogy hívták Germanus Gyulát? *NÉ.* 8: 170-1.
Miskolc nevének eredete? *NÉ.* 8: 171-2.

1984

- Új utcanevek Vásárosnaményban. *NÉ.* 9: 140.
Tallérossy Zebulon lányai. *NÉ.* 9: 140-1.
Andris. *NÉ.* 9: 142.
XIX. századi állatnevek. *NÉ.* 9: 149-50.

1985

- A magyar nyelvhasználat kezdetei. *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis* Tom. 10/D 129-38.
Tűhöz, fához kapkod. *Nyr.* 109: 248.
Még egyszer Delinkéről. *Nyr.* 109: 248.
Megy, mint a meszetesek. *Nyr.* 109: 248-9.
Még egyszer Árpádináról. *Nyr.* 109: 249.
Anyanyelvi tábor Kelet-Magyarországon. *Nyr.* 109: 255-6.
Keresztneveink néhány problémája. *MNyTK.* 170: 155-8.
A VI. nemzetközi finnugor kongresszus névtudományi előadásai. *NÉ.* 10: 181-2.
Hódít a Gábor, sláger a Linda. *NÉ.* 10: 188-9.

1986

- Délibáb. *MNy.* LXXXII. 89.
Csörsz. *MNy.* LXXXII. 217-8.
Cserépfalu XVI-XVII. századi vezetéknevei. *A Herman Ottó Múze-*

um *Évkönyve* XXIV. 223-35.

Kálnási Árpád: A Fehérgyarmati járás földrajzi nevei. *Honismeret* XIV. 5: 74-5.

A III. kelet-magyarországi anyanyelvi táborról. *Pedagógiai Műhely* XII. 4: 93-4.

Három finnugor népnév. *MNy.* LXXXII. 453-4.

1987

Szépen magyarul-szépen emberül. (szerk.: Bachát László, Kossuth Kiadó; Hogyan (ne) köszönjünk?, Van-e egyenjogúság?, Állati!, Fontoskodó pontoskodás, Cinterem, hóhótt dög és társai, Fonnyadt virágok, Idegenül vagy magyarul?, A nyomda ördöge, A nyelvművelő Móra Ferenc)

Kondás. *MNy.* LXXXIII. 210-1.

Szigfrid és Rinaldó. *NÉ.* 12: 256.

Komi-zürjén írói álnevek. *NÉ.* 12: 256-8.

A ragadványnevek típusai az újabb kutatások tükrében. *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis* Tom. 11/D. 139-44.

1988

Tamara. *MNy.* LXXXIV. 70.

Cserépfalu idegen eredetű családnevei. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XV-XVI. 713-22.

Női neveink egy típusa. *MNy.* LXXXV. 93-7.

Jakab László-Kálnási Árpád: A Nyírbátori járás földrajzi nevei. *Pedagógiai Műhely* XV/4: 135-7.

A névelemhiány társadalmi vonatkozásai. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 26: 165-7.

1990

Női keresztneveink-típusai (Névtudomány és művelődéstörténet, Zalaegerszeg, 1989., 249-52.

Névgyakorisági vizsgálatok Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén. *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis*. Tom. 120: 7-16.

Finn nevek Magyarországon - magyar nevek Finnországban. *CIFU-7. Linguistica* 288-92.

Megjegyzések a magyar családnévhez. *Nyr.* 114: 33-5.

1991

Névmagyarázatok. *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Szerk.: Hajdú Mihály és Kiss Jenő, 443-6.

Földrajzi nevek személynevekből. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Tudományos Közleményei* 27: 354-8.

1992

Igen ritka nevek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. *MNy*. LXXXVIII. 101-3.

Mondd és írd! (Szerk.: Kemény Gábor és Szántó Jenő, Auktor K.: *Hogyan köszönjünk?*, KÖSZI, MIKI!, Az elválasztás esztétikája, Melyiket a kettő közül?, Kemping, Kambüszésztől Khomeiniig, Barangolás Turintól Torinóig, Lefordítsuk-e a neveket?, Kétes a két „s”, Képes kép telenségek)

Väinö Linna: Az ismeretlen katona. *Acta Academiae Paedagogicae Nyiregyháziensis* Tom. 13/E 241-51)

Győröcske mai vezetéknevei. *MNyj*. XXX, 45-8.

Név és példakép. *Nyr*. 116: 171-5.

Anyanyelvünk magyarsága. *Pedagógiai Műhely* XVIII. 5: 49-52.

Egy névcsalád analízise. *Magyar Névtani Dolgozatok* 100: 70-6.

Tirpák vezetéknevek. *Acta Academiae Paedagogicae Nyiregyháziensis* Tom 13/C 23-35.

1993

Banánt. *Édes Anyanyelvünk* XV. 4.

Erkölcsei koordináta. *Édes Anyanyelvünk* XV. 4.

Fekete Antal: Keresztneveink nyomában. *MNy*. LXXXIX, 500-2.

Izaura és Szamanta. *NÉ*. 15: 235-7.

Az elválasztás esztétikája. In: Fercsik Erzsébet: *Ki szavatol a helyesírás biztonságáért?* Korona Kiadó, 102-3.

Liberalizálható-e a keresztnévadás/választás? (*III. Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*, Miskolc, II. 145-9.

A személynévhasználat tartalmi és formai kérdései Északkelet-Magyarországon. *Hungarológia* 3: 206-9.

1994

Néveredet-vizsgálatok Bereg megyében. Kaszonyi járás. *NÉ*. 16: 85-8.

Pók Judit: Szabolcs vármegye katonai leírása. 1782-1785 (uo. 124-5)
A Nagykállói járás Pesty Frigyes kéziratos Helységnévtárában 1864.
Helytörténeti Füzetek 7. sz., Nagykálló. 28 p.

1995

Onomasztika és zoológia. *MNy.* XCI. 71-4.
A bolygó hollandi. *Édes Anyanyelvünk* XVII. 2.
Logikátlanságok? *Édes Anyanyelvünk* XVII. 3.
Mizser Lajos írja [A handalról]. *MNy.* XCI. 510-1.
Bereg megye Pesty Frigyes Helységnévtárában. *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai* XI. 395-489.
Keresztnevek történeti és leíró vizsgálata. *NÉ.* 17: 84-8.
A szetu névadásról. *NÉ.* 17: 130-1.
Régi bányanevek Szatmárban. *NÉ.* 17: 131-2.
A VIII. finnugor kongresszus névtudományi előadásai. *NÉ.* 17: 135-6.

1996

Magyar elemek a szatmári (és az ugcsoi) román helynevekben. *MNyj.* XXXIII. 53-8.
Két szabolcsi szólás. *MNy.* XCII. 86.
A magyar keresztnévadás újabb kori hatóerői. *FU-8, Jyväs kylä, Pars V.* 265-7.
Nyelv és történelem. *Pedagógiai Műhely* XXII. 1: 57-9.
Anna. *MNy.* XCII. 196.
Nyírábrány. *MNy.* XCII. 399-40.
A Latorca-vidék ösvízrajza és ártéri gazdálkodása. In: Frisnyák Sándor szerk.: *A Kárpát-medence történeti földrajza.* 321-6.
Nincs szebb a szabatosságnál! *Édes Anyanyelvünk* XVIII. 5.
Adalékok a magyar tájnevekhez. *MNy.* XCII. 168-71.
Az Alsó-Bodrogköz és Alsó-Taktaköz Pesty Frigyes 1864-es kéziratos Helységnévtárában. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXXIII-XXXIV. 339-47.

1997

Szatmári helységnév-magyarzatok. *MNyj.* XXXIV. 115-23.
Dezső és László. In: Mihalovics Árpád–Máté Éva szerk.: *Könyv Dezső Lászlónak.* Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó. 167-71.

Keresztnév-vizsgálatok. *MNyTK*. 209: 139-43.
A kállói iskola évszázadai. *Pedagógiai Műhely* XXIII. 2: 70-2.
„Én szőke városom”. *Édes Anyanyelvünk* XIX. 4.
Népességmozgások Északkelet-Magyarországon a névtudomány tükrében. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* XXXII. 494-7.
Zemplén megyei tájnevek Pesty Frigyes Helynévtárából. *MNy*. XCIII. 490-2.
A tatárjárások emlékei Pesty Frigyes Helynévtárában. Nyíregyháza, *Levéltári Évkönyv* XII. 77-84.
A keresztnévadás hatóerői Cserépfaluban 1576-1876. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXXV-XXXVI. 653-9.
Bereg megyei helynévvizsgálatok. *Acta Hungarica* VI. 56-9.
Csecsnya és Mari. *Édes Anyanyelvünk* XIX. 5.

1998

Kacsá. *Édes Anyanyelvünk* XX. 1.
Akasztófa címere. *MNy*. XCIV. 128.
Levente és levente. *Édes Anyanyelvünk* XX. 2.
Szatmári helységnév-magyarázatok. Krasznaközi járás. *MNyj*. XXXV. 245-54.
Szoták. *MNy*. XCIV. 342.
Jön a giga? *Édes Anyanyelvünk* XX. 4.
Durváskodom. *Édes Anyanyelvünk* XX. 5.
Nyirkos. *MNy*. XCIV. 483-4.
Szamojéd évszaknevek. *Fólia Uralica Debreceniensia* 5: 28-9.

1999

Szerencs. *MNy*. XCV. 69.
Miklósi. *MNy*. XCV. 69-70.
Szatmári helynévtípusok. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* XXXIV. 1: 111-3.
Kik azok a moldávok? *Édes Anyanyelvünk* XXI. 2.
Népességmozgások Északkelet-Magyarországon a névtudomány tükrében In: Révay Valéria szerk.: *Útmutató a szabolcs-szatmár-beregi nyelvjárások tanulmányozásához*. Nyíregyháza, 45-7.
Szatmári és ugcsoi helységnév-magyarázatok. *MNyj*. XXXVI. 67-75.
Két összeírás a 17. századból. *MNyj*. XXXVI. 91-4.
Szókincsmagyarázatok. *Pedagógiai Műhely* XXIV. 1. 36-7.

Máramaros megyei tájnevek Pesty Frigyes Helynévtárából. *MNy.* XCV. 252-4.

Nyelvtanunk lexikona. Bachát László: Magyar nyelvtani műszótár. *Magyartanítás* XL. 4: 37.

Ugocsa és Ung megye Pesty Frigyes 1864-66. évi Helynévtárában. Nyíregyháza, Stúdium Kiadó, 157 p.

Pusztadaróc vezetéknevei. *NÉ.* 21: 190-6.

Börvely vezetéknevei. *MNyj.* XXXVII. 315-20.

Sárospatak és Sátoraljaújhely környéke Pesty Frigyes helynévtárában. *Honismeret* XXVII. 6: 93-4.

Csalóka állatnevek. *Édes Anyanyelvünk* XXI. 5.

2000

Bálinttól Valentinig. *Édes Anyanyelvünk* XXII. 1.

Vigyázat, nem azonosak! *Édes Anyanyelvünk* XX. 3.

Égető. *MNy.* XCVI. 217.

Bereg megyei helységnév-magyarázatok. Munkácsi járás. In: *Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження професора Петра Лизанця, Ужгород*, 347-50.

Tirpák vezetéknevek. Nyíregyháza. Stúdium Kiadó, 112 p.

Lónya vezetéknevei. *MNyj.* XXXVIII. 305-10.

Zemplén megyei helységnévvizsgálatok. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXXIX. 503-15.

Szabolcs megye Pesty Frigyes 1864. évi helynévtárában. *A Jósa András Múzeum Évkönyve* XLII. 227-372.

2001

Túrda és társai. *Édes Anyanyelvünk* XXIII. 1.

Ami több a legtöbbnél. *Édes Anyanyelvünk* XXIII. 2..

Bótrágy mai családnevei. *Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének Évkönyve*. 11. Élőnyelvi konferencia. 59-62.

Szatmár vármegye Pesty Frigyes 1864-66. évi Helynévtárában. *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények*, 24., Nyíregyháza. 410 p.

2002

Játék a nevekkel. In: Balázs Géza–A. Jászó Anna–Koltói Ádám szerk.: *Éltető anyanyelvünk. írások Grétsy László 70. születésnapjára*

ra. Budapest, Tinta Kiadó, 253-5.
 Közép-Szolnok megyei tájnevek Pesty Frigyes helynévtárából. *MNy.* XCVIII. 120-1.
 Tic(c)e. *MNy.* XCVIII. 216-7.
 Tájszavak, elavult szavak családneveinkben. In: Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János szerk.: *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*, Debrecen-Jyväsckylä. 87-9.
 Népnyelvi adalékok az 1864. évi helynévtárból (uo. 249-51.)
 Tájszavak családneveinkben. *IV. Dialektológiai Szimpozion*, Szombathely. 186-8.
 Bótrágy, Pusztadaróc, Börvely mai vezetéknevei In: P. Lakatos Ilona szerk.: *Mutatványok a hármás határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó. 149-66.
 A tájhasználatra utaló helynevek a Nyírségben. In: Frisnyák Sándor szerk.: *A Nyírség és a Felső-Tisza-vidék történeti földrajza*, Nyíregyháza. 247-50.
 Családnevek Kárpátaljáról. *MNyj.* XL. 182-92.
 Családnevek Cserépfaluban. 1700-1974. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLI. 325-31.
 Máramarosi sóbányanevek. *NÉ.* 24: 41.
 Tiszaújlak történeti és mai családnevei. *NÉ.* 24: 107-16.

2003

Gát mai vezetéknevei. In: Szerk.: Hajdú Mihály, Keszler Borbála: *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*, Bp., ELTE. 605-9.
 Három Beregi falu családnevei [Csaroda, Hetefejércse, Tákos]. *NÉ.* 25: 128-33.
 XVII-XIX. századi levelek. Szerk.: Révay Valéria, Nyíregyháza, 2003.
 „Csúnya” nevek (?) (Avagy szükség van-e a névszépítésre?). *Nyr.* 127: 326-8.
 Csetfalva, Harangláb, Vári mai családnevei. *MNyj.* XLI. 427-32.
 Borköles. *MNy.* XCIX. 214.
 Bortöltő. *MNy.* XCIX. 214-5.
 Olasz. *MNy.* XCIX. 337.
 Spanyol. *MNy.* XCIX. 338-9.
 Régi belterületi nevek Zemplén megyében. *Széphalom* 13: 229-30.
 II. Rákóczi Ferenc Pesty Frigyes helynévtárában. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* XXXVIII. 325-9.

Cserépfalu becenevei. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLII. 511-5.

Ragadványnevek Cserépfalun (uo. 517-27)

XVII. századi szóvizsgálatok. In: Büky László-Forgács Tamás szerk.: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei*, Szeged, 135-8.

2004

Családnévkutatás Kárpátalján. In: Farkas Ferenc szerk.: *Magyar névtani kutatások itthon és határainkon túl*. Budapest, 2004, 120-3.

Nagybereg mai családnévei. In: Galó Miklós–Vass Lajosné szerk.: *A Szabolcs- Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek* 20: 70-6, Nyíregyháza.

Balazsér Mai családnévei. *NÉ.* 26: 45-9.

Északkelet-magyarországi helységnév-magyarázatok. *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* XLVI. 231-6.

Helységnév-magyarázatok. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLIII. 555-62.

Bene község családnévei. In: Beregszászi Anikó–Csernicskó István szerk.: *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, PoliPrint, 2004. 21-6.

Az akasztófa északkelet-magyarországi helyneveinkben. MNy. C. 250-2.

Vaskapu. *MNy.* C. 472-3.

Régi kocsmanevek Zemplén megyében. *Széphalom* 14: 231-2.

Mizser Lajos–Révay Valéria: *Tanulmányok Bereg, Máramaros, Szatmár és Ugocsa XVII-XIX. századi nyelvállapotáról*. Nyíregyháza, Örökségünk Bt.

Népnyelv és köznyelv Dél-Abaújban. In: P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit szerk.: *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*, Budapest, Tinta Kiadó, 213-4.

Nagydobrony és Zápszony családnévei. *MNyj.* XLII. 209-16.

Régi utcanevek Szatmárban. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* XXXIX. 20-4.

2005

Nyelvújítási elemek Pesty Frigyes északkelet-magyarországi helynévtárában. In: Révay Valéria szerk.: *Nyelvészeti tanulmányok*. Simonyi emlékülés, Pécs, Iskolakultúra, 15-9.

Bereg megyei családnévvizsgálatok. *NÉ.* 27: 39-43.

Dercen és Szernye családnévei. *NÉ.* 27: 43-8.

Elve. *MNy.* CI. 335.

Pusztá. *MNy.* CI. 335-6.

Családnévkutatás Kárpátalján. In: Huszti Ilona–Kuljadzsin Natália szerk.: *Nyelv és oktatás a XXI. század elején*, Ungvár, PoliPrint, 58-61.

Ruszin etnonimek. In: Galó Miklós–Vass Lajosné szerk.: *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek* 21: 29-31.

Hegyaljai helynevek – 1864. *Széphalom* 15: 321-32.

A Harangod-vidék helynevei – 1864. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLIV. 481-96.

Kárpátalja Pesty Frigyes 1864-1866. évi helynévtárában – Asztély (*Beregi Hírlap* 5-6: 7. jan 22), Badaló (uo. 7-8: 7, jan. 29), Balazsér (uo. 9-10: 7, febr. 5.), Bányó (uo. 11-12: 7, febr. 13), Bótrágy (uo. 13-14: 7, febr. 19), Bucsú (uo. 19-20: 7, márc. 12), Csetfalva (uo. 25-26: 7, ápr. 2), Csoma, Csonkapapi (uo. 35-36: 7, máj. 7), Déda (uo. 39-40: 7, máj. 21), Gecse (uo. 47-48: 7, jún. 25), Halábor (uo. 49-50: 7, júl. 2), Harangláb, Heteny (uo. 55-56: 7, júl. 23), Kisbégány (uo. 57-58: 7, júl. 30), Macsola (uo. 61-62: 7, aug. 13), Mezőkaszony, Nagybégány (uo. 70-71: 7, szept. 17), Nagyút, Rafajnaújfalu (uo. 72-73: 7, szept. 24), Vári (uo. 78-79: 7, okt. 15), Zápszony (uo. 86-87: 7, dec. 3.)

2006

Temető. *MNy.* CII. 83-4.

Angalét. *MNy.* CII. 84-5.

Névtani adatok és megjegyzések a Bodroglak táji tagolódásához. *MNy.* CII. 196-7.

Helynévmagyarázatok [Berettyó, Konyha]. In: Bárh M. János szerk.: *Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 100. évfordulójára*. Bp., 2006, 104-6.

Két népnév és ami körülöttük van (volt) nyelvjárásainkban. In: Benő Attila – Szilágyi N. Sándor szerk.: *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*, Kolozsvár, 2006. 234-8.

Zemplén megyei helynevek – 1864. *Széphalom* 16: 165-75.

Izsnyéte vezetéknevei. *NÉ.* 28: 55-8.

Gerzseny. *MNy.* CII. 465.

Névtani megjegyzések a Bodroglak népi tagolódásához. *MNy.* CII. 210-1.

A Felső-Bodroglak helynevei – 1864. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLV. 445-62.

Kigyós mai vezetéknevei. *MNyj.* XLIV. 171-5.

Bene családnevei. *Acta Beregsasiensis* V/2. 149-154.

2007

Asztély. *MNy.* CIII. 78.

Mikulás. *MNy.* CIII. 345.

Közép-Zemplén megyei magyar helynevek – 1864. *Széphalom* 17: 395-408.

Mogyorós. *MNy.* CIII. 454-5.

Magyar elemek a partiumi román helynevekben (szerk. Benő Attila, Fazakas Emese és Szilágyi N. Sándor: *Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére.* Kolozsvár. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. A Szabó T. Attila Intézet Kiadványai 4. II. 114-23.

Töketerebes és környéke Pesty Frigyes 1864. évi helynévtárában. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLVI. 629-48.

Ruszinokra utaló tulajdonnevek a 16. századi Bereg megyéből. *NÉ.* 29: 79-85.

Máramarosi és Munkács környéki helységnév-magyarázatok. *MNyj.* XLV. 97-110.

2008

Vezetéknév-kutatások Bereg megyében. In: P. Lakatos Ilona–Pethő József szerk.: *Elméletek és módszerek.* Nyíregyháza, Bessenyei Kiadó, 29-46.

Sziget. *MNy.* CIV. 225.

Megjegyzések Zemplén vármegye 19. századi nyelvéről. *Széphalom* 18: 35-9.

Régi belterületi nevek Borsod megyében -1864. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLVII. 653-8.

A nyíregyházi tírjákók névváltoztatásai. In: Farkas Tamás–Kozma István szerk.: *A családnév-változtatások története időben, térben, társadalomban.* Budapest, Osiris, 181-8.

Beregi családnév-magyarázatok. In: Bölcskei Andrea–N. Császi Ildikó szerk.: *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Balatonszárszó 2007. július 22-24. Budapest, 413-7.

Névváltozás és névváltoztatás (uo. 418-22)

2009

Muzsaly (Nagy- és Kis-). *MNy.* CV. 68-9.

Aranylábú. *Széphalom* 19: 13-16.

Borbánya. *MNy.* CV. 214-6.

A munkácsi várhoz tartozó falvak hely- és személynevei 1570-ben. *NÉ.* 31: 63-67.

A nyíregyházi tírjákók névváltoztatásai. In: Farkas Tamás–Kozma István szerk. *A családnév-változtatások történeteinek időben, térben, társadalomban.* Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp. 215-21.

2010

A ruszinok elnevezései a XVI-XVIII. században. *MNy.* CVI. 249-51.

Román családnévek Bereg megyében. *NÉ.* 32: 31-4.

Verbiás. Vucskómező. *MNy.* CVI. 343-4.

Magyar elemek a zempléni szlovák helynevekben. *Széphalom* 20: 155-60.

A praepositio szerepe a 19. századi ruszin helynévadásban. In: Fábián Miroszláva–Horváth Katalin szerk.: *Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 80. születésnapjára,* Ungvár, 376-87.

Bereg megye korai helynevei. In: P. Lakatos Ilona–Sebestyén Zsolt szerk.: *Emlékkönyv Mező András tiszteletére.* Nyíregyháza, 85-91.

Beregi és ugocsai helynevek változásai a történelem során. *Acta Beregsasiensis* IX/3: 25-28.

2011

Rakamaz régi német családnévei. *NÉ.* 33: 71-75.

Bereg megye 1570. évi személynevei. *MNy.* CVII. 123-126; 251-254; 379-382; 507-510.

Délibábos helységnév-magyarzatok. In: Hajdú Mihály-Tóth Álmos-Bárh M. János szerk.: *Karszt, történelem, helynevek. Köszöntők és tanulmányok a 88 éves Dénes György tiszteletére.* Budapest, 237-9.

2012

Bereg megye 1570. évi személynevei. *MNy.* CVIII. 121-124; 378-381; 505-510.

Beregi ruszin eredetű családnévek. *NÉ.* 34: 17-29.

Helynév-magyarzatok Dél-Borsodban. In: Tóth Arnold szerk.: *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére.* Miskolc, 510-515.

Helységnév-magyarzatok Nagykapos környékéről. *Széphalom* 22: 175-7.

2013

Bereg megye 1570. évi személynevei. *MNy.* CIX. 123-126; 256-254; 375-382; 498-510.

Szlovák eredetű családnevek Bereg megyében. *NÉ.* 35: 179-194.

A nyelvek egymásra hatása a Bereg megyei családnevekben. In: Vörös Ferenc szerk. *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a tulajdonnevek. A 2013. június 8-i dunaszerdahelyi tanácskozás előadásai.* Savaria University Press, Szombathely. 201-207.

Nyarádkelecsény. *Széphalom* 23: 359-61.

Készült az IMI Print KFT nyomdájában
4400, Nyíregyháza, Tüzér utca 16.
www.imiprint.hu

